

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Ek-2

**KADER ALGISI VE ADİL DÜNYA İNANCI İLİŞKİSİ:
ZİHİNSEL ENGELLİLERİN BAKIMINI ÜSTLENEN
KİŞİLER ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA**

**Hazırlayan
Hale CAMUZCU**

**Danışman
Doç. Dr. Mustafa ULU**

Yüksek Lisans Tezi

Ekim 2023, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KADER ALGISI VE ADİL DÜNYA İNANCI İLİŞKİSİ:
ZİHİNSEL ENGELLİLERİN BAKIMINI ÜSTLENEN
KİŞİLER ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Hale CAMUZCU**

**Danışman
Doç. Dr. Mustafa ULU**

Ekim 2023, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Hale CAMUZCU

İmza

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Program Adı : Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Kader Algısı ve Adil Dünya İnancı İlişkisi: Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kişiler Üzerine Nicel Bir Araştırma

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 147 sayfalık kısmına ilişkin 12.10.2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: **% 17'** dir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 12.10.2023

Danışman: Doç. Dr. Mustafa ULU

İmza

Öğrenci: Hale CAMUZCU

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“Kader Algısı ve Adil Dünya İnancı İlişkisi: Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kişiler Üzerine Nicel Bir Araştırma” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Hale CAMUZCU

Danışman

Doç. Dr. Mustafa ULU

Felsefe ve Din Bilimleri ABD Başkanı

Prof. Dr. Süleyman AKYÜREK

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Mustafa ULU danışmanlığında **Hale CAMUZCU** tarafından hazırlanan “**Kader Algısı ve Adil Dünya İnancı İlişkisi: Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kişiler Üzerine Nicel Bir Araştırma**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

22/09/2023

JÜRİ:

Danışman	: Doç. Dr. Mustafa ULU	İmza
Üye	: Doç. Dr. Ali KUŞAT	İmza
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Evliliğin tamamlayıcısı görülen çocuğun normal olarak dünyaya gözünü açması bile aileye birtakım yeniliklerle birlikte aşılması zor durumlara iterken, zihinsel engelli olması ailenin tüm beklenti ve umutlarını kırarak, var olan güzel duyguların yerinin hayal kırıklığına bırakılmasına neden olabilmektedir.

İstenmedik ve beklenmedik bir durumda engellilikle karşılaşmak ailede sırasıyla, çaresizlik içerisinde ne yapacağını bilememe durumu olan şok; tanı ve çare arayışı ile kabullenememe durumu olan ret; üzüntü ve çöküntü, suçluluk duyma, utanma, uyum, yeniden düzenleme gibi aşamalardan geçmektedir. Son aşama ise çocuklarını olduğu gibi kabul etmeye hazır oldukları, ulaşılması zor olan kabul aşamasıdır. Bu süreçlerden geçen aile ‘Neden ben?’ gibi varoluşsal sorularla baş başa kalabilmektedir. Bu durumda olan aileler, bir yandan zihinsel engelliliğin ortaya çıkardığı fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik problemlerle mücadele ederken, bir yandan da durumu kendi iç dünyalarında anlamlandırma mücadelesi vermektedirler. Bu problemlere en önemli cevabı verebilecek olan, duyguların ifadesi ve teskini aşamasında devreye giren dini öğretilerdir.

Dini çerçevede verilen cevapta sıklıkla başvuru kader, imtihan, ilahi adalet gibi kavramların yanında ailenin hayata tutunmasında ve engelliliği anlamlandırmasında belirleyici olan bireyin Tanrı tasavvurudur. İnsanın engellilik algısını şekillendiren bilişsel gelişimi, iç dünyası, çevre tutumları ile Tanrıyla olan ilişkisi onun Tanrı Tasavvurunu da şekillendirmektedir. Buradan hareketle bazen cezalandırıcı bir Tanrı tasavvuru, bazen de adaletli ve merhametli bir Tanrı tasavvuru oluşabilmektedir. Merhamet ve adalet sahibi bir Tanrı tasavvuru, zihinsel engelliliğin kabullenme sürecini kolaylaştıracaktır.

‘Her türlü eksiklikten uzak olan Tanrı ile düzen ve adaletin olduğu bir evren söz konusuysa, bu engellilik bireyin kendisinin veya ailesinin yapmış olduğu bir kötülüğün karşılığı olmalıdır’ düşüncesi pek çok insanın bilinçaltı düzeyinde mevcut olan ‘eden bulur’ inancının veya nihayetinde adaletin bir gün gerçekleşeceğine dair eğilimin göstergesidir. Bir başka açıdan insan, adil dünya inancını sarsan sıkıntı ve felaketleri adaletin bir tecellisi olarak görüp, mağduriyeti meşrulaştırma yolunu seçmektedir. Nitekim bu düşünce tarzı, bazen daha da ileri giderek, zihinsel engellilik gibi çok masum

bir durumun bile ahlaki bir kusurun kanıtı; kendisinin, ailesinin veya kabilesinin yaptığı bir şeyin cezası olarak algılanıp değerlendirilmesine neden olabilmektedir.

Zorlu süreçlerden geçen bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar karşılaşılan problemlerin çözümünde hiçbir zaman desteğini, ilgisini ve bilgisini esirgemeyen, lisans döneminden beri akademik anlamda yakın desteğini gördüğüm kıymetli danışmanım Doç. Dr. Mustafa ULU'ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmanın başından beri fikir ve motivasyonlarıyla bana destek olan değerli hocam Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK ve eserinden istifade ettiğim, bilgi ve tecrübesiyle bana yardımcı olan Prof. Dr. Hasan KAPLAN hocama teşekkür etmek isterim. Anketlerin uygulama aşamasında katkısı olan Sinan ÖZALP'a, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri idarecileri ve çalışanlarına, bu araştırmaya katılarak katkıda bulunan ve sabırla anket metnini dolduran zihinsel engelli yakınlarına teşekkür ediyorum. Bu süreçte manevi desteklerini hissettiğim arkadaşlarım Ayşe ÖZEN ve Nuriye EKER'e teşekkür ediyorum. Son olarak sevgi, ilgi ve desteklerini esirgemeyen, haklarını asla ödeyemeyeceğim kıymetli aileme minnet duygularımı sunuyorum ve bu çalışmayı zihinsel engelli iki çocuk sahibi olan annem ve babama ithaf ediyorum.

Hale CAMUZCU, Kayseri, 2023

**KADER ALGISI VE ADİL DÜNYA İNANCI İLİŞKİSİ: ZİHİNSEL
ENGELLİLERİN BAKIMINI ÜSTLENEN KİŞİLER ÜZERİNE
NİCEL BİR ARAŞTIRMA**

Hale CAMUZCU

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2023
Danışman: Doç. Dr. Mustafa ULU**

ÖZET

Bu çalışmada, zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen kişilerin adil dünya inancı ile teistik kader algısı arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Kayseri’de yaşayan zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen kişiler içerisinde rastgele örnekleme yoluyla seçilen 200 kişi üzerinde yürütülen nicel araştırmada ankete başvurulmuştur. Araştırmada demografik bilgilerin ve betimleyici soruların yer aldığı Kişisel Bilgi Formu, Teistik Kader Algısı Ölçeği (TKAÖ) ve Adil Dünya İnancı Ölçekleri (ADİÖ, BADİÖ, GADİÖ) kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken, yüzde, frekans dağılımları, betimsel istatistikler, Bağımsız Gruplar t-Testi, Tek Yönlü Varyans (ANOVA) analizi, Ki-Kare Bağımsızlık Testi, Pearson Korelasyon Analizi ve Basit Doğrusal (Linear) Regresyon teknikleri kullanılmıştır.

Araştırmanın genel sonucunda zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerin bu zorlu süreçte daha çok dine yaklaştıkları, günlük hayatlarında karşılaştıkları olayların sorumluluğunu insana yükledikleri, zihinsel engelli doğumları kaderle ilişkilendirdikleri görülmüştür. Zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme ile yaş ve zihinsel engellilik derecesi; mağdura karşı tutum ile zihinsel engellilik derecesi; bireysel adil dünya inancı ile eğitim ve gelir durumu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bireysel adil dünya inançları düşük, genel adil dünya inançları ise yüksektir. Sonuç olarak teistik kader algısı ile adil dünya inancı, bireysel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı aralarında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Kader, Kadercilik, Teistik kader algısı, Adil dünya inancı

THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTION OF FATE AND BELIEF IN A JUST WORLD A QUALITATIVE STUDY ON CAREGIVERS OF PEOPLE WITH MENTAL DISABILITIES

Hale CAMUZCU

**Erciyes University, Graduate School of Social Sciences
Master's Dissertation, October 2023
Supervisor: Assoc. Prof. Mustafa ULU**

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the relationship between the belief in a just world and theistic perception of fate among the caregivers of individuals with intellectual disabilities. A questionnaire was used in the quantitative research conducted on 200 people selected by random sampling among the caregivers of individuals with intellectual disabilities living in Kayseri. Personal Information Form including demographic information and descriptive questions, Theistic Perception of Fate Scale (TPSF) and Fair World Belief Scales (FWBS, FSBS, GWBS) were used in the study. While analyzing the data, percentage, frequency distributions, descriptive statistics, Independent Groups t-Test, One-Way Variance (ANOVA) analysis, Chi-Square Independence Test, Pearson Correlation Analysis and Simple Linear Regression techniques were used.

As a general result of the study, it was observed that individuals who took care of the mentally disabled person approached religion more in this difficult process, attributed the responsibility of the events they encountered in their daily lives more to people, and associated births with mental disabilities more with fate. A significant difference was found between associating births with intellectual disabilities and age and degree of intellectual disability; attitude towards the victim and degree of intellectual disability; individual just world beliefs and education and income status. Individual just world beliefs were low and general just world beliefs were high. As a result, no significant relationship was found between theistic perception of fate and just world belief, individual just world belief and general just world belief.

Keywords: Disability, Fate, Fatalism, Theistic perception of fate, Belief in a Just World

İÇİNDEKİLER

KADER ALGISI VE ADİL DÜNYA İNANCI İLİŞKİSİ: ZİHİNSEL ENGELLİLERİN BAKIMINI ÜSTLENEN KİŞİLER ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
TABLolar LİSTESİ	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kader, Kadercilik ve Teistik Kader Algısı	9
1.1.1. Kader	9
1.1.1.1. Kaderle İlişkili Kavramlar	11
1.1.1.2. Kadercilik/Fatalizm/Yazgıcılık	12
1.1.1.3. Teistik Kader Algısı	13
1.1.2. Düşünce ve Dinler Tarihinde Kader	15
1.1.3. Din Psikolojisinde Kader	21
1.2. Adil Dünya İnancı	27
1.2.1. Adil Dünya İnancı'nın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	32
1.2.2. Mağduru Kınama/Kurbanı Suçlama/Adaletsizliği Meşrulaştırma	33
1.2.3. Adil Dünya İnancının Boyutları	36
1.2.3.1. Bireysel Adil Dünya İnancı ve Genel Adil Dünya İnancı	36

1.2.3.2. İçkin Adalet İnancı ve Nihai Adalet İnancı.....	38
1.2.4. Yükleme Teorisi İlişkisi.....	43
1.3. Engellilik.....	47
1.4. Engellilik-Kader Algısı-Adil Dünya İnancı İlişkisi.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli.....	56
2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	57
2.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları.....	57
2.3.1. Teistik Kader Algısı Ölçeği (TKAÖ).....	57
2.3.2. Adil Dünya İnancı Ölçeği	58
2.3.3. Bireysel (Kişisel) Adil Dünya İnancı Ölçeği (BADİÖ).....	59
2.3.4. Genel (Global) Adil Dünya İnancı Ölçeği (GADIÖ)	59
2.3.5. Kişisel Bilgi Formu	60
2.3.6. Mağdura Karşı Tutum.....	61
2.4. Verilerin Analizi.....	62
2.5. Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	63
2.5.1. Cinsiyet Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	63
2.5.2. Yaş Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	64
2.5.3. Eğitim Durumu Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	64
2.5.4. Gelir Düzeyi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	65
2.5.5. Sağlık Durumu Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	66
2.5.6. Ailedeki Zihinsel Engelli Sayısı Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri.....	66
2.5.7. Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri.....	67
2.5.8. Zihinsel Engellilik Derecesi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri.....	68
2.5.9. Ölçeklere Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Sıklık Analizi Bulguları	71
3.1.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular	71
3.1.2. Betimleyici Sorulara İlişkin Bulgular	74
3.2. Betimsel İstatistik Analizi Bulguları	77
3.2.1. Teistik Kader Algısına İlişkin Bulgular	77
3.2.2. Adil Dünya İnancına İlişkin Bulgular	80
3.3. Çıkarımsal İstatistik Analizi Bulguları	83
3.3.1. Betimleyici Sorulara Yönelik Bulgular	83
3.3.1.1. Zihinsel Engelliye Bakım Sürecinde Dini İnanç Değişimi	83
3.3.1.2. Zihinsel Engelli Doğumları İlişkilendirme	85
3.3.1.3. Mağdura Karşı Tutum	86
3.3.2. Teistik Kader Algısına Yönelik Bulgular	87
3.3.2.1. Cinsiyet- Teistik Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular	87
3.3.2.2. Yaş- Teistik Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular	88
3.3.2.3. Eğitim Durumu- Teistik Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular	89
3.3.2.4. Gelir Düzeyi- Teistik Kader Algısı İlişkisi ile İlgili Bulgular	89
3.3.2.5. Sağlık Durumu- Teistik Kader Algısı İlişkisi ile İlgili Bulgular	90
3.3.2.6. Ailedeki Zihinsel Engelli Sayısı- Teistik Kader Algısı İlişkisi ile İlgili Bulgular	91
3.3.2.7. Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi- Teistik Kader Algısı İlişkisi ile İlgili Bulgular	92
3.3.2.8. Zihinsel Engellilik Derecesi- Teistik Kader Algısı İlişkisi ile İlgili Bulgular	93
3.3.3. Adil Dünya İnancına Yönelik Bulgular	94
3.3.3.1. Cinsiyet- Adil Dünya İnancı İlişkisi İle İlgili Bulgular	94
3.3.3.2. Yaş- Adil Dünya İnancı İlişkisi İle İlgili Bulgular	95
3.3.3.3. Eğitim Durumu- Adil Dünya İnancı İlişkisi İle İlgili Bulgular	96
3.3.3.4. Gelir Düzeyi- Adil Dünya İnancı İlişkisi ile İlgili Bulgular	98
3.3.3.5. Sağlık Durumu- Adil Dünya İnancı İlişkisi ile İlgili Bulgular	100
3.3.3.6. Zihinsel Engelli Sayısı- Adil Dünya İnancı İlişkisi ile İlgili Bulgular	101

3.3.3.7. Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi- Adil Dünya İnancı İlişkisi ile İlgili Bulgular	102
3.3.3.8. Zihinsel Engellilik Derecesi- Adil Dünya İnancı İlişkisi ile İlgili Bulgular	104
3.3.4. Teistik Kader Algısı- Adil Dünya İnancı Arasındaki İlişki	105
3.3.4.1. Korelasyon Analizi Bulguları	106
3.3.4.2. Regresyon Analizi Bulguları.....	106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

4.1. Çıkarımsal İstatistik Analizi Bulgularının Tartışılması	108
4.1.1. Betimleyici Sorulara Yönelik Bulguların Tartışılması	108
4.1.1.1. Zihinsel Engelliye Bakım Sürecinde Dini İnanc Değişimi	109
4.1.1.2. Zihinsel Engelli Doğumları İlişkilendirme	113
4.1.1.3. Mağdura Karşı Tutum	117
4.1.2. Teistik Kader Algısına Yönelik Bulguların Tartışılması	121
4.1.2.1. Cinsiyet- Teistik Kader Algısı İlişkisi	121
4.1.2.2. Yaş- Teistik Kader Algısı İlişkisi	124
4.1.2.3. Eğitim Durumu- Teistik Kader Algısı İlişkisi	125
4.1.2.4. Gelir Düzeyi- Teistik Kader Algısı İlişkisi	126
4.1.2.5. Sağlık Durumu- Teistik Kader Algısı İlişkisi	128
4.1.2.6. Zihinsel Engelli Sayısı- Teistik Kader Algısı İlişkisi	129
4.1.2.7. Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi- Teistik Kader Algısı İlişkisi ...	129
4.1.2.8. Zihinsel Engellilik Derecesi- Teistik Kader Algısı İlişkisi	130
4.1.3. Adil Dünya İnancına Yönelik Bulguların Tartışılması	130
4.1.3.1. Cinsiyet- Adil Dünya İnancı İlişkisi	131
4.1.3.2. Yaş- Adil Dünya İnancı İlişkisi	133
4.1.3.3. Eğitim Durumu- Adil Dünya İnancı İlişkisi	135
4.1.3.4. Gelir Düzeyi- Adil Dünya İnancı İlişkisi	136
4.1.3.5. Sağlık Durumu- Adil Dünya İnancı İlişkisi	137
4.1.3.6. Zihinsel Engelli Sayısı- Adil Dünya İnancı İlişkisi	139
4.1.3.7. Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi- Adil Dünya İnancı İlişkisi	139

4.1.3.8. Zihinsel Engellilik Derecesi- Adil Dünya İnancı İlişkisi	140
4.1.4. Teistik Kader Algısı- Adil Dünya İnancı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulguların Tartışılması	141
4.1.4.1. Korelasyon Analizi Bulgularının Tartışılması.....	141
4.1.4.2. Regresyon Analizi Bulgularının Tartışılması	141

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	143
KAYNAKÇA.....	148
ETİK KURUL ONAYI.....	161
EKLER.....	162

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltmalar:

ADIÖ	: Adil Dünya İnancı Ölçeği
akt.	: Aktaran
BADIÖ	: Bireysel Adil Dünya İnancı Ölçeği
bkz.	: Bakınız
GADIÖ	: Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TKAÖ	: Teistik Kader Algısı Ölçeği
vs.	: ve saire

Simgeler:

₺	: Türk Lirası
N	: Veri Sayısı
p	: Anlamlılık Değeri
r	: Korelasyon Katsayısı
Sd	: Standart Hata
Ss	: Standart Sapma
$\bar{X}$	: Aritmetik Ortalama
α	: Cronbach Alfa Katsayısı
χ^2	: Chi-Square (Ki-kare)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1:	Adil Dünya İnancı Ölçeği Alt Boyutları	58
Tablo 2.2:	Ölçeklerin Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları	60
Tablo 2.3:	Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	63
Tablo 2.4:	Cinsiyet Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	63
Tablo 2.5:	Yaş Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	64
Tablo 2.6:	Eğitim Durumu Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	65
Tablo 2.7:	Gelir Düzeyi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	66
Tablo 2.8:	Sağlık Durumu Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	66
Tablo 2.9:	Ailedeki Zihinsel Engelli Sayısı Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	67
Tablo 2.10:	Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	67
Tablo 2.11:	Zihinsel Engellilik Derecesi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	68
Tablo 2.12:	TKAÖ'ye Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı	69
Tablo 2.13:	ADİÖ'ye Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı	69
Tablo 2.14:	BADİÖ'ye Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı	69
Tablo 2.15:	GADİÖ'ye Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı	70
Tablo 3.1:	Örneklemin Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Dağılımı	71
Tablo 3.2:	Betimsel Sorulara Göre Dağılımı	74
Tablo 3.3:	Teistik Kader Algısı Ölçeği Betimsel İstatistik Bulguları	77
Tablo 3.4:	Teistik Kader Algısı Ölçeği Madde Ortalamaları	79
Tablo 3.5:	Adil Dünya İnancı Ölçeği Alt Boyutlarına Ait Betimsel İstatistik Bulguları	80
Tablo 3.6:	Adil Dünya İnancı Ölçeği Madde Ortalamaları	82
Tablo 3.7:	Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları	87
Tablo 3.8:	Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları	88

Tablo 3.9: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi	89
Tablo 3.10: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi	90
Tablo 3.11: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Sağlık Durumu Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları	91
Tablo 3.12: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Ailedeki Zihinsel Engelli Sayısı Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları	91
Tablo 3.13: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi	92
Tablo 3.14: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Zihinsel Engellilik Derecesi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi	93
Tablo 3.15: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları	94
Tablo 3.16: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları	95
Tablo 3.17: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları	96
Tablo 3.18: Eğitim Durumu Değişkenine Göre Bireysel Adil Dünya İnancı Ölçeği Puan Ortalamalarına İlişkin Post-Hoc Testi	97
Tablo 3.19: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi	98
Tablo 3.20: Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Bireysel Adil Dünya İnancı Ölçeği Puan Ortalamalarına İlişkin Post-Hoc Testi	99
Tablo 3.21: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Sağlık Durumu Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları	100
Tablo 3.22: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Ailedeki Zihinsel Engelli Sayısı Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları	101
Tablo 3.23: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi	103
Tablo 3.24: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Zihinsel Engellilik Derecesi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi	104

Tablo 3.25: Teistik Kader Algısı Puanı ile Adil Dünya İnancı Puanları Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları	106
Tablo 3.26: Teistik Kader Algısının Adil Dünya İnançlarını Yordaması	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1:	Dini İnanç Değişimine Göre Dağılım	75
Şekil 3.2:	Zihinsel Engelli Doğumu İlişkilendirmeye Göre Dağılım	76
Şekil 3.3:	Mağduru Karşı Tutuma Göre Dağılım	77
Şekil 3.4:	Teistik Kader Algısı Ölçeği Madde Puan Aralıkları	78
Şekil 3.5:	Adil Dünya İnancı Ölçeği Madde Puan Aralıkları.....	80
Şekil 3.6:	Bireysel Adil Dünya İnancı Ölçeği Madde Puan Aralıkları	81
Şekil 3.7:	Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği Madde Puan Aralıkları	81

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

İnsanlar, günlük hayattaki tecrübelerini ve karşılaştıkları olayları, karşılıklı nedensellik ilişkisi içerisinde belirli sebeplere atfederek izah etmeye çalışmaktadırlar. Şayet sebep bir insan veya bir canlı ise geçmiş tecrübeler ve karşılaştığı durumlarda atıfların, çoğu kez kader, dünya nizamı veya aktörün diğer özellikleri üzerine yapıldığı gözlemlenmektedir (Spilka vd., 2001, ss. 174-175).

İnsan yaşamında ne yaparsa yapsın, değiştiremeyeceği bazı durumlar mevcuttur. Örneğin, doğduğu yer, ebeveynleri, cinsiyeti, yaşama süresi, deprem, sel gibi afetler gibi istese de değiştiremeyeceği durumlar kader kategorisinde değerlendirilmektedir. Hatta bunun için ‘alın yazgısı’ tabiri de kullanılmaktadır. Genel olarak toplum nazarında ‘engellilik’ de bu kategoriler arasında değerlendirilmektedir. ‘Engellilik kader midir?’ sorusuna cevap aranıldığında bazı kişiler, ‘engelleri insanlar koyar’ deseler de büyük çoğunluk engelliliği kaderci bir yaklaşımla değerlendirerek tamamen yaratıcının takdiri olarak görmektedirler.

Ailede zihinsel engelli bir bireyin olması durumunda aile fertlerinin payına diğer ailelere görece daha çok ilgi, çaba ve sorumluluk düştüğü bilinen bir gerçektir. Ebeveyn yaşam serüveninde zihinsel engelli çocuğa sahip olacağını öğrendiğinde farklı tepkiler verebilmektedir. Bu bağlamda hamilelik sürecinde kürtaj düşüncesi ya da teslimiyetçi bir yaklaşımla durumun kabullenilmesi ortaya çıkabilmektedir. Her iki durumda da ebeveynleri zor bir süreç beklemektedir. Buna ek olarak ailelerin bu bireylerin bakımı konusundaki bilgi eksikliği de birtakım sorunlar doğurabilmektedir. Engelli bir bireyle birlikte yaşanan bu zorlu süreçte engelli bireyin olduğu kadar ebeveynin de ruh sağlığı olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu durumda zihinsel engelli bireye bakım veren kişileri de dezavantajlı gruplar arasında değerlendirmek mümkündür.

Engelli bireyin bakımını üstlenen bir kişinin aklına ‘neden ben?’ vb. sorular gelebilmektedir. Bunun karşılığında kimileri teslimiyetçi kimileri de inkârcı bir yaklaşım sergilemektedirler. Bu durumda dünya onlara göre adil midir? Kişinin bir olayda mağdur olması halinde dünyanın adilliği yönündeki inancının sarsılacağını görmek mümkündür (Kılınç & Torun, 2011, s. 5). Buradan hareketle insanların adaletsiz olarak algıladıkları bu durumları nasıl değerlendirdikleri, onlara nasıl tepki gösterdikleri, onlara nasıl anlam yükledikleri ve ayrıca onlarla nasıl başa çıkmaya çalıştıkları büyük önem arz etmektedir.

İlk olarak Melvin J. Lerner’in 1960’larda dile getirdiği *Adil Dünya Hipotezi*’ne göre, insanların tehlikelerle dolu, kompleks bir yer olan dünya ile başa çıkma yöntemlerinden biri, yaşadığı yerin adil bir dünya olduğu, insanların yaşadığını hak ettiği, hak ettiğini de yaşadığı; iyiliklerin iyi insanlara, kötülüklerin kötü insanlara geldiği ve bu nedenle de herkesin ettiklerini buldukları bir dünyada yaşadıklarına inanmak istedikleri varsayılmaktadır (Furnham, 2003; Lerner & Miller, 1978, ss. 1030-1031). Bu durum ile ilgili olarak, “etme-bulma dünyası, ne ekersen onu biçersen, hak yerini bulur, kul azmayınca Hak yazmaz” gibi deyim ve atasözleri, sosyal ilişkilerde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu düşünce insanların hoşuna giden durumları hak ettiğini, hoşuna gitmeyen durumları ise hak etmediklerini ifade etmektedir. Örneğin engelli olarak dünyaya gelen bir çocuğun bu durumuna anne-babasının, yaptıkları bir yanlışın sonucu olarak, katlandıkları görülebilmektedir. Bu durumda adil dünya hipotezi, engelli bireylere karşı sergilenen olumsuz insan tutumlarını da açıklamaktadır (Kılınç & Torun, 2011, ss. 8-9). Psikologlar ve sosyologlar bu olayı ‘kurbanı suçlamak’ olarak da adlandırmaktadırlar (Ulu, 2018, s. 48).

Lerner (1980), adil dünya hipotezinde bireylerin yaşadıkları ortamı adil bir yer olarak algılamak için derin bir ihtiyaç duyduklarını ima etmektedir. Buna göre engellilerin, fakirlerin, hastalığa yakalanan kişilerin bir şekilde daha aşağı olduğuna inanma ve talihsizliğin kurbanlarını kendi kaderleri yüzünden suçlama eğilimi söz konusudur (Loewenthal, 2017, s. 156). Bu hipoteze göre, iyilerin mükâfatlandırıldığı, kötülerin cezasını çektiği ve eninde sonunda herkesin hakkını aldığı, adaletin olduğu bir dünyada yaşadıklarına inanmaya güdülenmişlerdir. Bu inanç sarsıldığında ise birey, nedenlerin ve sonuçların uyumunu sağlayabilmek için psikolojik stratejilere başvurmaktadır (Kılınç & Torun, 2011, ss. 2-5).

Bireyleri belirsizlikten koruması hasebiyle adil dünya inancı, kişinin ruh sağığının korunmasında olumlu bir yanılsama meydana getirerek dünyayı daha anlamlı bir formda algılanmasına yardımcı olmaktadır (S. E. Taylor & Brown, 1988, s. 198). Böyle bir inanç olmadan, bireyin uzun vadeli hedeflerin peşinden gitmesi ve günlük yaşamını sosyal olarak düzenlemesi zorlaşmaktadır (Lerner & Miller, 1978, s. 1030). Bu inanç, insanların kendilerini güvende ve pozitif hissetmeleri ile dünyayı öngörülebilir ve yönetilebilir bir yer olarak görmeleri için esastır (Wenzel vd., 2017, s. 2).

Adil dünya inancı kuramı, insanların günlük hayatta karşılaştığı olaylardaki adaletsizliği meşru görme yöneliminin fark edilmesi neticesinde oluşturulmuştur. Dolayısıyla kurama yönelik ilk yirmi yıldaki çalışmalar çoğunlukla kurbanı aşığılama eğilimi ve adaletsizliği meşrulaştırma üzerine yoğunlaşmaktadır (Kılınç & Torun, 2011, s. 2).

İnsanların gerek kişisel özellikleri gerekse dinî ve sosyo-kültürel yapılarının etkisiyle şekillenen kader anlayışları, onların başından geçen olaylara nasıl anlam atfettiklerini ve böylece deneyimlerinde ne gibi nedenlere başvurdıklarını anlamaya zemin hazırlayıcı olarak görülmektedir. İşte bu süreçte zihinsel engelli bireyin bakımını üstlenen kişilerin yaşadıkları sıkıntıların, korkuların, kaygıların vb. durumların üstesinden gelerek baş edebilmede, kadere olan inancın nasıl bir etkiye sahip olduğu, hayatta karşılaştıkları sorunlar karşısında kaderi nasıl algıladıkları ve dünyayı ne kadar adil olarak değerlendirdikleri bu çalışmada araştırılacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, dezavantajlı gruplardan biri olan zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen kişilerin olumsuzluklarla baş etme ve yaşama tutunma konularında teistik kader algılarının hayatlarında oynadığı rolü ve adil dünya inançlarını tespit etmeye çalışmaktır. Teistik kader algısı ve adil dünya inançları aralarındaki ilişkiyi ortaya koyarak örneklemeler arasında karşılaştırma yapmak ve ulaşılan bulgular dikkate alınarak psikoloji bakış açısıyla yorumlamaktır. Buna ek olarak, katılımcıların başına gelen işlerde insanın mı yoksa Allah'ın mı eseri olduğuna, irade ve sorumluluğun insanda mı yoksa Allah'ta mı olduğuna dair düşünceleri ölçmeyi ve insanların bireysel ve genel anlamda dünyayı ne kadar adil olarak değerlendirip değerlendirmediklerini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada stres kaynağı olarak zihinsel engelli bir bireyin bakımını üstlenme temel alınarak, katılımcıların bu durumu nasıl algıladıkları, neye atfettikleri ve zihinsel engelliliğin getirdiği günlük sorunlarla baş etmede teistik kader algısı ve adil dünya inançları bağlamında din ve dünya görüşlerinin etkilerini açıklamayı hedeflemektedir.

Zihinsel engelli bireye bakan kişilerin demografik değişkenlerle birlikte teistik kader algısı ve adil dünya inancı düzeylerinin saptanmasının, daha kaliteli bir bakımın ve eğitimin verilebilmesi noktasında önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle ebeveynler için zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın meydana getirdiği farklı sorumlulukların, ebeveynin ruh sağlığına olumsuz anlamda tesir ettiği ve çocuğunun gelişimi adına sağlanabilecek desteği önemli miktarda engellemekte olduğunu gözlemek mümkündür. Buradan hareketle, bu çalışmanın hem adil dünya inancı hem de kader algısı gibi sosyal psikoloji olgularının din psikolojisiyle ilişkisi hakkında fikir edinilmesi açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, Din Psikolojisi alanında araştırma yapan araştırmacılara, zihinsel engellilere yönelik tutumların doğasının anlaşılmasında ve zihinsel engelli yakınlarına sunulan hizmetler açısından önemli ipuçları vereceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

- Teistik kader algısı ve adil dünya inancı ilişkisi üzerinde duran bu araştırma, teorik açıdan sosyal psikoloji ile din psikolojisinin bakış açılarıyla; uygulama açısından ise evren ve örneklemin özellikleriyle sınırlanmaktadır.
- Araştırma, belli bir zaman diliminde yapıldığı için kesitsel bir çalışmadır.
- 2019 yılının Aralık ayında Çin’de ortaya çıktığı iddia edilen, Dünya’yı ve Mart 2020 itibarıyla de Türkiye’yi etkileyen COVID-19 sürecine denk geldiği için bu çalışmanın veri toplama süreci, 2021 yılında pandeminin zor koşullarında gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle araştırma bulgularını uygulamanın yapıldığı durum ve zamana göre yorumlamak gerekmektedir.
- Araştırmada elde edilen veriler TKAÖ ile BADIÖ ve GADIÖ’nin geçerlilik ve güvenilirliğine yönelik yapılan ölçümlerle sınırlanmaktadır.

- Araştırmada kullanılan TKAÖ sadece Tanrı'nın varlığına ve âleme tasarrufunun bulunduğu inananlara hazırlandığından dolayı, ateistler ve deistler gibi teist inancın dışında kalan kimseler bu araştırmanın da kapsamı dışında tutulmaktadır.
- Araştırma katılımcıların Bireysel ve Genel Adil Dünya İnancı ile Teistik Kader Algısı düzeylerini etkileyebileceği düşünülen faktörlerle sınırlanmaktadır.
- Araştırma Kayseri ilinde ikamet eden zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerle ve ulaşılabilen örneklem sayısı ile sınırlıdır.

Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın ana problemi zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen kişilerin adil dünya inancının insan hayatının hemen her noktasına temas eden kader inancı ile ilişkisinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın problem cümlesi ise, “Kayseri ilinde zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen kişilerin teistik kader algıları ile adil dünya inançları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklindedir.

Ana probleme ek olarak belirlenen alt problemler ise sosyo-demografik verilerin bulunduğu kişisel bilgi formunda yer alan cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık geliri, sağlık durumu, ailedeki zihinsel engelli sayısı, zihinsel engelliye yakınlık derecesi, zihinsel engellilik derecesi, dini inanç değişimi, zihinsel engelli doğum ve mağdura karşı tutumla ilişkili durumların etkisinin olup olmayacağından oluşmaktadır.

Araştırmanın Hipotezi

Araştırmanın temel varsayımı teistik kader algısı ile adil dünya inancı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığına dayanmaktadır. Ana hipotezi ise “teistik kader algısı ile adil dünya inancı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır” şeklindedir. Ana hipotez ile bağlantılı olan araştırmanın alt hipotezleri ise aşağıda sıralanmıştır.

Araştırmanın ana ve alt hipotezleri şu şekildedir:

H₁: Teistik kader algısı puanları demografik özelliklere göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

H_{1a}: Teistik kader algısı puanları cinsiyet değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{1b}: Teistik kader algısı puanları yaş değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{1c}: Teistik kader algısı puanları eğitim durumu değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{1d}: Teistik kader algısı puanları gelir düzeyi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{1e}: Teistik kader algısı puanları sağlık durumu değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{1f}: Teistik kader algısı puanları ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{1g}: Teistik kader algısı puanları ailedeki zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{1ğ}: Teistik kader algısı puanları zihinsel engellilik derecesi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H₂: Adil dünya inancı puanları demografik özelliklere göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

H_{2a}: Adil dünya inancı puanları cinsiyet değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{2b}: Adil dünya inancı puanları yaş değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{2c}: Adil dünya inancı puanları eğitim durumu değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{2d}: Adil dünya inancı puanları gelir düzeyi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{2e}: Adil dünya inancı puanları sağlık durumu değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{2f}: Adil dünya inancı puanları ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{2g}: Adil dünya inancı puanları zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H_{2g}: Adil dünya inancı puanları zihinsel engellilik derecesi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir.

H₃: Betimleyici sorular demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

H_{3a}: Zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inanç değişimleri demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H_{3b}: Zihinsel engelli doğumu ilişkilendirme değişkeni demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H_{3c}: Mağdura karşı tutumları demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₄: Betimleyici sorular teistik kader algısı ve adil dünya inançlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

H_{4a}: Dini inanç değişimleri teistik kader algısı ve adil dünya inançlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H_{4b}: Zihinsel engelli doğumu neyle ilişkilendirdikleri teistik kader algısı ve adil dünya inançlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H_{4c}: Mağdura karşı tutumları teistik kader algısı ve adil dünya inançlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₅: Teistik kader algısı puanları ile adil dünya inancı puanları arasında anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?

H_{5a}: Teistik kader algısı puanları ile adil dünya inancı puanları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{5b}: Teistik kader algısı puanları ile bireysel adil dünya inancı puanları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{5c}: Teistik kader algısı puanları ile genel adil dünya inancı puanları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: Teistik kader algısının adil dünya inancı üzerine yordayıcı etkisi var mıdır?

H_{6a}: Teistik kader algısının adil dünya inancı üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H_{6b}: Teistik kader algısının bireysel adil dünya inancı üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H_{6c}: Teistik kader algısının genel adil dünya inancı üzerine yordayıcı etkisi vardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kader, Kadercilik ve Teistik Kader Algısı

1.1.1. Kader

Türkçeye Arapçadan geçen bu kavramın TDK sözlüğünde karşılık bulduğu anlam “yazgı, alın yazısı” dır (Eren vd., 1992, s. 755). Bu anlamdan hareketle kader, insanın yaratıcısı tarafından çizilen hayatını bu çizgi üzerine yaşamasından ibarettir. Arapçada fiil kökünün kullanıldığı bablara göre pek çok anlamı bulunan kader kavramı lügatte, ölçülü olarak yapmak, kaza ve hüküm, güç yetirmek, paylaşmak, ta’zim etmek, bir şeyi bir şeye kıyas etmek, kudret (İbn Manzûr, 1955, ss. 74-80) anlamlarına gelmektedir.

İslamî terim olarak kader kelimesi genel anlamıyla Allah’ın ezelî ilmiyle her şeyi bilmesi ve belirlemesi anlamına gelir. Bir başka tanıma göre kader, her bir yaratılmışı, kendine ait özelliklerine göre tayin ve tespit etmektir (Sabûnî, 1995, s. 155). İnsanın nitelendirildiği kader kavramı, kişinin kendisiyle herhangi bir eylemi yapmaya güç yetirdiği hal olarak; Allah’ın nitelendirildiği kader kavramı, Allah’tan aczi nefyetmesi olarak tanımlanmaktadır (el-İsfahânî, 2010, s. 825). Müslümanlar arasında yaygın olan kader tanımının ise ezelden ebede kadar meydana gelmiş ya da gelecek olan bütün olaylarda hâkim olan topyekûn tanrısal hüküm anlamında kullanıldığı söylenebilir (Coşğun, 2002, s. 11).

Kader kelimesi ve ilişkili diğer kavramların sadece sözlük ve terim anlamlarıyla yetinmeyip kavramın daha iyi anlaşılması için Kur’an-ı Kerîm ve Hadis-i Şerîflerde geçen anlamlarına da bakmak faydalı olacaktır.

Kur'an, kader kavramını temelde ve öncelik olarak doğanın ve evrenin yaratılışı açısından ele alır. Söz konusu doğa ve evren düzen ve dengenin olduğu bir *miktar* ve *ölçüye* (Neml 27/88, Yâ-Sîn 36/38-40, Mülk 67/3-4) göre yaratılmıştır (Evkuran, 2012, s. 660). Kur'an'ın genel çerçevesinde ise kader terimi ezeli ve ebedi ilmiyle her şeyi bilen Allah'ın yaratmış olduğu kulunun kendi cüzi iradesini nasıl kullanacağını bilmesi, kudret ve iradesiyle olayları o doğrultuda yaratması olarak ifade edilmektedir (Gündüz, 1998, s. 208). Kur'an ayetlerinin cüz'î irâde açısından özgürlüğü farklı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Nitekim bazı ayetler özgürlüğü, insanın cebr altında olduğu izlenimiyle ya Allah'ın mutlak iradesine bağlı olarak özgür olmadığı (Yunus, 10/100; Hûd, 11/34; Nahl, 16/93) ya da Allah'ın küllî iradesine bağlı olarak özgür olduğu (İnsan, 76/30; Tekvîr, 81/29; Âl-i İmrân, 3/165-167) gibi açılardan ele alırken diğerleri insanın irade özgürlüğünün olduğu (Bakara, 2/286; Yunus, 10/108; İsrâ, 17/13,15; Âl-i İmrân, 3/182) şeklinde değerlendirmektedir (Namlı, 2017, ss. 105-106). Ayrıca rızkı daraltma (Ra'd 26, İsrâ 30, Kasas 82, Talak 7) ve Allah'ın her şeyi bir kaderle yaratması (Kamer 54/49) anlamından da bahsedilmektedir. Bu ayetlerin dışında kader inancına dolaylı olarak delâlet eden içerisinde kader ve ilişkili diğer kavramlarla ilişkili pek çok ayet mevcuttur (Şems 91/7, Mücâdele 58/21, Hadîd 57/22). Kader kavramına verilen *kaza* ve *hüküm* manaları Kur'an'da yer almamakla birlikte sonradan literatüre girmiştir (Akbulut, 1992a, s. 139). Kur'an-ı Kerîm'e bütüncül olarak bakıldığında Allah ve yarattıkları açısından incelenen kader kavramı, doğrudan iman esası olarak zikredilmemiştir (Bakara 2/177, Nisa 4/136). İman esasları arasında sayanlar ise daha çok hadis-i şerîflere dayandırmışlardır.

Hadislerin genelinde kaderin, Allah'ın mutlak kudreti ve insanın sınırlı iradesi olmak üzere iki boyutla ele alınmaktadır (C. Aydın & Genç, 2016, s. 76). Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in dualarında kaderin kötüsünden Allah'a sığındığı ve hastalığa yakalananların tedavi görmesinin gerektiğini dolayısıyla bunun da bir kader olduğu ifade edilmiştir (Zehra, 2004, ss. 136-138). Kaderle ilgili rivayetlerin en önemli bölümünü Cibrîl Hadîsi, en büyük bölümünü de Allah'ın mutlak ön bilgisi dâhilinde Levh-i Mahfuz'a yazdığı ilgili rivayetler oluşturmaktadır. Ayrıca insanlara hürriyet tanıyan fitrat hadisleri ve Hz. Peygamber'in kaderle ilgili fikir ayrılığına ve mezhep çatışmalarına sebep olacağı için tartışmaların yasaklanmasıyla ilgili rivayetleri de bulunmaktadır (Namlı, 2017, ss. 64-65). Nitekim kader meselesinin tartışılması kişiyi yanlış

yorumlamalara, bu da istenmeyen davranışlara sürükleyebilmektedir (Doğanay, 2019, s. 196).

1.1.1.1. Kaderle İlişkili Kavramlar

Kader kavramının yerine kullanılan veya kaderle ilişkili pek çok kavram mevcuttur. Bunlar arasında “bütün olmakta ve olacak olanların önceden ve değişmeyecek biçimde düzenlendiğine inanılan doğaüstü güç, alın yazısı, kader, mukadderat” anlamına gelen *yazgı*; “kader, alın yazısı” anlamında *kaza*; “yazgı, kader, talih, mukadderat” anlamında *alın yazısı* yer almaktadır (Eren vd., 1992, ss. 52, 824, 1611).

İnsanın yaratılışından önce Tanrı tarafından kararlaştırılmış olduğuna inanılan insanla ilgili her türlü durum anlamına gelen ve bazı dinsel inanç sistemlerince kabul gören *alın yazısı*, yaşamında iyi veya kötü herhangi bir durumla karşılaşan insanın karşılaştığı her durumda başına gelenlere katlanıp, bu durumu kabullenerek tamamen külli iradeye teslimiyetini içeren bir kader inancını anlatmak için kullanılan yaygın bir ifadedir. (Apaydın, 2016, s. 15; Çelik, 2007, s. 49).

Kaderle sıklıkla ilişkilendirilen diğer kavramlardan, “birinin payına düşen veya bir kimsenin elde edebildiği şey” anlamında *nasip*; “Tanrı’nın her kişiye uygun gördüğü yaşama durumu” anlamında da *kismet*; *dünya* ve *âlem* anlamının yanında *talih*, *baht*, *şans* olarak açıklanmaktadır (Eren vd., 1992, ss. 493, 861, 1073). Kaderle ilişkilendirilen ve her türlü olumsuzlukların müsebbibi olarak gösterilen bir başka kavram da *felek*’tir. Bu kavram sayesinde, hem Tanrı-Allah-Rab gibi mukaddes kavramların olumsuz ifadelerle yan yana getirmenin içsel ve kültürel bir çatışmaya sebebiyet vermesinden kurtularak daha rahat suçlama yapılabildiği ve doğaüstü güçlere atıf yapılmaya da devam edildiği tespit edilmektedir (Özbolat & Kartopu, 2012, ss. 1961-1964, 1971). Ayrıca, insanın karşılaştığı sorunlara çaresizliğinden dolayı içinde bulunduğu duruma felek, talih, baht gibi kaderci söylemlerle hem teslim olmakta hem de dünya hayatında devam ettirmesi gereken ümidini ahirete aktarmaktadır (Öge, 2014, s. 59). Halk dilinde isyan ve teslimiyet figürlerinin ağır bastığı ağıtlarda yer alan kader inancının ise boyun eğme, rıza gösterme ve kabullenmenin yanında kahr, isyan ve başkaldırı gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir (Özbolat & Kartopu, 2012, s. 1970).

Dinî literatürde yer alan mahiyetinin sadece Allah tarafından bilindiği, hadislerde geçtiği manasıyla “*kitâb*” anlamına gelen “*levh-i mahfuz*” kavramı da kaderle ilişkili olup âlem henüz yaratılmadan bütün kâinatta meydana gelecek ister tabiatla ister şuurlu şuursuz canlılarla ilgili her türlü şeye ilişkin ilâhî ilim ve plan dâhilinde takdirin kayıtlı bulunduğu kitap şeklinde ifade edilmektedir (Y. Ş. Yavuz, 2003).

1.1.1.2. Kadercilik/Fatalizm/Yazgıcılık

Kaderle ilişkili kavramlardan bir diğeri de aslı, ezeli değişmez manasında kullanılan Latince *fatum* sözcüğünden gelen *fatalizm*dir (Kam, 1985, s. 128). Türkçede kadercilik veya yazgıcılık olarak karşılık bulan fatalizm, insanın yazgısının ve davranışlarının Tanrı ya da onun yerine geçen güçlerle önceden belirlenmiş olduğunu ve bireyin istenci veya başka birisinin çabası ile değiştirilemeyeceğini ve bu durumun yaşamın kaçınılmaz bir gerçeği olduğunu kabul eden bir inanç sistemidir (Enç, 1980, s. 173; Marshall, 2014, s. 373). Bu inanç sistemi, insanın ne kendi eylemlerini ne de geleceğini etkileyemeyeceğini, özgür irade diye bir şeyin olmadığını ve insanların doğaüstü ve doğal güçler karşısında çaresizlik duygularını göstermektedir (Cevizci, 2015, s. 247; Kasapoğlu, 2008, s. 89).

Kadercilik, gerçekleşen ya da gerçekleşmeyen her olay ve durumun olması gerektiği gibi olduğu tezidir. Yani olan her şeyin kaçınılmaz olduğu inancıdır (R. Taylor, 2015, s. 42). Fatalizm ayrıca geçmiş için bir açıklama gelecek için de bir tavır, tutum ve davranış önerisidir. O, hem geçmiş hem de geleceğe yönelik tutumu belirlemektedir. Geçmiş değiştirilemediği gibi geleceği değiştirmek de mümkün değildir. Bu durumda gelecek için boyun eğmek tek akılcı seçimdir (Macit, 2014, s. 21). Ayrıca kadercilik, insanın kendine yabancılaşmasıdır. Bu da insanı kendi dışındaki güçlere bağımlı ilan ederek pasifliğe iten yönüdür (Fromm, 1996, s. 81).

Kadercilik, teslimiyet maskesi altında İslamî düşünceye girmiş ve dinin yardımıyla kutsallaştırılarak varlığını devam ettirmiştir. Bu düşünce yapısı, insanların başa çıkamadığı doğadan kaynaklanan zorluklar karşısında yaşadığı güçsüzlüğün ifadesidir. Herhangi bir dinin ve özellikle İslam’ın getirdiği bir şey değildir (Ülgener, 1981, s. 15). Hatta kader inancı, Cebrî düşünceye yakınlığı nedeniyle fatalizm ile karıştırılmaması gerekir (Bolay, 1987, s. 88). Fatalizmi, kader inancı ile aynı anlamda kullanarak insanı atalete, pasifliğe ve istenmeyen bir boyun eğişe götüren dinsel inançla ilişkilendirenler

çok olsa da genel kabule göre fatalist anlayış İslamî düşünce ile uyuşmamaktadır (Doğan, 2021, s. 650).

1.1.1.3. Teistik Kader Algısı

Teist dinlerde, Tanrı'nın mükemmelliği esastır. Bu mükemmel varlık anlayışı Tanrı'yı bilgi, irade, kudret ve iyilik açısından mükemmel olarak görmektedir. Tanrı'nın mükemmel olduğuna inanmak, Tanrı'nın her şeyi bildiğine (omniscience) inanmayı da gerektirmektedir (Taslaman, 2008, s. 202). Bununla kastedilen, Tanrı'nın geçmişi, şimdiyi ve geleceği kozmik bir farkındalık ve ilahi bakış açısı ile birlikte duygu, düşünce, yaşam, evren vb. hakkında bilinebilecek her şeyi sonsuz olarak tam ve eksiksiz bilmesidir.

İslam düşünürlerinin çoğunluğu, Tanrı'nın ön bilgiye sahip olmasıyla insanların özgür iradeli olması arasında bir çelişki olmadığını belirtmişlerdir. Tanrı'nın ön bilgisi ve yazgısında insanlara da rol düştüğü unutulmamalıdır. Çünkü sorumlu tutulabilmesi için gerekli olan bireysel eylemleriyle ilgili alanda yeterli bir hürriyete sahiptir (Öge, 2014, ss. 65-66). Zira, söz konusu meseleyi doğru anlamak adına Ebu Hanife'nin Levh-i Mahfûz'da korunan Allah'ın yazgısının "hükmen değil, vâfen olduğu" (Ebu Hanife, 1984, s. 302) ifadesi örnek verilebilir. Teist düşünürlerde Tanrı'nın gelecekte ne olacağını bilmesinin insanların özgür iradeleriyle çelişmediği inancı çoğunlukta olmasına rağmen bazı düşünür ve mezheplerin bu konuda farklı düşünceleri olduğunu bilmek gerekir. İnsanların kendilerine has bir iradeye sahip olmadığını savunan Cebriyye mezhebini buna örnek olarak vermek mümkündür. Söz konusu mezhebin savunucularına göre Tanrı'nın ezelden her şeyi bilmesi, insanlara ait zihnî ve amelî bütün eylemlerin yalnız ilâhî irade ve gücün zorlayıcı etkisiyle gerçekleştiriyor olmasından kaynaklanmaktadır (Taslaman, 2008, ss. 202-210; Y. Ş. Yavuz, 2001).

Tanrı'nın her şeyi ezeli ilmiyle önceden bilmesi ve takdir etmesi mutlak ön bilgi ve özgür irade konularıyla ilgilidir. Bu anlayış, insandaki özgür iradeyle Tanrı'nın mükemmelliğinin bir arada var olacağını savunmaktadır. İnsan bilgisinin aksine Tanrı'nın bilgisi, nesnesini var eden ve onun hakkında nedensel bir karaktere sahip olan bir bilgidir (Z. Yavuz, 2006, ss. 1-3). Tanrısal mutlak önbilginin insanın özgür iradesi ile mantıksal olarak uyumlu olmaması da teistik kadercilik olarak bilinmektedir (Johnson, 2006, s. 9).

Bireyin kader algısı, nasıl bir kader inancına sahip olduğuyla yakından ilişkilidir (Angın & Kızılgöçer, 2020, s. 83). Hayatı ilgilendiren temel ilkelerin kavranış mantığının hangi paradigmlar üzerinden algılandığını bizlere göstermesi açısından kaderci yorum biçimi oldukça önemlidir (Okumuş, 2014, s. 173). Kader inancı, Tanrı'nın ezelden bilmesi olarak değil de insanların eylem ve davranışlarının Allah'ın irade ve gücü ile ilişkisi bağlamında izah edilmektedir. Bu izah, insanın başına gelecek olayların mutlak irade tarafından önceden belirlemesi şeklinde bir algılamaya yol açmaktadır (Güler, 2019, s. 20). Bireysel sorumluluğu dışlayıp kaderci eğilimi benimseyen her inanış biçimi, insan zihnine sonradan ilişmiş olumsuz bir algı örneğidir (Okumuş, 2014, s. 173).

Doğa kanunlarının neden ve sonuçlarını belirli bir yere kadar hesaplamak mümkün olsa da; sosyal, psikolojik ve manevi kanunları hesaplamak hiç de kolay görülmemektedir. İşte *takdir-i ilahi* ifadesiyle nitelendirilen çoğu olay, bahsi geçen hesaplanamayan kanunlar çerçevesinde olagelmektedir. İnsanın işini iradi olarak talep etmesi, gerekli kurallara uygun bir şekilde yapması ve sonucuna ne olursa olsun rıza göstermesi şartıyla *dua etme* bu kanunlara örnek olarak verilebilir. Böylece insanın ayetler ışığında Allah'tan umduğu yardımın gerçekleşmesi mümkündür (C. Aydın & Genç, 2016, s. 82). İnsana varlığını veren takdir-i ilahi aynı zamanda gurur ve kibir de vererek insanı şekillendirmiştir. Öyle ki insan nimet olarak gördüğü başarılarında kendini tebrik ederken, talihsizlik olarak gördüğü hatalarında ise dünyayı sorumlu tutarak suçlama eğilimindedir (R. Taylor, 2015, s. 41). İrade özgürlüğü, insanın varoluş meselesi ve insanın yaşama amacını anlamlandıran bir gerekliliktir (Ağırman & Özdemir, 2012, s. 25).

Kaderin insanla ilişkisi açısından, insanın kendi hatalarından kaynaklanan ve imtihanın bir gereği olarak doğrudan ilahi iradeye bağlı olmak üzere iki farklı boyutu mevcuttur. Bu boyutlardan ilkinde birey, hatalarını düzeltme ikincisinde de tahammül, sabır ve kararlılık gibi melekelerini geliştirip kuvvetlendirme noktasında sorumluluk sahibidir. Nitekim Kelâmî açıdan bireyin yaşamında kötü olarak algıladığı her şey sonsuz kudret sahibi Tanrı'nın bilgisi dâhilinde olan hikmetine uygun bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bireyin Tanrı'nın iradesini sorgulamak yerine kendi imkânları ve içerisinde bulunduğu şartlar çerçevesinde anlamlandırıp kendi sorumluluklarının bilincinde olarak hareket etmesi gerekir. Eşyanın doğasında var olan çeşitli eksikliklere bağlı olarak gerçekleşen;

istenmeyen ve olumsuz durumlara neden olan fiil ve olaylar, imtihan sürecindeki insanın sonsuz ödülü hak etme noktasında gerekli ve anlamlıdır. Bu bağlamda bireyin imtihan vesilesi olarak değerlendirmiş olduğu doğrudan Tanrı'nın iradesine bağlı olayların az ya da çok bireyin kendi iradesiyle de bağlantılıdır. Böylece irade konusunda sorumluluk alanlarının iyi tespit edilmesi önem arz etmektedir (Özdemir, 2012, ss. 558-571).

Tanrı'nın gelecekteki olaylara dair ön bilgisi söz konusuysa önceden bildiği bu olayları meydana getiren insanların özgür iradelerinin varlığından söz etmek mümkün mü? Tanrı'nın irâde etmediği bir şeyi insanın irâde edip seçebilmesi mümkün mü? Bir başka deyişle, Tanrı'nın irâde etmediği bir şey meydana gelebilir mi? Tanrı kötülük diler mi? Kötülük, Tanrı'nın kudretine dâhil midir? Kudreti dâhilinde ise bunu gerçekleştirir mi gerçekleştirmez mi? Yüzyıllardır düşünülen ve üzerinde tartışıl原因en farklı yorumlamalardan oluşan bu sorular, felsefî ve kelâmî düşüncenin ortak konusu haline gelmiştir. Bu problem Tanrı'nın adaleti/kötülük problemi/theodise olarak adlandırılmaktadır (Sinanoğlu, 2012, s. 9).

1.1.2.Düşünce ve Dinler Tarihinde Kader

Kader konusunun, geçmişten günümüze kadar bir problem olarak tartışılması, dinlerden veya İslam'dan kaynaklanan bir problem değil, insanın doğasından kaynaklanan bir meseledir. Kısaca kader, insanlığın bir problemidir (Akbulut, 1992b, s. 304). Kader, insanın içinde bulunduğu konumla, yol çizgisi arasında bağlantı kurup kuramaması ile ilgili bir durumdur (Tarhan, 2009, s. 208). Ayrıca kader, dinî bağlılıktan uzak bir konumda hayatın merkezinde hep varlığını gösteren yaşamsal olgulardan biridir (Doğan, 2021, s. 647).

Kader algısı, insan davranışlarının ne kadar önemli olduğu noktasında kültürler arasında oluşan müşterek bir uzlaşıya benzemektedir (Okumuş, 2014, s. 173). Tarih boyunca Doğu kültüründe veya Batılı düşüncede (sekülerleşmemiş) yaygın biçimde dünyanın farklı yerlerinde fatalistik eğilimin varlığı kendini göstermiş (Orhan, 2017, s. 87); mitoloji, felsefe, psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve ilahiyat gibi pek çok alanda da dikkate alınan ve araştırılan bir kavram olmuştur (A. Kaya & Bozkur, 2015, s. 935).

İnsanın hür olup olmadığı, hür ise bu hürriyetinin dayanağının ne olduğu, zaman dilimi içerisinde yapmış olduğu eylemlerin ezeli ilim, irade ve takdirle şekillenen kaderde nasıl ve ne şekilde yer aldığı gibi sorular tüm insanlığı meşgul etmiştir (Kılavuz, 2007, s. 151). Örneğin kaderi ifade etmek için; Hinduizm’deki *Karma* (Gündüz, 1998, s. 208) ve kader tanrıçası olarak kişiselleştirilen, Antikçağ Yunan inançlarındaki tanrılar tanrısı Zeus’un söz geçiremeyeceği tek tanrıça (Hançerlioğlu, 1996, s. 233) ve olayların gidişatını belirleyen ve evren düzenindeki yerlerini tanrılara ve insanlara bildiren *Moirai* (Kaygı, 2018, s. 276) terimi kullanılmıştır.

İnsana kaderin hükmettiği inancı, insanın kaderi üzerinde bir metafizik güç olduğu düşüncesinden hareketle fatalist yaklaşımın ilk örneklerine Yunan mitolojisinde rastlamak mümkündür (Kasapoğlu, 2008, s. 89). Örneğin, Freud’un Oedipus Kompleksi Teorisine de kaynaklık eden Yunan edebiyatının en ünlü efsanelerinden birinin kahramanı Oedipus’un, babasını öldürüp annesiyle birlikte evlenmesi tüm gayretlere rağmen kaderin değiştirilemeyeceğini göstermektedir (Holton, 2013, s. 87). Bir başka örnekte de Sofokles’in Antigon’unda toplumun sesi olan koronun nidâsı “insanlar alınlarına yazılmış olan felaketlerden asla kaçıp kurtulamazlar” şeklindedir (Hançerlioğlu, 1996, s. 458).

Felsefî düşüncede yazgıcılık (fatalizm) kavramıyla ifade edilen alın yazısı öğretisi, asırlardır tartışılmalı fakat genellikle determinizm ile karıştırılmıştır (Hançerlioğlu, 1996, s. 233). Determinizmin aksine kaderci görüşte insan başına gelecekler karşısında çaresizdir. Her şey üstün bir güç tarafından belirlenmiştir ve insan iradesine hiç yer tanınmamıştır. Bu durumda insan başına geleceklere sabretmeli ve direnmemelidir. Oysa determinizm, insanın düşünerek karar verebilmesine yol açar ve kaderciliği reddetmektedir. Determinizm ile fatalizm arasındaki farkı anlamak için uç noktada bir örnek vermek gerekirse; hasta olan bir kişiye deterministler tıbbi yardım almasını, fatalistler de yazgısını beklemesini önerirler. Bu iki bakış arasındaki farkın büyüklüğü, yaşam mücadelesi ile ölüm bekleyişi arasındaki fark kadardır (Türkcan, 2019, ss. 12-13). Ayrıca, olayların daha önceden belirlenmiş bir seyir içerisinde ilerlediğinin itaatkâr bir kabulü olan ve önceden düzenlenmiş bir determinizm biçimi olarak ele alınan kadercilik, kontrollü bir gelecek yönelimi bulunan modernitenin reddedilmesi olarak da ifade edilmektedir (Giddens, 2010, ss. 144-147).

Kader problemi İslam düşüncesinde tartışılmaya başlamadan önce Yunan felsefesinde olduğu gibi Zerdüştlük, Yahudilik ve Hristiyanlık düşüncesinde de tartışılmış ve araştırmalara konu olmuştur (Adam, 2009, s. 85). Bu problem, İslamiyet ile birlikte ortaya çıkmamış, her devirde insan zihnini meşgul etmiş, netice itibariyle de insan aklının kabullenebileceği bir çözüme ulaşılmamış en karmaşık bir problem olarak düşünce dünyasında varlığını sürdürmüştür. Hatta bu noktada, Jean Paul Sartre (v. 1905-1980) gibi bazı filozoflar, problemin çözümünde Allah'ın varlığını inkâr ederek insan hürriyetini temellendirmeye çalışmış olsalar da anlaşılması güç ve çelişik sonuçlara ulaşmışlardır (Cengiz, 2001, s. 108). Kader inançları ve kaderi algılayış biçimleri, insanların yaptıkları işleri ve olaylara bakış açılarını şekillendirirken toplumsal olaylar ve bu olaylara bakış açıları da kader anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur (Z. S. Yalçın, 2006, s. 10). İlâhî metinleri anlama ve yorumlama gayreti içerisine giren her dinî ekolün konuya farklı bakış açısıyla kendi düşüncelerini destekler nitelikteki yaklaşımları bazı problemler doğurmuştur. Netice itibariyle de tarihsel süreçte pek çok dinî anlayış meydana gelmiştir.

Yahudiliğin inanç esaslarında ve Tevrat'ın genelinde Tanrı'nın mutlak ezeli bir bilgi ve kudret sahibi olduğu belirtilir. İnsanın iradesiyle gerçekleştirdiği eylemlerde tercihinin ne olacağını Tanrı'nın önceden biliyor olması Tanrı tarafından belirlendiği anlamına gelmemektedir. İnsan özgür irade sahibidir (Sağlam, 2018, ss. 27-29). Tanrı Yehova'nın vermiş olduğu emir ve yasaklar karşılığında ödül veya ceza vaadinin gerçekleşmesi için de insana irade ve güç vermiştir. İnsan ancak Tanrı'nın bilgisi dâhilinde bir eylem gerçekleştirmeye gücü yetmektedir (Altuncu, 2012, ss. 10-11). Yahudilikte inançlar arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte bir kısmı insan özgürlüğünü, bir kısmı kaderci yaklaşımı savunmaktadırlar. Bir kısım da bu iki uç noktayı birleştirerek orta yolu benimsemişlerdir (Bağcı, 2009, ss. 17-22). Hristiyanlıktan önce ortaya çıkan Yahudi düşünce kollarından Ferisiler, insanın başına gelen iyi ya da kötü ne varsa kendi iradesiyle ve Tanrı'nın ilahi irade ve mutlak gücüne uygun olarak gerçekleşeceği, dolayısıyla ödülü veya cezayı da kendisinin hak edeceği anlayışına sahiptirler. Sadukiler ise insana tanrısal müdahaleden uzak bir irade özgürlüğü tanımaktadırlar. Dünyada gerçekleşen her şey şansa bağlarlar ve onlar için değişmez ilke ve yasalar yoktur. Esseniler de bu kolların en kadercisidir. Tanrı'nın kudreti yanında insan bir hiçtir. Her şeyin ezelde belirli bir plan dâhilinde gerçekleşeceği yazılmıştır. Hristiyanlıktan sonra ortaya çıkan Yahudi düşünce

kollarından Karaim Yahudileri irade özgürlüğüne karşı çıkararak tanrısal belirlemeyle cebirci bir kader görüşünü; Rabbâniyyûn kolu ise tanrısal belirlemeyi reddederek özgür irade görüşünü benimsemişlerdir (Behiy, 1992, s. 77; Sağlam, 2018, ss. 29-31).

Yunan ve Yahudilik düşünce mirasıyla harmanlanmış Hristiyanlıkta, inançlar ve bölgeler arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte *kader* (fate) kavramı yerine *ilahî takdir* (Divine Providence) kavramı kullanılmaktadır. Örneğin, bu kavram Kuzey ve Güney İtalya arasında çok farklı algılanmaktadır. Kuzey’de Katolik bir Romalı için birey kendi kaderini belirlemekte özgürdür. İlahî takdir, insanlara sonuçları düzeltmeleri ve hatalarının farkındalığını geliştirmeleri için hayırsever Tanrı’nın onlara yardımudur. Güney’de ise insanlar koşullarını değiştirmek için Tanrı’ya dua etmekten başka hiçbir şey yapamazlar (Ruiu, 2013, s. 104). Bu da kaderci bir yoruma yol açmaktadır. Kadere merkeze alan problemler nasıl ki İslam düşünce ekollerinin ortaya çıkmasında etkisini göstermişse; Hz. İsa’nın Tanrı’nın oğlu, mucizesi ya da insan bedeninde zuhur eden Tanrı’nın kendisi olabileceği şeklindeki teslis akidesinin doğurduğu varoluşsal problemler de Hristiyan düşünce ekollerini doğurmuştur (Kandemir, 2006, s. 30). Ayrıca, Hristiyanlığın ekolleşmesini sağlayan bir diğer sebep de Hz. İsa’nın nasıl Allah’ın ruhu ve kelimesi olmasından hareketle ortaya çıkan tartışmalardır. Ancak, kaderle ilgili kapsamlı olan tartışma ise aslî günahın gelecek nesillere etkisi meselesi olmuştur. Bu meselede, Hristiyan düşünürlerden çift yönlü kader anlayışının temsilcisi Pelagius, özgür iradeci bir yaklaşımla, aslî günahın bütün insanları bağlamadığını sadece Hz. Âdemin günahı olduğunu, insanın iyi ve doğru olanı yapabilme gücüne sahip olduğunu ve Tanrı’nın lütfu ve kurtuluşun bireyin iyi ve doğru davranışlarına bağlı olacağını belirtmektedir. Aksine, tek yönlü kader anlayışının temsilcisi Augustinus, kaderci bir yaklaşımla, aslî günahın bütün insanları etkileyerek insanın iyi ve doğru olanı yapabilme gücünü elinden aldığını ve Tanrı’nın lütfu ve kurtuluşunun ezelde belirlenmiş olduğu şekliyle gerçekleşeceğini belirtmektedir (Tarakçı, 2010, s. 96). Hristiyanlığın özgür iradeci ve kaderci çizgideki düşünce ekollerine bakıldığında, Katoliklerdeki yaygın görüş ilahi iradenin belirleyici olduğudur. Bu mezhebin Cizvit ve Nasturi kollarında belirleyici olan insanın özgür iradesi ve sorumluluğudur. Yakubi kolunda ise saf cebr anlayışı kabul görmektedir. Protestanlardaki yaygın görüş ilahi takdirin belirleyici olduğudur. Bu mezhebin Calvinist kolu tamamen kaderci iken; Arminiaist kolu ise tamamen özgür iradecidir (Altuncu, 2012, ss. 13-14).

Tarihsel sürece bakıldığında, vahyin kesilmesiyle birlikte Müslümanların arasında çıkan dini ve siyasi farklılaşmalar, İslam'ı içten yıkmak isteyenlerin rolü ve cahil halkın gerçeğe aykırı bile olsa alışkanlık, gelenek ve göreneklerinden vazgeçememeleri, İslam'ın herkese tanıdığı düşünce ve vicdan özgürlüğü, nasslardaki kapalı anlamın farklı şekillerde anlaşılması iç nedenler arasındadır. Dış nedenler olarak da yabancı din ve kültürlerin etkisi ile felsefî akımların etkisi sayılabilir (Gölcük & Toprak, 1996, ss. 36-41).

Kader'in ne olduğu hakkında, İslam bilginlerinin zaman zaman birbirini destekleyen zaman zaman birbiriyle fikir ayrılıklarına düşen açıklamalarda bulunduklarını, hatta pek çok itikadî mezhebin oluşmasında kaderle ilgili tartışmaların önemli bir rol oynadığı aşîkârdır. Fatalist anlamdaki kader yorumu, Hz. Ali dönemindeki siyasi tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Bu siyasi tartışmalar neticesinde ortaya çıkan Haricî grupların etkisiyle de bu dönemde kadere cebrî anlamda yorumlar getirilmiştir (Akbulut, 1992b, ss. 309-310). Emevî iktidarı döneminde siyasi çıkarlar doğrultusunda kader, fatalist bir yaklaşımla, insan iradesinin üzerinde bir güç olarak kullanılmıştır. Emevî hükümdarları yapmış oldukları zulümleri halka açıklarken, 'yönetimin kaderi zalim olmaktır, halkın kaderi ise mazlum olmak, boyun eğmektir' şeklinde zulümlerinin iki açıdan da kader olduğunu savunarak onları Allah'a atfetmeye çalışmışlardır (Tunç, 1994, s. 175). Arap asabiyeti ve yönetimin işledikleri sosyal zulüm ve kötülüklere karşı tezahür eden Mutezile'nin tepkisi, bireyin sorumluluğunu vurgulayan ilahi adalet ilkesini de etkilemiştir (Çelik, 2007, s. 44).

İslam düşünce ekolleri, Kur'an-ı Kerîm'de yer alan kader kavramıyla doğrudan ilişkili olmayan, Allah'ın bilgi ve kudretini vurgulayan ezeli ilim, irâde, ecel ve rızıkları tayin gibi sıfatları üzerinde salt bir düşünceyle, Kur'an bütünlüğünü göz ardı ederek, kader bağlamında ele alıp tartışmışlardır. Özellikle değişime uğramayacağından hareketle, Allah'ın her şeyi kuşatan ilmini bu bağlamda ele alan cebrî düşünürler, insan hürriyetini yok sayarak insanın eylemlerini gerçekleştirmede zorunlu olduğunu savunmuşlardır. Ancak, insanın özgür olmasıyla eylemlerinde sorumluluk doğacağından hareketle Allah'ın ilminin insanın özgürlüğüne engel olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu sıfatlara gelen kısıtlamalar, Allah'ın geçmişi ve şimdiyi bilebileceği fakat insanın geleceği ile ilgili bilgisinin olamayacağı aksi halde imtihanın da bir anlamının olamayacağı fikrini savunanlar olmuştur (Sağlam, 2018, ss. 86-87).

Olayların önceden belirlenmesi durumu şeklinde nitelenen ve günümüzde talih, kısmet, alın yazısı gibi terimlerle ifade edilen kader konusunda İslam düşüncesinde çeşitli ekoller ortaya çıkmıştır. İslamî düşüncede insanın fiilleri bağlamında tartışılabilen kader meselesinde sorumluluğu ya bireye ya Tanrı'ya devreden ya da iki yolun ortasını bularak uzlaştıran üç temel yaklaşım mevcuttur. Bunlardan Mu'tezilî görüş, insan hürriyetini ön plana çıkarırken; Cebrî görüş, seçim ve iradeyi kaldırarak insan hürriyetini hesaba katmayan ve ilahi iradeye bağımlı, önceden tayin ve tesbit edilmiş bir kader anlayışını benimsemektedir. Cebrî görüşe göre insan hür iradeye sahip olmadığı için rüzgârın estiği yöne doğru sürüklenen yaprak misali cansız varlıklardan bir farkı yoktur. Her iki düşünceyi bağdaştıran ise Mâturîdî görüş olmuştur. Süregelen bu meselede eylemlerini yaratanın Allah olduğunu belirtenlerin, her yönüyle Allah tarafından tayin ve tesbit edilmiş bir kader algısına sahipken, eylemlerini yaratma noktasında insana sorumluluk yükleyenler ise kaderi belirleyenin insanın kendisi olarak görmüşlerdir (Bulut & Büyük, 2016, s. 45; Kasapoğlu, 2008, ss. 87-91; Topaloğlu, 1988, s. 285).

Kader ve Tanrı'nın adaleti problemini (teodise) ilk olarak konuya dair âyetleri ilâhî adalet ve insan hürriyeti kuramlarına uygun bir şekilde yorum ve açıklama gayretiyle aklî ve naklî deliller sunarak çözümleme arayışına giren Mu'tezilî bilginler olmuştur (Sinanoğlu, 2012, s. 22). Çocuklar gibi masum insanların birtakım acılar çekmesi hakkında Mu'tezilî düşünürler, çektiği acılara karşılık ahirette cennetle mükâfatlandırılacakları veya onların acı çekmelerinin yetişkinlere uyarı mahiyetinde örnek olduğunu ileri sürmüşlerdir (Watt, 1987, s. 295). Eşarî düşüncede, Tanrı'dan gelen kötülükler; çektiği zulüm, ıstırap ve acılar; Tanrı'ya tanınan mutlak hâkimiyet tasavvurundan hareketle güzel ve meşru görülerek kaderci bir yaklaşım sergilenmektedirler. Akılcı yorumlarıyla bilinen Mutezilî ve Maturidî düşüncede ise Tanrı'dan gelen kötülük ve acıların arka planında bir hikmetin veya ibretin söz konusu olduğu üzerinde durarak, çekilen ıstırapın işlenen kusur ve günahlar için bir kefarete veya nefsi temizlemeye aracı olduğuna inanırlar. İlahi adalet açısından birey ve toplumdan sorumluluğu atarak yaşam ve dünyayla olan bağlarını zayıflatan bir kaderci anlayış ile Eşarî düşünce; bireyin yeryüzündeki baskı, zulüm ve kötülükleri yok etme adına girişeceği mücadelede çarpık bir imtihan anlayışı sergilemesi ile de Mutezilî ve Maturidî düşünce eleştirilmektedir (Çelik, 2007, s. 44).

Kader konusunda yapılan tartışmanın kaynağı, irade sahibi sorumlu insanın ister lehine olsun ister aleyhine bütün eylemlerinin ezelde Allah tarafından belirlenmiş olup olmayacağı meselesidir. Allah'ın mutlak ilminden değil, insan sorumluluğu ve hürriyetinden hareketle kader meselesine çözüm bulmak mümkün görülmektedir. Çünkü insana bırakılan sorumluluk alanlarında kaderi belirleyen insanın kendi davranışlarıdır. Kur'an bu duruma işaretle, "... bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez..." (Râd, 13/11), "İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder." buyurmaktadır (Akbulut, 1992a, s. 140).

Netice itibariyle tarihsel süreç incelendiğinde her toplumda her şeyi Allah'ın iradesine bağlayan, kendi irade ve sorumluluklarını bir yana bırakmayı tercih eden yani fatalist anlayışta nice insanlar var olagelmıştır. Müslüman toplumlarda bile dinlerini tam anlamıyla öğrenememekten ya da temel öğretilerini doğru anlayamamaktan kaynaklı cibrî olarak nitelendirilebilecek fatalist bir anlayış gelişmiştir (Kasapoğlu, 2008, s. 88). Hangi dine mensup olunursa olunsun dinî inançların fatalist eğilimi tetikleme potansiyeli mevcuttur. Başta din olmak üzere, kaderci eğilimler bireysel veya toplumsal boyutta alınan kararlarda, tarih boyunca yaşam deneyimlerine bağlı olarak ortaya çıkan yaygın anlayışlarda, görünmeyen bir ara değişken olarak, sonuç üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Orhan, 2017, s. 88).

1.1.3. Din Psikolojisinde Kader

Yaşama dair anlam arayışı çerçevesinde din olgusu, modern hayat içerisinde seküler bir yaşam süren birey için yadsınamayacak bir biçimde ihtiyaç haline geldiği inkar edilemeyen bir gerçektir (Koç, 2005, s. 32). Din, insanın hayatta karşılaştığı her olay ve duruma hazır ve bütün cevaplar sunan ve ona nasıl yaşaması gerektiği hususunda yol gösteren bir zihni muhtevalar sistemidir (Hökelekli, 2017, s. 116).

İnsanın hayatında din, karşılaştığı sorunlarla başa çıkmayı kolaylaştırıcı olması ve psikolojik açıdan rahatlatıcı olması bir yana olayları anlamalarına, tahmin etmelerine, kontrol etmelerine ve özgüvenlerini sürdürmelerine de yardımcı olmaktadır. Benzer şekilde din, bireye problem çözme süreci boyunca, özellikle stresli dönemlerde, duygusal destek de sağlayabilmektedir (Pargament & Hahn, 1986, s. 91). Nitekim, dinî inançlar, inananlarının yaşamları boyunca karşılaştıkları olumlu ve olumsuz gelişmeler hakkında

çeşitli izahlarda bulunmakta onların hem tutum ve davranışlarına hem de ruhsal ve zihinsel dünyalarına sürekli olarak etkide bulunmaktadır (Yapıcı, 2003, s. 138).

Birer anlam kaynağı olan dinî sembol ve inanç sistemleri, inanan insanın hayatında önemli bir yere sahiptir. Olayların kaynağı, meydana gelişi veya arkasındaki güce ilişkin açıklamayı anlamlı kılan şey dinî kavramlar olmuştur. Örneğin, psikolojik perspektiften bakıldığında kader inancı, bütün bir dini, inanan insanın aktif şuuruna taşıyan son derece karakteristik bir özelliği barındıran bir kavramdır. Bu kavram ekseninde varlık bulan dinin, inanan insanın dünyasında hayatını idame ettirmesi noktasında bir tür sigorta işlevi gördüğü söylenebilir (Karaca, 2006, ss. 482-489). Ayrıca, dinlerin tedavi edici ruhsal sistemler olduğunu, dinî inanç ve pratiklerin ruh sağlığına olumlu yönde katkıda bulunduğu ifade edilebilir (Jung, 1996, s. 214). Yapılan araştırmalarda ise insanlara niçin dindar oldukları sorulduğunda verilen en yaygın cevabın “din hayatımıza anlam veriyor” olduğu görülmektedir (Küçükcan & Köse, 2000, s. 61). İnsanların en önemli motivasyon kaynaklarından biri hayatlarında anlam arayışı içinde olmalarıdır. Bu bağlamda insanların anlam arayışından doğan bilme arzusunun onları yaşamları boyunca motive edebileceği söylenebilir. Dinî inancı ise, bireye zorluklarla baş ederek dayanabilme gücü ve direnci sağlamak ve bireylerin ruhsal ve zihinsel dengesini yeniden kurmasına yardımcı olmaktadır. Dinî atıflar sayesinde insanlar, ‘anlam arama’, ‘olayları tahmin ve kontrol altına alma’ ve ‘öz saygı’ ihtiyaçlarına cevap bulurlar ve neden bu dünyada olduğu gibi tüm varoluşçu yorumlamalar sayesinde yaşamlarını dengesizlikten kurtarmaya çalışırlar (Yapıcı, 2011, s. 303). Kısacası din, insanın ruh sağlığını koruyucu bir etkiye sahip olduğu gibi, ruh sağlığı bozulma eğilimi gösteren insanlar için de bir çıkış kapısı olarak görülebilmektedir.

Genellikle bireyin davranışları açısından eylemleri, bireyin kendi irade ve ihtiyarıyla yaptığı irâdî eylemler ve kendi irade ve ihtiyarının dışında meydana gelen ızdırârî eylemler olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar (Kılavuz, 2007). Bireyin kendi arzu ve istekleriyle yapmış olduğu eylemler irâdî iken, iç organların bir düzen içerisinde çalışması, bireyin ihmali olmadan hastalanması vb. dışında insan hayatını kuşatan bütün söz ve davranışlar da gayri irâdî eylemlerdir (Topaloğlu vd., 2002, s. 145). İnsan davranışlarıyla, kendi iç dünyasında olan bir arzusunun, kendi varlığının bir yankısı olarak dış dünyaya aksettirmektedir. Arzusunu eyleme geçirir, içinde bulunduğu bir imkânın

eyleme geçişi ve kendi var oluşunu ispatlayışıdır. Böylece irâdî eylem meydana gelir (Gölcük, 1979, s. 207). İnsanın iradesi dışında oluşan ilahi kader boyutu; ebeveynlerini, doğum yeri ve tarihini, dilini, ırkını, gen haritasını, fiziki özelliklerini, nelerle imtihan olacağını (engelli doğmak, doğal afetler, miras yoluyla zenginlik vs.) seçememesidir. Diğer taraftan kişinin kendi seçimi sonucu oluşan kader boyutu ise, daha çok kendi karakter, kişilik, arzu, istek, eğilimleri neticesinde şekillenmektedir (Seyhan, 2016, ss. 230-231). İnsan, kendini, varlığı ve yaşamın anlamını sorgulayarak eylemlerinde tanrısal bir gücün etkisinin olup olmadığının merakı içerisinde, yetişmiş olduğu çevrenin de etkisiyle kendi kader algısını oluşturmuştur. İster olumlu ister olumsuz etkiler meydana getirsin, bireyin oluşturduğu bu kader algısı kendini gerçekleştirme ve psikolojik olgunluğa erişmesi noktasında çok önemlidir (Sağlam, 2018, s. 114).

Kader, bireyin kendisini, içinde yaşamış olduğu dünyayı ve genellikle de sıradan olmayan olayları anlamlandırırken dinsel referanslarla oluşturduğu bir şemadır. Buradan hareketle kader algısı bireyin tüm psikolojik süreçlerinde etkili olan faktörlerden birisidir (Kilit, 2019, s. 61). Kader algısını, dini kültürün etkisiyle yerleşen öğrenmelerle birlikte yaşam olaylarına ilişkin yapılan yüklemeleri içeren bir algılama biçimi olarak tanımlamak da mümkündür (Angın & Kızılgeçit, 2020, s. 74).

Kader algısının dini temelinin yanında sosyo-kültürel ve psikolojik arka planının da olduğu yadsınılamaz bir gerçektir. Bu algı, şüphesiz dinî inançlardan büyük ölçüde etkilense de yetiştiği aile ve çevre, aldığı eğitim gibi sosyo-kültürel faktörler ve kişilik özellikleri itibarıyla edinilen farklı yaşam tecrübeleri ve çeşitli algılayış biçimlerinin varlığı dinin tek kaynak olmadığını ortaya koyar (Doğan, 2021, ss. 650-652). Örneğin, itaati bir değer olarak kabul eden otoriter bir ailenin çocuğunda görmek istediği, toplum kurallarına uygun davranışta bulunmasıdır. Böyle bir ortamda, dışsal kontrol odağı eğilimiyle yetişen çocuklardan kaderci bir tutum sergilemeleri beklenmektedir. Bu bireyler yaşamın gerektirdiği çeşitli sorumlulukları üstlenmeyerek sorumluluğu Tanrı'ya, kadere, içinde yaşanan koşullara, topluma, ebeveyne yüklerler. Aksine bağımsızlık, özerklik ve bireysel özgürlük gibi değerleri kabul eden demokratik bir aile ortamında içsel kontrol odağı eğilimiyle büyüyen çocuklarda ise yaşamın gerektirdiği çeşitli sorumlulukları üstlenmeye hazır halde olmaları beklenir (Kayıklık, 2003, s. 91; Macit, 2014, s. 31). Buna ek olarak içedönük dindarlar olumlu sonuçları Tanrı'ya atfederek

özgüvenini artırırken, dışadönük dindarlar ise, olumlu sonuçları kendilerine, olumsuz dış faktörlere yükleyerek kişiliklerini yüceltmektedirler (Spilka vd., 2001, s. 187). Kadereci anlayışın oluşum ve gelişim aşamalarında psikolojik etkenlerle birlikte olumlu ya da olumsuz yönlendirici etkiye sahip sosyolojik, kültürel, siyasî ve din algısı gibi etkenlerin katkısını da göz önünde bulundurulduğunda bu anlayışı kavramak daha kolay hale gelmektedir (Öge, 2014, s. 59; R. Öztürk, 2011, s. 155).

İnsan, her ne kadar sağlıklı ve mutlu bir yaşama ulaşma gayesiyle gayret etse de bazen kendi veya bir başkasının yapmış olduğu hatalar ve tedbirsizlikler, sosyal eşitsizlikler ve doğal felaketler nedeniyle yaşanan kayıplar ve acılar tarafından baltalanmaktadır. Böylece, tamamlanamamış mutluluk ve umutlar bireyi rahatsız ederek, fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bu hayatın güçlüklerine karşı bireyin vereceği tepki, zorlukla savaşabilme gücüyle doğrudan ilişkilidir. Bu problemlerin üstesinden gelebilmek adına bazıları bütün olaylardan bir başkasını sorumlu tutarken bazıları da aksine bu zorluk karşısında kendisinin rolü ve sorumluluğu üzerinde durma gibi farklı başa çıkma yöntemleri sergilemektedir. Olumsuz bir durum karşısında hayat dersi nazarıyla, bireyin özsaygısını koruyarak, sorumluluğu kabul etmesi psikolojik açıdan bir olgunluk gerektirir. Kendine güvenmeyip herhangi bir sorumluluk almaktan kaçan, psikolojik olgunluğa erişememiş birey için ise kader, sığınılacak bir limandır. Bu bireyler konfor alanından çıkamayan, sorgulamaya, değişmeye ve değiştirmeye kapalı bireylerdir (Bayır, 2021, ss. 56-57; Sağlam, 2018, s. 115).

İklim ve doğa şartları gibi çevresel etkenlerin insan üzerindeki psikolojik etkisi göz önünde bulundurulduğunda, Arap sahralarının kendine has yaşam şartlarının insanlarda fatalist/cebrî/kadereci eğilimlerin gelişmesinde etkisinin olduğunu savunan bazı araştırmacılar farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Örneğin, çölün ruhlar üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu ve tabiatla yalnız kalmanın bir sığınmanın gerekliliğini doğurduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, çölde uzun süren bir kuraklık neticesinde insanın korkunç şekilde açlık ve ölümle karşı karşıya kalabilmesi, adeta bir kurban gibi tabiatın kaprisine karşı yarımsız direnmesi, sürülere musallat olan herhangi bir salgın veya komşu kabilenin düşmanca saldırısı sonucu bir gecede zenginken yoksul duruma düşmesi mümkündür. Bu durumda insan amansız bir mücadele, karşı koyma ve bütünüyle yok olma tehlikesini göze alma yerine, kaderin belirlediğine sabırla katlanmayı ayakta

kalabilmesi için nispeten daha güvenilir bir yol olarak görür (R. Öztürk, 2011, ss. 151-152). İnsanın kaderci düşünmesinde psikolojik durumunun da etkisini dikkate alan düşünür Muhammed el Behiy kader inancını şöyle ifade etmektedir:

“Kader inancı büsbütün teslim olmuş, mabudun varlığında kendini yok saymış, kendi bireysel özelliklerini ve öz varlığını kaldırıp atmış bir müminin inancıdır. İhtiyar inancı ise kendi kişiliğini de kanıtlayan, yaratıcısının varlığının yanında kendi varlığını da kabul eden, yalnızca mabudu ile olan ilişkisini belirleyen ve sınırlayan müminin inancıdır.” (Behiy, 1992, ss. 77-78).

İnsan, iyi ya da kötü herhangi bir durumla karşılaştığında, karşılıklı nedensellik etkileşimi içerisinde deneyimledikleri, gözlemledikleri veya duydukları olayları, bazen tabiatüstü güçlere, dine, kadere, Tanrı’ya bazen de bizzat kendilerine ya da kendilerinin kontrolü altında bulunan çeşitli içsel veya dışsal nedenler bulmaya ve ona atfederek açıklamaya çalışmaktadır (Spilka vd., 2001, s. 174; Yapıcı, 2003, s. 148). Bir savunma mekanizması olarak neden bulmada (rationalization), bir bireyin geçmişi, şimdi ve geleceği için toplumun onaylayacağı şekilde mantıklı açıklamalar getirerek davranışlarını tasarlama çabasına girmektedir. Bireyin bu neden bulma arayışı, gerçekleştirememiş olduğu isteklerin oluşturduğu hayal kırıklığı ve yetersizlik hissinin azaltılması ile gereksiz engellenme duygularından korunma konusunda yardımcı olmaktadır. Ancak, bu açıklamalar mantıklı gibi görünse dahi insan kendisini ve etrafındakileri aldatmasından ibarettir (Geçtan, 1997, ss. 75-76). İşte bu noktada mantığa bürüne mekanizmasını kullanarak kişi olup biteni kendisinin dışındaki şeylere özellikle kadere bağlama gayretine girerek sorumluluk ve suçluluk hissinden kaçarak kaygısını en aza indirmektedir (Sağlam, 2018, s. 117).

Günlük yaşamında zihinsel engellinin bakım yüküyle baş başa kalan bir bireyi örnek vermek gerekirse, içinde bulunduğu olumsuz durum ve olayları açıklama ve anlamlandırma söz konusu olduğunda kader inancıyla örülü kültürel kodların hâkimiyeti altındaki bir toplumdan sıyrılmak hiç de kolay değildir. İşte bu toplumda cezalandırıcı Tanrı tasavvurunun hâkim olduğu teistik kader algısı, başa çıkma davranışlarının bir kaynağı olarak görülmektedir (Bayır, 2021, s. 123).

Bireyin hayatı anlamlandırma noktasında dini açıdan kader inancına başvurduğu görülmektedir. Kadınlar yaşadıkları şiddeti kaderi olarak görmekte, bu durumu hayra yormakta ve sık sık dua etme eyleminde bulunmaktadır (Kocaman, 2019, ss. 151-152). Özellikle bireylerin dindarlık seviyeleri yükseldikçe yaşamda meydana gelen olaylar karşısında bir başa çıkma süreci olarak kader inancına daha çok başvurdukları tespit edilmiştir (Bahadır, 2002, s. 61; Kula, 2005, s. 62). Ayrıca dindarlık düzeyi, kişilik özellikleri, eğitim seviyesi ve sosyal çevre gibi faktörler bireyin kader algısını etkilemektedir. Yaşamda karşılaşılan olumsuz olaylar karşısında tezahür eden anlamlandırma ihtiyacının bir sonucu olarak bireyin sıklıkla başvurduğu kader inancı dini inanç boyutunu gündeme getirmektedir (Karaca vd., 2018, s. 1). Dindar insanların kader inancını farklı şekilde algıladıklarını ve kendi sahip oldukları belli değişkenlerle birlikte kaderi yorumlayıp hayatına aktarmaktadırlar (Karaca, 2006, s. 480). Ayrıca, dindar insanların dinin koyduğu belli sınırlara riayet etmesini kolaylaştıran bir etken olarak kader inancına başvurduğu da görülmektedir (Bahadır, 2002, s. 168). Bununla birlikte kendi varlık ve yaşamını anlamlandıramamış bireylerde, zamanla kaygı, depresyon gibi ruhsal bozukluklarla karşılaşmaktadır (Sayar, 2006, s. 31). Dindar bireyler, kendinden daha az dindar olanlara nazaran başına gelen kötü bir olayı Allah’a atfettiklerinde, O’nun katında günahkâr biri konumuna düşeceğinden dolayı kendilerini daha çok suçlamaktadırlar. Allah’a yükleme yapan bu bireyler, özel ve seçilmiş kul olduklarını ayrıca tecrübelerinin onları olgunlaştırarak daha iyi insan olmalarına katkı sağladığını belirtmişlerdir. Aksine çok arzulanan bir durumu Allah’a atfettiklerinde de O’nun katında iyi biri konuma geleceğinden dolayı benlik yükselişleri olumlu yönde etkilenecektir (Spilka vd., 2001, ss. 186-187).

Yas ve dini başa çıkma temalı araştırmalarda da sevdiği bir yakını kaybeden bireylerin ölüm olgusunu anlamlandırmada, ahiret ve kader düşüncesinin yas sürecini kolaylaştırıcı etkisiyle dini başa çıkma stratejisi olarak kullanabildikleri görülmektedir (Murat, 2018, s. 259; Sami, 2019, s. 147). Ebeveynlerinin kaybını yaşamış bireylerle ilgili bir başka çalışmada cezalandırıcı bir Tanrı tasavvurunun yerine ebeveyn kaybının bir ceza olarak algılanmasının önüne geçen merhametli ve affedici bir Tanrı tasavvuruna sahip olmak, dini başa çıkma açısından olumlu bir yöntem olarak görülmektedir. Nitekim koruyup gözetken, sığınma ve yardım konusunda rahatlatıcı olan Tanrı tasavvuru bireyin yaşamında karşılaştıkları zorluklarla baş etmesini daha da kolay hale getirmektedir (Göcen & Genç,

2019, s. 338). Ölüm olgusu hangi inanç, sosyo-ekonomik statü, kişisel özelliklere sahip olursa olsun her insan ya da canlının ortak kaderidir. Yapılan diğer araştırmalarda, kaderciliğin azınlık grupları ve yoksul bireylerin bir özelliği olduğu (Zytkoskee vd., 1971); bu bireyler ilerlemelerini kendi gayretlerine değil, güçlü insanların gayretlerine veya öngörülemeyen güçlerin hayatlarına etkisiyle ilişkilendirdikleri (Farris & Glenn, 1976); kaderciliğin yoksul insanlar arasında teslimiyetçi bir tavırla sonuçlandığı (Madsen, 1973) bulgularına ulaşılmıştır (akt. Rougier, 2011, s. 46). Özetle, Tanrı'ya ve kadere olan inanç, hayatta karşılaşılabilecek en kötü deneyimlerin bile bir anlamının olduğunu öğreterek kişinin ümidini yitirmesine engel olmaktadır (Yapıcı & Kayıklık, 2005, s. 188).

Fiziksel ve zihinsel olarak ne kadar donanımlı olursa olsun insanın gücünün yetmediği, müdahalesi dışında var olan durumlar olacaktır. Bunun gibi insanların pratikte değiştiremeyeceği pek çok unsur kaderin insanı bazı yönlerden kesin olarak kuşattığının ispatıdır. Çevresel etkenlerin yanında, insanın içerisinde bulunduğu psikolojik durumu, korkunç olaylar karşısındaki tutumu, onu zaman zaman kaderci bir yaklaşıma itebilmektedir.

1.2. Adil Dünya İnancı

Adalet kavramı hukuk, felsefe, tarih, psikoloji gibi pek çok alanda farklı yönlerden ele alınmakta ve bireyin zihnini meşgul ederek günlük yaşamının her alanında kendini göstermektedir. İslami literatürde genellikle teodise (Tanrı'nın adaleti/kötülük problemi) tartışmaları dâhilinde Felsefe, Etik ve Teoloji/Kelam ilmi çerçevesinde ele alınan adalet kavramı, daha çok Tanrı'nın evrende kötülüğün varlığına izin vermesinin hikmetini (husun-kubuh meselesi) veya Tanrı'nın sıfatlarından hareketle, kötülüğü yaratıp yaratmayacağı açısından ele alınmaktadır. Bu araştırmada ise insan eksenli yani insanların duygu, düşünce ve tutumunu etkileyen adalet algısı bağlamında daha geniş bir çerçevede psikolojik açıdan ele alınmaktadır. Daha çok evrende hüküm süren bir düzenin varlığının gereği olarak oluşan her şey, zahiri sebepler aksini gösterse de adilane gerçekleştiği, eninde sonunda iyi işlerin de kötü işlerin de elbet bir gün karşılığını bulacağına yönelik halk arasındaki yaygın inanç ve tutumlarla ilgilidir.

İnsan, eski çağlardan beri beşeri düşüncenin gelişim seyri içerisinde kendisini ölçüt ve eksen olarak almış, karşılaştığı görüngüleri iki gruba ayırarak yararlı gördüklerini

hayır/iyi, zararlı gördüklerini ise şer/kötü olarak saymıştır. Örneğin, ışık, yağmur, güneş, yer vb. hayır ve iyi arasında sayılırken buna karşılık karanlık, kuraklık, sel, deprem, hastalık ve zehirli hayvanlar ise şerli ve kötüler arasında sayılmıştır (Mutahharî, 2005, s. 73). Kuşkusuz insanı böylesi bir yönelişe iten şey iyiliklerin varlığından çok deprem, hastalık, engellilik, savaş, kıtlık, günah vb. şer/kötü sayılan şeyler ile sebebiyet verdikleri acılar ve hayal kırıklıkları olmuştur. İnsanı asırlar boyu hayatın çaresizliklerinden yakınması da bütün bu olaylar nedeniyledir (Yasa, 2003, s. 9).

Bireyin adalet algılarıyla ilişkili duygu, tutum, davranış ve inançlarının araştırılmasının bilhassa sosyal psikolojide önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. İnsanlar tanık oldukları, sadece duydukları ya da yaşadıkları çoğu durumun ne derece adilane olduğu hususunda düşünmekte ve yargılarda bulunmaktadır. Bireyin günlük hayatında bulunan önemli kavramlardan *adalet* söz konusu olduğu zaman, bu inancın bireyin algı dünyasında nasıl oluştuğu ve nasıl inşa edildiği önem kazanmaktadır.

Aslına bakıldığında çoğu toplumda, dünyanın adil bir yer olduğunu vurgulayan önemli kültürel kodlar barınmaktadır. Büyüyen her bireyde mutlaka adil bir dünya inancı tesis edilmekle birlikte bu inanç sosyalleşme süreciyle aktarılmaktadır. Çocukluktan itibaren anlatılan iyi ahlakın ödüllendirildiği yanlış davranışların ise cezalandırıldığı vurgulanan ahlak masalları, erdem hikâyeleri, anne-baba öğütleri, atasözleri, mitler ve çizgi filmlerde yaygın olarak dünyanın adil bir yer olduğu teması işlenmektedir. Örneğin, çalışkan ve hak eden Külkedisi, büyüleyici prens ile evlenerek ödüllendirilir; Pinokyo'nun yalanları, sürekli uzayan bir burun tarafından açıkça cezalandırılır; çalışkan karınca ödüllendirilirken, ağustos böceği tembellik yaptığı için cezalandırılır. Dolayısıyla, çocukların, ağustos böceği misali acı veya açlık içinde sefalet çeken insanların tembellikleri neticesinde bu halde olduklarını, karınca misali mutlu ve zengin insanların da çalışkanlıkları neticesinde refah içerisinde olduklarını düşünmeleri doğaldır. Ebeveynler genellikle çocukların davranışlarını şekillendirmenin bir yolu olarak bu tür inançları beslemektedirler (Lerner, 1980, s. 13; Rubin & Peplau, 1975, ss. 72-73).

Kitle iletişim araçlarında da birçok içerik adil dünya inancının yerleşmesine veya pekişmesine kaynak oluşturmakta ve bu anlayış her gün yeniden üretilmektedir. Bu içeriklere bakıldığında örneğin, polisiye dizileri ve aksiyon filmlerinde polis, güvenlik güçleri ya da kahraman, suçluları yakalar ve adalet önüne çıkarır. Çünkü onlar bu sonucu

hak etmektedirler ve adalet yerini bulmalıdır mesajı her daim işlenmektedir. Olayların seyir sırası ne olursa olsun, sonuç bellidir; iyi daima kötüye galip gelir. Suçlu cezalandırılır, ettiğini bulur (Kaplan, 2011, s. 56). Kahramanların nitelikleri her daim erdemli ve güzelken kötü roldekilerin nitelikleri tembel, çirkin ve şeytansıdır. Nihayetinde Tanrı şeytana karşı zaferini gerçekleştirirken, kötüler de hak ettiklerinin karşılığı olarak cezalarını alırlar (Lerner, 1980, s. 13). Sır dizilerinde de adil dünya inancı temasının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Cezalar ahirete ertelenmemekte, hemen ve şiddetli bir biçimde ve bazen doğrudan muhataba değil olayın dışındaki masum yakınlarına verilmekte (ya hayatlarını kaybetmekte ya engelli kalmakta ya da büyük acılar çekmektedirler), bu yolla ilahi adalet tesis edilmektedir. Her ne kadar o an için zalim karakterin cezalandırılması insanları tatmin etse de gerek dini metinlerle (dünya hayatını bir sınav olduğu ve ahiret hayatında yapılan/yapılmayan eylemlerin hesabının görüleceği inancı) gerekse istisnalar dışında yaşadığımız dünyanın gerçekliğiyle bağdaşmayan (akıl ve mantık dışı düşünce ve yanlış kader anlayışı) bu durumun normalleştirilmesine katkı sağlayabileceği düşünülebilir (Akkaya, 2015, ss. 50-51; Yurttaş, 2019, s. 73).

Dinler de dürüst olanın zafer kazanacağını ve günahkârların cezalandırılacağını, ayrıca adaletin anında meydana gelemese de nihayetinde kaçınılmaz olduğunu bildiren adil dünya inancını desteklemektedirler (Lerner, 1980, s. 13; Rubin & Peplau, 1975, ss. 72-73). Örneğin, Hindistan kökenli dinlerde (Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm) ‘karma’ doktrini; Semavi dinlerde de (İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık) ‘kader’, ‘hesap günü’ ve ‘ahiret’ gibi ilahi adalet inancını öngören, iyilerin ödüllendirilip kötülerin cezalandırıldığı nice öğretiler, gerek Kur’an-ı Kerim gerekse Tevrat ile İncil içerisinde mevcuttur. Dini inançların, insan fıtratında önemli bir yeri olan adalet duygusuyla örtüşerek İlâhi Adalet ifadesi şeklinde bireysel ve kolektif bilinçdışında yer almış olabileceğini söylemek mümkündür (Kaplan, 2011, s. 60). Dini metinler ise bu noktada sorumluluğu insana yüklemektedirler. Bu metinlerden birkaç örnek vermek gerekirse:

Kur’an-ı Kerîm’de, Allah’ın izni dışında hiçbir musibetin başa gelmeyeceği (Tegâbün 64/11); bu dünyada karşılaşılan iyiliklerin Allah’tan geldiği, bela ve musibetlerin Allah’ın yollamasından ziyade, kişilerin nefsinden, kendi elleriyle işlemiş oldukları günahlar yüzünden olduğu (Şûrâ, 42/30; Nisa, 4/79); bir millet, kendini bozmadıkça, Allah’ın

onların hallerini değiştirmeyeceği (Rad, 13/11); ahiret sorgusunun, azabının etin olacağı (Ra'd, 13/34.); yapılanlarla ilgili olarak açık bir karşılığın bu dünyada da verileceği ile ilintili net ifadelerden ziyade, cezanın ertelendiği, bugün olmasa dahi eninde sonunda bir gün hakkın yerini bulacağını, kötülerin cezasını çekeceği iyilerin hak ettiği dl elde edeceği (Ftır, 35/45.; İbrahim, 14/42.; Csiye, 45/14.,21-22.); her canın ölümü tadacağını, denemek için insanların iyi ve kötü durumlarla imtihan edileceği (Enbiy 21/35) zerinde durulmaktadır. Buradan hareketle, ahiret, hesap günü ve cennet-cehennem inançları nihai adalet inancını beslemekte, dolaylı olarak içkin adalet (hemen gelen adalet) inancını da canlı tutmaktadır (Akkaya, 2015, s. 51; Kaplan, 2011, s. 61).

Hadis rivayetlerinde de konunun biraz daha farklı bir mantık çerçevesine oturtulduğu görülmektedir. Kötülük, hastalık, bela ve musibetlerin daha çok kulu geliştirmek, ileriye taşımak üzere karşı karşıya getirildiği musibetler olarak görüldüğü gözlenmektedir (Akkaya, 2015, s. 49). Örneğin: Başa gelen musibetlerin bazıları günahlara kefarettir; bazıları Allah katından bir uyarı ve ikazdır; bazıları da hastalık gibi, Allah'ın bir iltifatıdır, bir temizliktir (bkz. Buhri, İman: 39, Müslim, Birr: 52). “Bir kul kendisi için (cennette) hazırlanmış olan makama ameliyle erişemeyecekse, Allah onun bedenine veya malına veya çoluk çocuğuna bir bela verir de bu belaya sabrı sebebiyle o makama eriştirilir.” (Ahmed b. Hanbel, V/272).

Yahudi-Hristiyanlık kültürel kökenlerinde de içkin ve nihai adalet inançlarının örneklerini görmek mümkündür. “Doğru kişiye iyilik göreceğini söyleyin. Çünkü iyiliklerinin meyvesini yiyecek. Vay kötülerin haline! Kötülük görecek, yaptıklarının karşılığını alacaklar.” (Yeşaya, 3/10-11). “Yahuda'nın ilk oğlu Er, Rabb'in gözünde kötüydü. Bu yüzden Rab onu öldürdü.” (Yaratılış, 38/7). “Doğru kişiye hiç zarar gelmez, Kötünün başıysa beladan kurtulmaz.” (Süleyman'ın zdeyişleri, 12/21). “Yaptıkların ne büyüktür, ya Rab! Düşüncelerin ne derin! Aptal insan bilemez, budala akıl erdiremez: Kötüler mantar gibi bitse, suçlular pıtrak gibi açsa bile, bu onların sonsuza dek yok oluşu demektir... Doğru insan hurma ağacı gibi serpilip gelişecek, Lübnan sediri gibi yükselecek.” (Mezmun, 92/5-9,12).

Kutsal Kitap'tan alınan ilk alıntılar içkin adalet örnekleri olarak anlaşılabilirken, Mezmur'dan yapılan son alıntı, adalet anlayışını genişletilmiş bir zaman erevesi içinde temel olarak nihai adalet atıfta bulunur. Çizilen botanik alegori, dünyadaki kötülüğün

kesinlikle Tanrı'nın adaletinin kanıtı olmadığını göstermek için kullanılır. Dünyada algılanan adaletsizliğin, insanın Tanrı'nın adaleti konusundaki kusurlu anlayışından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Maes, 1998, ss. 12-13).

Nihai hesabın ahirette ve ezelde gerçekleşmesi beklense de Yahudi-Hıristiyan geleneğinde, bireyin yeryüzündeki kaderinin işaretlerini erdem ve bir lütuf hali ile ilişkilendiren güçlü temalar vardır. İncil'de Hz. Eyyub uzun ve ağır bir şekilde acı çekmesinin karşılığını cennette değil, bu dünyada fazlasıyla aldığı belirtilmektedir. Eski Ahit'te de “doğruların galip geleceğini ve kötülerin cezalandırılacağını” gösteren birçok örnek vardır (Lerner, 1980, s. 13).

Hint dinlerinde görülen en önemli inanç prensiplerinden biri olan Karma inancı, tüm yaşamı yöneten evrensel bir neden ve sonuç, etki ve tepki ilkesi olarak kabul edilir. Evrenin yasallığına atıfta bulunur ve her insanın ister bu hayat ister öncekilerin ister iyi ister kötü olsun, kendi eylemlerinin sonuçlarıyla kaçınılmaz olarak yüzleşmek zorunda olduğu kozmik bir ilke olarak düşünülmektedir. Bu inanca göre, kişinin iyiliği ve talihsizlikleri de dahil olmak üzere, tüm eylemlerinde bireysel olarak sorumludur. İnsan, kendi kaderinin yaratıcısıdır. Ne ekerse onu biçer (Anand, 2009, s. 818). Tanrı hiç kimseye sebepsiz yere acı çekirtmeyeceği gibi, hiç kimseyi de sebepsiz yere sevindirmez. Tanrı adildir, insanlar ne hak ediyorsa onun karşılığını almaktadırlar (Yitik, 1996, s. 21). İyi ve kötü eylemlerin önceki tüm yaşamlarda biriktiğini ve eğer biri hem zihinsel hem de fiziksel acı çekiyorsa, önceki yaşamlarında bazı yanlışlar yapmış olabileceği düşüncesinin karmanın ortaya çıkışının bir parçası olduğu düşünülmektedir. Geçmişteki olumsuz davranışları sebebiyle adil bir dünyaya olan inancını tazelemek için insanlar acılarını Tanrı'nın cezası olarak ya da evrenin ahlaki yasalarının doğal ve adil bir sonucu olarak görmektedirler. Bu ilke, kişinin adalete olan inancını tazelemekle kalmaz, aynı zamanda olay için çok ikna edici ve sosyal olarak kabul edilebilir bir açıklama sağlamaktadır (Anand, 2009, ss. 818-820; Dalal & Pande, 1988, s. 27).

Yukarıda sıralanan böylesi güçlü dini ve kültürel öğelerle örülü bir toplumda yetişen yetişkinlerin adil dünya inancına sahip olması gayet doğaldır. Ayrıca, adil dünya inancıyla ilgili gerek Türkiye'de gerekse Batı toplumlarında yapılan sosyal psikoloji çalışmaları da bu inancın toplumun genelinde yaygın olduğunu göstermektedir. Nitekim, geçmişten günümüze, insanlar dindar olsun ya da olamasın, kendisini ya da başkalarını

ilgilendiren olumsuz ve olumlu olayları, bireysel ya da toplumsal musibetleri, örneğin doğal afetler başta olmak üzere, kazalar, hastalıklar, salgınlar, engellilik durumlarını, adil dünya inancıyla yorumlayabildiği, şansa, kadere, Tanrı'ya atfedebildikleri görülmektedir. Bu örnekler adil dünya inancının tarihsel, kültürel, toplumsal ve bireysel deneyimlerin önemli bir parçası olup, edebi eserler, anne-baba öğütleri, atasözleri ve özdeyişlere kadar nüfuz ettiğini ve dolayısıyla bilimsel bir araştırmaya konu olmayı fazlaca hak ettiğini göstermesi açısından anlamlı ve önemlidir.

1.2.1. Adil Dünya İnancı'nın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Genel olarak psikolojik kuramlar çerçevesinde gelişen adil dünya inancı, sosyal psikolojinin popüler olduğu 1950'li yıllardan beri, konunun ilk defa Jean Piaget tarafından incelenmesiyle birlikte önce *İçkin Adalet* (Immanent Justice), daha sonra Mervin Lerner'in ampirik çalışmalarıyla birlikte *Adil Dünya İnancı* (Belief in Just World) veya *Adil Dünya Varsayımları* (Just World Hypothesis) gibi başlıklar altında çalışılmaktadır (Kaplan, 2011, ss. 41-42). Adil dünya inancı terimini ilk kez kimin kullandığı tam olarak açık olmasa da kavramın arkasındaki fikirlerin ilk atıf kuramcılarının çalışmalarında ve hatta büyük Yunan filozoflarının fikirlerinde bulunabileceği kesindir (Furnham, 1998, s. 141). Adil bir dünya inancını pek çok filozof çeşitli araştırma alanlarında farklı açılardan yaklaşırken, sosyal psikoloji alanında bilimin ön saflarına getiren Kanadalı sosyal psikolog Melvin Lerner'in 1965 yılında yayınladığı *Adil Dünya İnancı* adlı çalışması olmuştur.

Dünyanın adil bir yer olduğu ve herkesin ettiğini bulduğuna dair bu inanç (Lerner & Miller, 1978, ss. 1030-1031), bir bireyin fiziksel ve sosyal çevresiyle sanki kararlı ve öngörülebilirliği gibi yüzleşmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin, bir kaza veya saldırının masum kurbanının bir şekilde bundan sorumlu olması veya bunu hak etmesi gerektiği inancıyla sonuçlanır. Adil dünya inancı; adil dünya önyargısı, adil dünya fenomeni olarak da adlandırılır ("APA Dictionary of Psychology", 2021).

Adil dünya inancının birden fazla türü olabilir. Literatür incelendiğinde, adil ve adaletsiz dünya inançları, bireysel ve genel adil dünya inançları, içkin ve nihai adalet inançları arasında ayrımlar önerilmiştir. Faktör analizleri, çok boyutlu bir faktör yapısının var

olduğunu doğrulamaktadır. Ancak, bu tür bulguların teorik önemi her zaman tam olarak açık değildir (Jost & Kay, 2010, s. 1137).

1.2.2. Mağduru Kınama/Kurbanı Suçlama/Adaletsizliği Meşrulaştırma

Adil dünya inancı kavramı bazen, olumsuz olaylara maruz kalan kişilerin niçin suçlandıklarını anlamayı sağlayan açıklamalardan biri olmuştur. İnsanlar, hayatta hak etmediği halde acı çeken bir mağduru kaderinin farkına vardıklarında, mağdurun karakteri de dahil gerçekleşen olayları, yorumlayarak yeniden anlamlandırmaktadır. İnsanlar, mağdurun başına gelenleri hak ettiğine yönelik inançlarını iki şekilde oluşturmaktadırlar. Bu çerçevede, adaletsizliğe uğrayan kişiler, böyle bir sonucu ya hak edecek şekilde hareket etmiş olmalı ya da olumsuz sonuçlar yaşaması gereken birine yakışan kişisel niteliklere sahip olmaları gerekmektedir (I. M. Lipkus & Siegler, 1993, s. 465).

Kurbanı suçlama eğilimini açıklayan mekanizmalardan ilki *geçmiş deneyimlerden genelleme yapmadır* ki bu süreçte kültürde var olan öğreti ve erdemli hikayeler, kitle iletişim araçları ve kişisel gözlemlerin rolü büyüktür (Lerner, 1980, s. 12). Örneğin, bir kişinin zihinsel engelli bir çocuğu doğmuşsa, insanlar genellikle bu kişinin mevcut durumu için geçmişteki davranışlarını (sigara içmek, bir günah işlemek gibi) suçlamaya çalışılır. Şayet bir insanın tecavüze veya saldırıya uğradığına dair haberler ortaya çıktığında, kurbanların ne giydiklerine veya gece geç saatlerde ne yaptıklarına odaklanılır, saldırıyı kışkırtmış olabileceğinin üzerinde durulur.

Kurbanı suçlama eğilimini açıklayan mekanizmalardan bir diğeri ise *zihinsel bilgi işleme sürecidir*. İnsan zihni, bütün pozitif durumları, özellikleri ve nitelikleri aynı şemada bir araya getirme ve benzer şekilde bütün negatif durumları da ayrı bir şemada bir araya getirme eğilimindedir. Bunun neticesinde iyilik, mutluluk, güzellik, erdem ve başarının tıpkı sefalet, çirkinlik, günah, aşağılık ve ıstırap gibi birbirine sebep-sonuç ilişkileriyle bağlı olduğuna inanma eğilimi gösterilir. Örneğin, bir kimse tembel olduğu, çalışmadığı için yoksuldur. Söz konusu eğilim bireyin deneyimlerine veya ahlaki değerlerine uyduğu için değil, beyin bilişsel öğeler arasında denge kurmaya çalıştığı için yapılmaktadır. Bu şekilde birey, tek değerli nesnelerden oluşan nispeten istikrarlı bir dünya yaratmaktadır

(Lerner, 1980, ss. 12-14). Nitekim, bu tür suçlama vakalarının gerçekte sonucu tahmin etmenin bir yolu olmadığı aşikardır.

Adil dünya inancı kuramı, şahit olunan olaylardaki adaletsizliği meşru gösterme eğiliminin fark edilmesi neticesinde meydana gelmiştir. Bu sebeple kurama ilişkin ilk yirmi yıldaki çalışmalar çoğunlukla kurbanı aşağılama eğilimi ile adaletsizliği meşrulaştırmayla ilişkili konularda yoğunlaşmaktadır (Kılınç & Torun, 2011, s. 2) . Söz konusu bu eğilimler adil dünya inancı hipotezinde merkezi bir öneme sahiptir.

Lerner ile başlayıp 2000li yıllara kadar gelişme gösteren anlayış, adil dünya inancının adalete değil, adlileştirmeye veya meşrulaştırmaya hizmet edip çoğunlukla kurbanın suçlanarak kınanmasına neden olduğu ve bu inancın temel bir yanılgı olduğu varsayımına dayanmaktadır (Kaplan, 2011, s. 88). Bu anlamda yapılan araştırmaların sonuçları, ilginç bir şekilde, zor durumlarda insanların, mağdur kişileri kendi talihsizlikleriyle suçlayıp dışlamakta olduğunu ya da haksız yere acı çeken insana karşı sempati veya acıma duygularının oluşabileceğini ve adaleti yeniden tesis etmenin imkânsız olduğu durumlarda da masum kurbanları küçümseme eğilimi gözlemlendiğini ileri sürmektedirler (Furnham, 2003; Hafer & Be`gue, 2005; Lerner & Simmons, 1966, s. 203). Ayrıca, masum kurbana uygulanan adaletsizlik ne kadar güçlü olursa, mağdurun o kadar aşağılandığını göstermektedir. Örneğin, yoksullar (Furnham & Gunter, 1984; Harper vd., 1990), işsizler (Reichle vd., 1998), siyahiler (Myrdal, 1944), AIDS'ten muzdarip insanlar (Connors & Heaven, 1990), yaşlı insanlar (Bègue & Bastounis, 2003; Callan vd., 2012), kanser hastaları (Braman & Lambert, 2001), engelliler (Goffman, 1963) ve cinsel saldırı mağdurları (Furnham, 2003; Hafer & Be`gue, 2005) gibi dezavantajlı grupların bazen bir şekilde daha aşağı olduğuna inanma ve talihsizliğin kurbanlarını kendi kaderleri yüzünden suçlama eğilimi söz konusudur (Loewenthal, 2017, s. 156). Bu bireyler, diğer insanlarca, insan oldukları gerçeği görmezden gelinerek değerlendirilmekte ya da etiketlenilmektedir. Bu vakaların her birinde ya acı reddedilir ya da mağdur, onu kendi başına açmış ya da bir şekilde hak ediyormuş gibi görülür. Her durumda, adil bir dünya inancı hâkimdir.

Yapılan bir araştırmada, adil bir dünyaya olan inancı yüksek kişilerin, adil bir dünyaya olan inancı düşük olanlara nazaran engelli insanlar hakkında daha olumsuz bir görüşe sahip oldukları görülmektedir. Bazı insanların tesadüfen engelli doğması gerçeği, adil

dünya inancı güçlü olanları tehdit altında hissettirmekte ayrıca büyük bir güvensizliği de tetiklemektedir (Furnham, 1995, s. 581). Goffman, insanların başka bir kişinin fiziksel engelini ahlaki bir kusurun kanıtı; kendisinin, ailesinin veya kabilesinin yaptığı bir şeyin cezası ve dolayısıyla ona davranış şeklimizin bir gerekçesi olarak gördüklerini ifade etmektedir (Lerner & Miller, 1978, s. 1030).

Almanya’da meydana gelen bir dizi araştırmada da adil dünya inancı ile mağduru suçlama arasında mevcut olan ilişkinin farklı kategorilerden (üçüncü dünya ülkelerindeki yoksullar, Türk misafir işçiler, engelliler, kaza kurbanları, kanser hastaları, AIDS hastaları, tecavüz mağdurları vb.) kurban için doğru olduğunu göstermişlerdir. Bu çalışmalarda, katılımcılar mağdurun kaderinden kişisel olarak etkilenmemiş, mağdurla şahsen tanışmamış; mağdurla yüzleşmemişlerdir ve mağdur olmanın nedenselliği ve sorumluluğu hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Aslında, adil dünya inancını kullanan çoğu çalışma, bir bireyin kendilerinden ziyade başkalarındaki travma ve talihsizliklere olan tepkisine bakmaktadır (Montada, 1998, s. 222).

Araştırma bulguları genel olarak adil dünya inancı kuramını desteklemektedir. Mağdura yardım etmenin veya uğradığı zararı karşılamamanın mümkün olduğu durumda, düşük bedelli bir yardım ve şansa muhtaçsa, insanlar adil dünya inancını muhafaza etmek için mağdura yardımcı olmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan yardım etmenin veya zararı karşılamamanın mümkün olmadığı durumda, yüksek bedelli bir yardıma ihtiyaç varsa ve mağduriyet devam ediyor ise, insanlar kurbanı değersizleştirerek veya suçlayarak, maruz kaldığı acıları hak ettiği düşüncesiyle psikolojik anlamda adaleti yeniden oluşturmaya çalışmaktadır (Akgün, 2019, s. 2240).

Azınlık gruplara ilişkin yaygın olarak kabul edilen olumsuz kalıp yargılar, azınlık konumundaki bu bireyleri kişisel değerleri azalmış ve toplum değerlerini ihlal ederek onlara zarar veren bireyler şeklinde değerlendirmeye sebebiyet vermektedir. Çoğunlukla bu gruptakiler geçmişteki veya gelecekteki suçlar için cezalandırılmaktadır. Engelliler, akıl hastaları, kadınlar, siyahiler, sosyal yardım alan insanlar, çirkinler, suçlular, Yahudiler potansiyel olarak dışlanan, tehlikeli ve düşük statülü olarak görülmekte hatta bazen cezayı hak etmektedirler (Lerner, 1980, s. 16). Bununla birlikte, adil bir dünyaya güçlü bir inanç, özellikle de mağdurları kaderin veya sosyal ayrımcılığın mağdurlarını sıkıntılarından sorumlu tutmaya ve böylece mağduriyet kısır döngüsünü sürdürmeye

yardım ettiğinden, sosyal olarak da zararlı olabilmektedir (Rubin & Peplau, 1975, ss. 84-85).

Adil bir dünya umuduyla bu uğurda çabalamak adil dünya inancından çok farklı bir anlam taşımaktadır. Dünyadaki adaletsizliklerin varlığını onaylamak adaletsizlikleri fark edebilmeye, mağdura yardım etmeye, mağdurla empati kurabilmeye ve durumu düzeltmek için çabalamak gibi olumlu etkiler oluşturmaktadır. Bu olumlu etkilerin yanı sıra dünyanın adil olduğuna inanmak dünyada bir adaletsizliğin varlığını reddetmeye, adaletsizliğe uğrayan mağdura yönelik olumsuz tutum ve davranışlara, mağduru suçlamaya ve mevcut statükoya destek vermeye neden olan sosyal çıktılara da sebebiyet vermektedir (Akgün, 2019, s. 2241).

1.2.3. Adil Dünya İnancının Boyutları

Adil dünya inancı, bireysel ve genel adil dünya inancı, içkin ve nihai adalet inancı olmak üzere çeşitli boyutlarda incelenmektedir.

1.2.3.1. Bireysel Adil Dünya İnancı ve Genel Adil Dünya İnancı

Adil dünya inancı genel anlamda literatürde iki boyutta ele alınmaktadır. İnsanların, bireysel anlamda kendi dünyasının adil olduğu, kurbanların (yoksullar, engelliler...) yaşadığı dünyanın ise adil olmadığı şeklinde iki başka dünyanın olduğuna inandıkları belirtilmektedir (Lerner, 1980, ss. 24-25). Yapılan çalışmalar da Lerner'in bu kuramsal yaklaşımını doğrular nitelikte bireysel ve genel adil dünya inancı arasında ayırım yapılması gerektiğini göstermektedir. Dalbert ve Stoeber da bu iki kategorik ayırımın, hayatta insanın başına gelen adaletsiz yaşanmışlıklardan elde edinilen deneyimlerle ve bilişsel gelişim aşamalarının tamamlanması nedeniyle ergenlik süreci içerisinde değişime uğrayarak gerçekleşeceğini belirtmişlerdir (Dalbert & Stoeber, 2006, ss. 200-201).

Bireysel adil dünya inancı, bireylerin hak ettikleri şeye sahip olduklarına inandıkları dereceyi yani dünyanın bireyin kendisine ne kadar adil olduğunu ifade ederken genel adil dünya inancı ise insanların genel anlamda hak ettiklerini elde ettiklerine inandıkları dereceyi yani dünyanın başka bireylere ne kadar adil olduğunu ifade etmektedir (Alves & Correia, 2010, s. 222). Bir başka ifadeyle bireysel adil dünya inancında “ne hak ettiysem onu bulmuşumdur”, “bana karşı genellikle adil davranılmıştır”; genel adil dünya

inancında ise “insanlar mutlaka ne hak etmişlerse onu bulacaklardır, dünya aslında adil bir yerdir” düşüncesi hâkimdir.

Araştırmalar insanların, kendilerinin veya başkalarının yaptığı adil veya adil olmayan yargılamalarını farklı şekillerde yaptığını, kendilerini adil davranışlarla ve başkalarını ise haksız davranışlarla ilişkilendirmeye yönelik yaygın bir eğilimin olduğunu (Messick vd., 1985, s. 480) ve nesnel bir biçimde dezavantajlı veya ayrımcılığa uğramış bir gruba ait olsalar bile kişisel dezavantaj durumlarını inkâr ettiğini (Crosby, 1984, s. 371) göstermektedir. Ayrıca kendi çıkarlarını tatmin ediyorsa nihai olarak adildir, diğer insanlar için ise adil değildir (I. Lipkus vd., 1996, s. 667).

Yapılan araştırmalar gözden geçirildiğinde, bireysel adil dünya inancının ruh sağlığı ile ilişkili olabileceği ve genel adil dünya inancının katı sosyal tutumlarla ilişkili olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır (Kılınç & Torun, 2011, ss. 11-12). Dünyanın adilliği söz konusu olduğunda pek çok konuda olduğu gibi, birey sosyal karşılaştırmalar yaparak dünyanın en az diğerlerine olduğu kadar kendilerine de adaletli olduğuna inandıklarında ruhsal sağlıklarını koruma altına alabilmektedirler. İnsanlar, kendileri için dünyanın diğerlerine göre daha az adil olduğunu hissettiklerinde ise depresyona daha yatkın olurlar (Uğur & Akgün, 2015, s. 112).

Genel adaletle olan inancına kıyasla bireysel adaletle olan inancı, ruh sağlığını ve başa çıkmanın öngörmede daha önemli olduğu, öznel iyi oluş ve benlik saygısıyla güçlü bir şekilde ilişkili olduğu ve bu olumlu etkinin genel adil dünya inancından ve olumlu benlik algılarından bağımsız olduğu, katılımcıların kendi adaletsizliklerinin ne kadar çok farkına varırlarsa, bireysel adaletle olan inançları benlik saygısı üzerinde o kadar olumsuz bir etki gösterdiği belirtilmektedir (Dalbert, 1999, ss. 79-81). Adil dünya inancı ile yaşlılıkta öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada ise bireysel adaletle olan inancın yaşam doyumu ve mutluluk, haz gibi olumlu duygularla pozitif yönde, öfke, suçluluk, kaygı gibi olumsuz duygular ile de negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Yaşlılar öznel sağlık durumları ne kadar iyiye ve bireysel adaletle olan inançları ne kadar çoksa, o kadar az olumsuz etki yaşamaktadırlar (Dzuka & Dalbert, 2006, ss. 439-441).

Araştırmalarda katılımcıların, dünyayı başkalarına nazaran kendileri için daha çok adaletli algıladıkları, yaşamları boyunca adil dünya inancı yüksek yaşlıların düşük

yaşlılardan daha az mağdur hissettikleri tespit edilmiştir (I. M. Lipkus & Siegler, 1993). Sadece bireysel adil dünya inancının kişilerin depresyon ve stres düzeyleriyle negatif, öznel iyi olma ve yaşam doyumu ile pozitif yönde ilişkisinin olduğu diğer bulgular arasındadır (I. Lipkus vd., 1996). Depresyon tanısı almamış olanların bireysel ve genel adil dünya inancı arasında anlamlı bir farklılaşma bulunamazken depresyon tanısı almış olanların bireysel adalet olan inançlarının genel adalet olan inançlarından anlamlı biçimde daha düşük olduğu bulunmuştur (Uğur & Akgün, 2015, s. 110). Sel mağdurları ile yapılan bir çalışmada genel adil dünya inancının değil ama bireysel adil dünya inancının genel psikolojik stres, kaygı ve depresyon ile negatif anlamda ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bulgular, araştırmacıların bireysel adil dünya inancının akıl sağlığı açısından faydalı olduğu fikrini desteklemektedir (Otto vd., 2006, s. 1075).

Adil dünya inancı ve psikolojik sağlık ilişkisinin incelendiği çalışmaların bulguları incelendiğinde genellikle adil dünya inancı ile yaşam doyumu arasında pozitif bir ilişki mevcuttur. Adil dünya inancı ile depresyon arasındaki ilişkiye yönelik bulgular ise çok net değildir. Kişinin bireysel adalet olan inancının genel adalet olan inancından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır (Bègue & Bastounis, 2003; Dalbert, 1999, s. 86).

1.2.3.2. İçkin Adalet İnancı ve Nihai Adalet İnancı

Adil bir dünyaya dair iki farklı inanç türü arasında bir ayrım önerilmektedir: (1) meydana gelen olaylarda adaleti algılama veya görme eğilimi ve (2) Gelecekteki olayların meydana gelen her türlü adaletsizliği ortadan kaldıracığına inanma eğilimi. *İçkin adalet inancı* denilen ilk eğilim, Piaget'nin çocuklarla yaptığı araştırma bulgularında, ödül veya bedeli atfettikleri bir önceki olay olgusu ile ilgilidir. *Nihai adalet inancı* denilen ikinci eğilim, Dünyadaki mevcut adaletsizliğin tesellisinin daha yüksek adalet vaadiyle belki başka bir dünyada veya daha geniş bir zaman çerçevesi içinde sağlandığı belirli dini doktrinlerle ilişkilidir (Maes, 1998, s. 12). Adil bir dünyaya inanç, geleneksel olarak iç kontrole olan inançla ilişkilendirilirken, nihai adaletin ise kaderin kontrolü, dindarlık ve toplum üzerinde etkiye sahip olma inancı ile ilişkilendirilmektedir (Maes & Schmitt, 1999, s. 68).

Adil dünya inancının kökeni, çocuklarda görülen Piaget'in *içkin adalet (hemen gelen adalet)* kavramıyla ilişkilendirilmektedir (Lerner, 1980, s. 15). İçkin Adalet kavramı,

özellikle soyut düşünce kapasitesine ulaşmamış 7-8 yaşından küçük çocuklarda görülen ‘yapılan kabahatli bir davranışın otomatik olarak kendi cezasını getirmesi’ düşüncesidir (Piaget, 2015, ss. 264-265). Örneğin, ebeveyninden izinsiz oyun oynamak için sokağa çıkan bir çocuk, oyun esnasında ayağı takılıp düşse, bunun izin almadan yapmış olduğu yanlış davranışa karşı verilmiş bir ceza olarak düşünür. İster çocuk olsun ister yetişkin; başa gelen olumlu ya da olumsuz şeylere müstahak olma düşüncesi *içkin adalet* olarak tanımlanmaktadır.

Zihinsel gelişimlerine paralel olarak doğru-yanlış veya iyi-kötü gibi ahlakla ilgili kavramları ancak ödül-ceza gibi somut anlamda düşünebilen çocuk için failin eylemindeki niyetinin ve eylemin içeriğinin bir önemi yoktur, onun için cezalandırıldığı bir davranış kötü, ödüllendirildiği bir davranışsa iyidir. Çocuklarda ahlaki düşünce bu içkin adalet anlayışıyla başlamaktadır. Ancak yaş ilerledikçe soyut düşüncenin gelişmesiyle içkin adaletle olan inanç tedricen terk edilmektedir (Piaget, 2015, ss. 322-324).

Çocuklukta inşa edilen her şeyin mükemmel olduğu ideal dünyaların yıkılmaya başlamasıyla birlikte, zamanla, çocukların ebeveynlerinin ve genel olarak yetişkinlerin sınırlı varlıklar olduğu, güçlerinin her şeye yetmediği, her şeyi bilip her şeyi göremedikleri gerçeği keşfedilir. Yaramaz çocukların her zaman ceza almadıklarını, efendi çocukların da her zaman ödüllendirilmediğini görürler. Hem rasyonel düşünce bakımından gelişen hem de çeşitli haksızlıklarla yüzleşen çocuklar, edindikleri çok sayıda tecrübeyle olayların doğal güçlerle belli bir nedensellik ilkesi çerçevesinde cereyan ettiğini, bu ilkelerin de iyi ya da kötü birisi olmakla her zaman ilgisinin olmadığını anlarlar (Lerner, 1980, ss. 17-18).

Bireylerin adil dünya inancıyla ilgili algıların oluşmasında ebeveynlerinin tutumları etkili olduğu gibi Tanrı’ya dair algı, inanç ve tutumlarının da etkisi söz konusu olabilmektedir. Ayrıca, insanın ilk çocukluk yıllarından itibaren hayatında yaşadığı birtakım hayal kırıklığı deneyimlerinden de önemli ölçüde etkilenmektedirler (Çayır, 2017, ss. 7-8). Bir araştırmada çocukların çok sevdiği bir kuş, bir arkadaş veya bir yakınının ölümüne şahit olduklarında ‘adil’ ve ‘iyi’ bildikleri Tanrı inançlarının zedelenmesinde bu ilk deneyimlerin etkisinin olabileceği, yaşama olan inancının, güven duygusunun sarsılabileceği belirtilmektedir (İmamoğlu & Yavuz, 2011, s. 219).

İddia edildiği gibi bu inanç, zihinsel gelişime paralel olarak ortadan kaybolmayıp, tıpkı ahlak gelişiminde olduğu gibi değişime uğrayıp, zamanla daha olgun bir nitelik kazanarak *nihai adalet* inancına dönüşmektedir. Hemen her yaş grubunda ilahi adalet inancı mevcut olup sadece bu inancın şiddeti ve niteliği yaşa göre değişmektedir (Kaplan, 2011, ss. 128-129). Piaget, içkin adalet inancının yaşla birlikte azaldığını öne sürmesine rağmen, son araştırmalar yetişkinlerin de zaman zaman içkin adalet kavramlarına eğilimli olduğunu, bu durumun zihinsel gelişmeyle yok olmadığını göstermiştir (Callan vd., 2006; Maes, 1998; Raman & Winer, 2002; Woolley vd., 2011). Hatta Piaget'in bu öngörüsünün aksine, öğrencilerin yaş dağılımı ile içkin adalet anlayışları arasındaki ilişkide, üniversite öğrencilerinin 6. sınıf öğrencilerine nazaran daha sıkça içkin adalet inancı sergilediği tespit edilmiştir (Raman & Winer, 2004).

Adil dünya inancı kavramı Piaget'in içkin adalet düşüncesinin biraz daha kapsamlı bir formudur. Hem 'içkin' hem de 'nihai' adalet inancını içermekte olup, daha çok yetişkinlere has bir düşünce tarzıdır. Kaplan'ın 'İlahi Adalet Psikolojisi' adlı çalışmasında, içerikleri bakımından birbiriyle örtüşen bu iki konseptin dil, kültür ve dinimizdeki en iyi karşılığının "*ilahi adalet*" ifadesi olduğunu söyler ve bu inancı şu cümlelerle ifade eder:

"İnsanların mantıksal sebep-sonuç ilişkisini dikkate almaksızın bazen zımnen bazen açıkça beyan ettiği, hem bu dünyada herkes başına geleni hak ediyordur, elde ettiğine de layıktır ve insanlara layıkıyla muamele edilir anlamına gelen içkin adalet düşüncesini hem de hak eninde sonunda (ya bu dünyada ya da ahirette) yerini bulur, anlamında nihai adalet inancını içeren aşkın bir adalet kavrayışıdır." (Kaplan, 2011, ss. 35-36).

İçkin adalet inancı, tipik olarak adalet güdüsü literatüründe incelenen karakterin kötüye kullanılması ve suçlama gibi mağdurlara verilen olumsuz tepkilerle daha güçlü bir ilişki söz konusuysa aksine, nihai adalet inancı, olumlu karakter değerlendirmeleri ve yardım etme isteği gibi mağdurlara yönelik toplum yanlısı tepkilerle daha çok ilgilidir (Hafer & Sutton, 2016, s. 148). Adil dünya inancının her iki boyutu da kişinin adaletsizliğe tahammül etmesine yardımcı olmaktadır. Ancak, içkin adalet inancı daha çok geçmişe odaklanır ve bireyi kurbanı kınamaya zorlar; nihai adalet inancı ise daha çok geleceğe odaklanır ve bireyin gelecekte kurbanın ödül alacağını düşünmesini sağlar (Maes, 1998, s. 14). Geçmiş yerine geleceğe bakan kişi, ne olursa olsun mevcut zorluğa bir tür çözüm

keşfedebilir. Hâlihazırda yaşanan adaletsizliğin tersine dönme ihtimali ile hayat daha iyimser yaşanabilir. Bu nedenle, örneğin bir hastalık durumuna uyum daha hızlı ve kolay bir şekilde sağlanabilir. Dolayısıyla içkin adalete inanç değişen duruma uyumu engelleyebilirken, nihai adalete inanç tersini yapabilir. Ayrıca, daha yüce bir gücün nihayetinde adaleti dağıtacağı inancı birçok din için tipik bir inanç olduğundan, nihai adalete inancın dinin önemine olan inançla ilişkilendirileceği varsayılabilir (Maes, 1998, s. 26).

İçkin ve nihai adalete inananlar, adaletsizliğin kurbanlarına sorumluluk atfetme konusunda da farklılık gösterirler. Kanseri hastalarıyla yapılan çalışmaların, içkin adalete inananlara kıyasla nihai adalete inananlar, kanser hastalarına kanser nedeniyle daha az sorumluluk yüklediklerini ifade etmektedir. Nihai adalete olan inancın, kanserin sorumluluğunu önceden belirlenmiş kadere veya Tanrı'nın iradesine atfetme yönünde güçlü bir eğilimle ilişkili olduğu ve nihai adaletin çeşitli dini inanç sistemlerinde bütünleşmesi düşünüldüğünde, bu bulgunun şaşırtıcı olmadığı görülmektedir. Nihai adalet inancı ile Tanrı'nın sorumluluğu veya kaderi arasında çizilebilecek belirli zihinsel ilişkilerin ancak tahmin edilebileceğini söylemek mümkündür. Muhtemelen kanser, adil bir ödül almak için geçmesi gereken bir tür imtihan olarak görülebilir ya da kanserin yayılması ceza olarak da anlaşılabilir (Maes, 1998, s. 21).

Nihai adalete olan inanç, dinin kişisel önemi, ağır hastalıkta anlam bulma yeteneği, bir tedavinin mümkünlüğü ve tedavinin yakın zamanda bulunabileceği umudu ile olumlu ilişkiler gösterirken içkin adalete olan inanç hiçbir ilişki göstermemektedir. Nihai adalet daha büyük umut duygularına, başa çıkmada daha fazla güvene ve yenilmezliğe yol açmaktadır. Bu da nihai adaletin doğasında var olan dini rezonans nedeniyledir ki kaderin daha fazla kabulü ile ilişkilendirilmelidir (Maes, 1998, s. 27).

Bilişsel gelişimlerinin bir sonucu olarak, daha büyük çocuklar ve yetişkinler rastgele olayları tanımlamakta zorluk çekmezler. Bununla birlikte, rastgele bir kaderin haksız olduğunu ve olumsuz bir kaderi haklı çıkarma imkânı verildiğinde bunu yapacaklarını hissederek. Bu nedenle, geç çocukluk döneminde gelişim gösteren ve rastlantısal olayları ayırabilen bilişsel yeteneklerle birlikte insanların genel olarak kaderlerini hak ettiği adil dünya inancının daha olgun bir versiyonu içkin adalet inancı olarak yorumlanmaktadır (Dalbert & Stoeber, 2006, ss. 200-201). İçkin adalet inancında mağduru kınama ve bir

çeşit kaderine razı olma teması ağır basarken, nihai adalet inancında adaletin gerçekleşmesine yönelik ümit besleme ve pes etmeden haksızlıklarla mücadele etme teması hâkimdir (Kaplan, 2011, s. 124).

Nihai adalete olan inanç ve genel adil dünya inancı arasında yüksek ilişki mevcuttur. Kurbanın olumlu değerlendirilmesi ile yani adaleti yeniden tesis etme motivasyonu ile nihai adalete olan inancı pozitif bir ilişkiye sahipken, mevcut adaletsizliğin kabulü dolayısıyla kurbanı daha olumsuz değerlendirme eğilimi içkin adalete olan inancı ile negatif bir ilişki mevcuttur (Maes, 1998, s. 16).

Nihai adalete inanan insanlar, gelecekte tazminat beklentisiyle dezavantaj algısından daha az endişe duymaktadırlar. Öte yandan, dezavantajlı durumda olan ve içkin adalete inanan kişi, öz saygısını zedeleme tehlikesiyle karşı karşıyadır çünkü içkin adalete olan inancı, dezavantajları hak ettiğini öne sürmesine neden olabilmektedir (Maes & Schmitt, 1999, s. 76).

Muhtemelen herkesin gördüğü ve yaşadığı adaletsizliklerin kişisel etkilerini etkisiz hale getirmenin en görünür ve açıkça tanınan yolu, bir tür dini inançların benimsenmesidir. Bunlar, kötü şeylerin neden genellikle iyi insanların başına geldiğine dair bir açıklama sunabilir, ancak daha da önemlisi, yakın gelecekte olmasa da cennette kötülerin cezalandırılacağını ve erdemlilerin ödüllendirileceğini vaat ederler. Her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir adalete, insanüstü gücü yeniden tesis eden ve insanların hayatlarını gözetleyen bu inancın önemi ve yaygınlığı göz ardı edilemez. Olgun insanlar bunu kabul edilebilir bulurken bazen de hak edilmemiş acılarla karşılaştıklarında bu tür bir teselli aramayı gerekli görürler (Lerner, 1980, s. 21, 1998, s. 250).

İnsanlar kader gibi dış güçler tarafından yönetilen adil bir dünyaya da inanabilirler. Adil dünya inancı güçlü olanlar, kaderlerinin zorunlu olarak kendi doğrudan eylemleri tarafından belirlendiğine inanmazlar, yani onu kazanmak için çok çalıştıkları için iyi bir üne sahip olduklarına, aynı zamanda dünyalarının kader gibi dış güçler tarafından belirlendiğine inanmazlar. Böyle bir kaderin bir örneği, insanların son zamanlarda yaptıkları bazı iyi işler nedeniyle iyi şansa sahip oldukları fikridir (Furnham & Procter, 1989, s. 375). Lerner, yetişkinlikle beraber içkin adalete olan inancın terk edildiğini belirtmektedir. Çünkü insanların hayatında tahmini ve kontrolü güç olan şans, kaza, kader

gibi kırılmalar önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu kırılmalar içkin adalete olan inancın terk edilmesini sağlamaktadır (Lerner, 1980, s. 18).

1.2.4. Yükleme Teorisi İlişkisi

Yükleme kuramının temel mantığı, insanın çevresinde yaşanan olumlu ya da olumsuz olayları anlamlandırırken veya baş etmede yetersiz kaldığı süreçleri ifade ederken kendisi dışında, denetleyemediği bir merkeze atfederek düşünsel sorgulamayı nihayete erdirmeye ve psikolojik olarak rahatlık hissine kavuşmadır (Özbolet & Kartopu, 2012, s. 1961).

İnsan zihni, bütün olayları, özellikleri ve nitelikleri ayrı ayrı olumlu veya olumsuz kategoriler altında toplama eğilimine sahiptir. Bunun sonucu olarak insanlar, iyilik, mutluluk, güzellik, erdem ve başarının tıpkı sefalet, çirkinlik, günah, aşağılık ve ıstırap gibi birbirine sebep-sonuç ilişkileriyle bağlı olduğuna inanma eğiliminde olmaktadır. Söz konusu eğilim deneyimlere veya ahlaki değerlere uyduğu için değil, beynin bilişsel öğeler arasında denge kurmaya çalıştığı için yapılmaktadır. Bu şekilde insan, kendisi için tek değerli nesnelerden oluşan nispeten istikrarlı bir dünya yaratmaktadır (Lerner, 1980, s. 14). Bireyin sistematik, düzenli ve adaletli bir dünyada yaşamaya ya da yaşadığını varsaymaya olan eğiliminden dolayı düzen ve adalet kavramları bu denli önemlidir. Bu noktada insanların adil bir dünya inancını sürdürmelerine ve dünyayla başa çıkmalarına yardım etmede Tanrı'ya yapılan yüklemeler önemli bir işlev görmektedir (Pargament & Hahn, 1986, s. 205). Yetişkinlerde içkin adalet inancının kaynağına ışık tutacak psikolojik açıklamalardan biri de Fritz Heider'in ileri sürdüğü yükleme (attribution theory) ve denge (balance theory) kuramıdır. Heider'in denge kuramına göre:

“İyilik ile mutluluk, kötülük ile ceza arasındaki ilişki o kadar güçlüdür ki, bu koşullardan biri söz konusu olduğunda diğeri de otomatik olarak varsayılır. Talihsizlik, hastalık ve kaza genellikle kötülük ve suçluluk belirtileri olarak algılanır. Eğer bir kişi talihsizlik yaşıyorsa, o zaman bir günah işlemiştir.” (Heider, 1958, s. 235).

İnsanlar bazen altından kalkamayacakları olaylarla mücadele ederken kendilerine zarar vermemek adına sorumluluktan kaçma eğilimi gösterirler. Başlarına gelen olayların asıl nedenlerini kendi içinde aramak yerine hep başka yerlerde çoğu kez de işine kolay gelen yerlerde arama gayretiyle büyük bir yanılgı içerisine girmektedirler. Bu konuda çarpıcı

örnek olarak İslâm mezheplerinden Cebriyye’de bütün olayların kaynağı olarak Allah’ı gören sıkı kaderci anlayışı vermek mümkündür. “İyi insanlar kötü davranışlardan sorumlu tutulmazlar” anlayışı bazı kişilerde daha çok olayların olumsuz sonuçlarının sorumluluklarından kaçarak olayın gerçekleşme sebebini kaderle ilişkilendirerek kendi özsaygılarını koruma işlevi görmektedir. Örneğin, insanlar, trafik kazaları ve doğal afetler neticesinde ölüm, hastalık ve engellilikle sonuçlanan üzücü olayları, kaderin bir cilvesi olarak meydana geldiği gerekçesiyle Allah’a atfederek bir anlamda psikolojik tatmin sağlamakta, bazen de bu sorumluluğu kendi içerisinde dolaşan bir şeytan veya nefse yüklemektedir. Dolayısıyla, sorumluluktan kaçarak kişi kendisini suçsuz hissedecek, kendi davranışlarından sorumluluk hissetmeyecektir. Böylece kendisini kandırmanın kurbanı da yine kendisi olacaktır (Kuşat, 2000, ss. 105-111). Bu çerçevede ele alındığında, adil dünya inancı tabiatüstü nedensel yüklemelerden biri olup bazı durumlarda yetişkinlerde görülen *içkin ve ilahi adalet* inancının bazen terapötik niteliğe sahip klasik bir ‘temel atfetme hatası’ örneği olduğunu söylemek mümkündür (Kaplan, 2011, s. 55,149).

Adil dünya ve yükleme teorilerinden yola çıkarak, farklı sağlık durumları için nedensel yüklemeler hakkında çeşitli tahminler de yapılabilir (Pargament & Hahn, 1986, s. 194). Heider’in yükleme kuramına göre, insanlar olayları açıklarken içsel veya dışsal olmak üzere nedensel yüklemelerde bulunurlar. Bir olay ve davranışın sebebi bazen güdülerde, tutumlarda veya kişilik özelliklerinde aranırken, bazen de kişinin dışındaki çevre, akran baskısı, kaza, doğa ya da doğaüstü gibi faktörlerle açıklanır. Bu çerçevede en sık başvurulanan faktörlerden biri ilahi adalet, kader, nasip ve şans gibi kavramlarla ifade edilen dini veya doğaüstü yüklemelerdir (Kaplan, 2011, s. 55). Bu dini inançlar sayesinde insanlar, karşılaşmış oldukları belirsizlikleri aydınlatarak etrafında meydana gelen olumlu veya olumsuz olaylara kendi eğilimlerine bir anlam yüklemektedirler (Yaparel, 1994, s. 279). İnsanlar, olumlu sonuçlardan ziyade olumsuz sonuçlar içeren durumlarla karşılaştıklarında yardım için Tanrı’ya daha sık başvurma eğilimi göstermektedirler. Aynı zamanda, Tanrı’nın yardımıyla bireyin başa çıkma yeteneğinin asla aşılmadığı, kontrol edilebilir bir adil dünya arzusunu yansıtıyor gibi görünmektedirler (Pargament & Hahn, 1986, s. 205).

Bütün bilimsel ve teknolojik ilerlemelere rağmen, engellilik, hastalık, doğal afet, salgın ve musibetlerin Tanrı'nın adaletinin bir tecellisi olduğu düşüncesi insanlığın bireysel ve kolektif bilinçdışında varlığını hâlâ sürdürmekte olduğunu söylemek mümkündür (Kaplan, 2011, s. 20). İnsanlar, deneyimlerinin kaynaklarını, nereden geldiklerini, nasıl ortaya çıktıklarını, sadece entelektüel meraklarından dolayı değil, aynı zamanda bu tür bir yüklemenin, onun dünyasını anlaması, kendisi veya diğerlerinin davranışlarını öngörebilmesi, tahmin edebilme ve kontrol edebilmesine izin verdiği için bilmek istemektedirler (Heider, 1958, s. 146). Adil dünya ve yükleme teorisi ile ilgili yapılan bir araştırma sonucunda, adaletsiz durumlarda bireylerin Tanrı sevgisi ve Tanrı gazabından ziyade Tanrı'nın iradesine yükleme yaptıklarını tespit edilmiştir. Genellikle olayların olumlu sonuçlandığı süreçler, Tanrı'nın iradesi ve gazabından ziyade Tanrı'nın sevgisine yüklemeler yapılarak açıklanmış, ancak olumsuz sonuçların alındığı durumlarda ise Tanrı'nın gazabına yüklemeler yapılmıştır. Diğer taraftan sonuçlar, insanların stres sırasında ahlaki bir rehber veya adaletsiz bir dünyaya panzehir olmaktan çok bir destek kaynağı olarak başa çıkmada yardım için Tanrı'ya yöneldiklerini göstermektedir (Pargament & Hahn, 1986, s. 193,205). Yapılan bazı araştırmalar, kişilerin öncelikle kendilerini ilgilendiren olumsuz, trajik bir olay karşısında ve kriz anında, özellikle, yaralanma veya hastalık hallerinde Tanrı, kader gibi dinsel ya da tabiatüstü nedenlere daha sıklıkla atıfta bulunduklarına işaret etmektedirler (Bulman & Wortman, 1977; Metalsky & Abramson, 1980; Miller & Ross, 1975; Snyder vd., 1978).

Engellilere dair yapılan çalışmalarda da bu tarz yüklemeleri görmek mümkündür. Ebeveynlerin zihinsel engelli çocuğunun engelini kontrol edemedikleri, açıklayamadıkları dışsal faktörlere ve kadere atıf yaptıklarında stresin arttığını ve çaresiz hissettikleri (Akkok vd., 1992, s. 11) ve stresle başa çıkma konusunda kendini suçlayan ve boyun eğen yaklaşımlarının kadercilik ve adil olmayan dünya inançlarıyla pozitif ilişki gösterdiği (Bilal & Dağ, 2005, ss. 64-66) bulgularına ulaşılmıştır. Benzer bir araştırmada da ebeveynler çocuğunun zihinsel engelini kaderlerine (%59,6), başka etkenlere (%29,8) ve tamamen tıbbi nedenlere (%10,5) bağlamaktadırlar (Kara, 2008, s. 325). Başa çıkma sürecinde bu durumu değiştiremeyen ebeveynlerin, kontrolü şans ve kader gibi dışsal nedenlere yükleyebileceklerini düşündürmektedir. Engelli olma ile dini anlamda cezalandırılmış olma arasında bir ilişki kurulup kurulmadığının incelendiği bir araştırmada, görme ve ortopedik engeli bulunan genç bireylerin büyük çoğunluğu,

ailelerinin hatalarının bedelini ödediklerini düşünmektedirler (Kula, 2000, s. 198). Bedensel engelli ve depremzede genç katılımcılarla yapılan bir başka mülakat çalışmasında ise, her iki grubun büyük çoğunluğu yaşadıkları acı ve üzüntü verici olayı Tanrı'nın bir cezası olarak görmekle birlikte Tanrı'nın merhamet ve adaletiyle uzlaştırma söz konusu olduğunda zorlanmaktadırlar. Bununla birlikte dini inancında zayıflama, aşırı suçluluk ve günahkârlık duygusu (Tanrı'nın kendilerini cezalandırdığı düşüncesiyle) ve Tanrı'nın varlığından şüphe duyma gibi bulgulara ulaşılmıştır (Kula, 2003, s. 110). Kula'nın bir diğer araştırmasında da bedensel engellilerin, yaşamış oldukları zorlukları aşmada dini başa çıkma yöntemlerine başvurduklarını saptamıştır (Kula, 2005, s. 241).

Sadece engellilik konusunda değil hastalık, doğal afet, önemli birinin ölümü, salgın vb. olaylar karşısında da Tanrı ve kader gibi etkenlere yüklemeler yapıldığını gösteren bulgular mevcuttur. Örneğin, yakın zamanlarda dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen Kovid-19 salgınına karşı insanların sergilediği tepkilere bakıldığında bile, birçok insanın tabiatüstü nedensel yüklemeler yaparak bu afetleri Tanrı'nın adaletinin bir tecellisi olarak algıladığı görülmektedir. Türkiye'de yapılan bir araştırmada Kovid-19 salgınının ilahi bir imtihan (%29) ve ceza (%9) olarak değerlendirildiği belirtilmiştir (Kaplan vd., 2020, s. 595); sosyal medya kullanıcılarının katıldığı diğer bir araştırmada ise yaşananları açıklamak için “imtihan, “uyarı”, “ders”, “ilahi ceza” gibi dinî kavramlara atıf yaptıkları belirtilmektedir (Yapıcı, 2020, s. 133). Başka bir araştırmanın bulgularında, kanser teşhisi ile karşı karşıya kaldıklarını fark eden kişilerin, Allah ve kader gibi tabiatüstü etkenlere daha fazla yükleme yaptıkları tespit edilmiştir (Yaparel, 1994, s. 289). Nitekim sağlıkla ilgili durumlarda Tanrı'ya atıfların yaygınlığının gösterdiği gibi, dini inançlar bu zorlukları anlamak ve bunlarla başa çıkmak için başka bir çerçeve sağlayabilir; aynı zamanda bireyin adil ve anlamlı bir dünyaya olan inancını sürdürmesine izin verebilir (Pargament & Hahn, 1986, s. 193).

1999 Marmara Depremi sonrası yapılan araştırmada kendisiyle mülakat yapılan 76 kişiden 29'u depremi ilahi bir ceza ve uyarı olarak algıladığını ifade etmiştir (Küçükcan & Köse, 2000, s. 154). Küçükcan ve Köse (2000, ss. 92-93)'ye göre, depremi bu şekilde algılayan toplum, kaynağı ister Allah ister doğa olsun yaşadığı her kötü tecrübe ve felakette mutlaka geçmişteki bir olumsuzluğa yükleme yaparak bu durumu bir ceza unsuru olarak görme alışkanlığına sahip fertlerden oluşan bir toplumdur. Aynı şekilde bu

düşünce yapısında bir kişinin çocuğuna konulan teşhiste genetik faktörlerin etkisinin olduğu doktorlar tarafından tespit edilse dahi çocuğunun zihinsel engelli doğmasını aile büyüklerinin ya da kendilerinin geçmişte yapmış olduğu bir günahın bedeli olarak görmeleri olayın perde arkasında bir ceza unsuru aradıklarının göstergesi olabilir. Dolayısıyla ne kadar yetişkin olursa olsun, insanların maruz kaldıkları musibetleri ilahî adalet düşüncesiyle yorumlamaları beklenen bir sonuçtur. 120 katılımcı üzerinde yapılan başka bir araştırmada, yetişkinlerin %30'unun, dini ve ahlaki açıdan suç işleyenlerin deprem felaketi ile Tanrı tarafından cezalandırıldıklarına inandıklarını, depremi doğal bir süreç olarak görmediğini göstermektedir. Bu gruptaki bireylerin depremin nedenini algılama şekli, eğitim seviyelerinin düşmesi ve yaşlarının yükselmesiyle bilimsel gerçeklerden uzaklaşmaktadır. Bu bireylerde bilim dışı düşüncelerin var olması, folklorik değerlere verilen değer ve kaderci inanç yapısı, depremin nedeninin doğa dışı güçlere atfedilmesinde önemli bir etken olarak görülmektedir (Başbüyük, 2004). Hindistan'da depremzedeler üzerinde yapılan bir araştırmada insanların trajedilerini Karma inancı gibi genellikle kontrolleri dışındaki güçlere bağladıklarını bulmuştur. Hayatta kalanların, deprem sonrası acılarının geçmiş ve şimdiki yaşamlarının yanlış eylemlerinin doğasına ve yoğunluğuna bağlı olduğuna inandıklarını ayrıca, katılımcıların Karma'ya olan inancının, iyileşme sürecini kolaylaştıran umut ve iyilikle sonuçlandığını ve doğru Karma takip edilirse de acının azalacağına inandıklarını ifade etmektedirler (Priya, 2004, ss. 51-52).

Nitekim sel, deprem gibi tanrısal bir ceza olarak algılanan doğal afetlerin, insanların yerleşim ve imar konusunda yaptıkları iyileştirmeler ve isabetli kararlarla büyük ölçüde kontrol edilebilir durumlar hâline geldikçe, Tanrısal müdahale alanı daralarak insanların sorumluluğu ön plana çıkmaktadır (Çelik, 2007, s. 45).

1.3. Engellilik

Engellilik, bireyi bağlayan çevresel ve kişisel faktörlerle etkileşim içerisinde herhangi bir sağlık sorunu olan bir bireyin deneyimlediği gibi bireysel veya toplumsal düzeyde işleyişteki bir güçlüktür (Leonardi vd., 2006, s. 1220). Ayrıca, insan olmanın bir parçasıdır. Farklı tanımlamalar ve tartışmalar söz konusu olsa da engellilik, dinamik, kompleks, pek çok boyutu, sebepleri ve sonuçları bulunan bir olgudur (*Dünya Engellilik*

Raporu, 2011, s. 3). Başka bir deyişle engellilik kişinin patolojiye bağlı olarak kaybettiği özgürlüğüdür (Atagün vd., 2011, s. 534).

Günlük aktivitelerini diğer insanların yardımına muhtaç olmadan devam ettirebilen bir bireye *normal kişi* olarak bakılır. Bu çerçeveden bakıldığında engel, bir kişinin günlük yaşama tam anlamı ile katılma ve uyum sağlama derecesini bozan kronik bir dezavantajdır. Her çocuğun büyüme ve gelişim aşamalarında gereken becerilerini edinebilmesinde destekte bulunan ebeveynler, çocuğu normalse rahatlıkla bu görevi icra etmektedirler. Şayet çocuğu engelli ise ebeveynler, bu durumdan ötürü duydukları panik, suçluluk duygusu, geleceğe dair korku ve kaygıyla birlikte derin anlamda etkilenmektedirler (Yetim, 2014, ss. 3-4). Çağın getirdiği imkânlar çerçevesinde gerekenler yerine getirildikten sonra ortaya çıkan ancak nedeni bilinemeyen insanı aşan engellilik (Coşkun, 2016, s. 72) söz konusu ise hissedilen bu etkiler yaşamı daha çok zorlaştıracaktır. Özellikle savunmasız insanları çok derinden etkilemektedir. Düşük gelirli ülkelerde engelliliğin yaygınlık oranı, yüksek gelirli ülkelere nazaran daha fazladır. Bazı ülkelere ait veriler, etnik azınlık gruplarına mensup ve yoksul hanelerdeki çocukların engellilik riskinin diğer çocuklara oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Kadınlar, yaşlılar ve toplumun en yoksul kesimleri, engellilik riskiyle daha fazla yüzleşmektedirler. Düşük gelirli, işsiz veya eğitim düzeyi yetersiz bireylerde ise engellilik riski yükselmektedir (*Dünya Engellilik Raporu*, 2011, s. 289).

Zihinsel engellilik, çocuklukta 18 yaşına girmeden gelişen nöro-gelişimsel bir bozukluktur. Bu durum bireyin yeni bilgileri öğrenme ve saklama kapasitesini etkilediği gibi sosyal beceriler ve öz bakım gibi günlük aktivitelerini de etkilemektedir. Bu rahatsızlığı olan bireyler, entelektüel işlevsellik ve günlük sosyal yaşam becerileri gibi uyarlanabilir beceriler geliştirme konusunda önemli sınırlamalar yaşamaktadırlar. Zihinsel engelliliğin derecesi hafif, ağır ve çok ağır arasında değişebilir. Hafif dereceli olanlar, uygun destekle hayatını tam olarak yaşayabilirken ağır ve çok ağır zihinsel engeli olanlar ise daha kapsamlı ve sürekli bir desteğe muhtaçtırlar. Çok ağır zihinsel engeli olan çocuklar, hafif dereceli engeli olanlara nazaran erken yaşta belirtiler göstermeye başlayabilmektedir. Fiziksel sağlığı yerinde normal görünen çocuklarda da zihinsel engellilik belirtileri; konuşma bozukluğu, duyguları ifadede güçlük, agresif davranış, öfke nöbetleri, gecikmiş motor becerileri, yaşlılarına göre daha geç hareket etmeye başlama,

basit talimatları takipte zorluk, banyo vs. kişisel bakımı yapamama şeklinde olabilmektedir. Bunu teşhis etmek için IQ testi gibi belli başlı ölçekler kullanılmaktadır (Ohwovoriole, 2023).

Zihinsel engelli veya ruh sağlığı problemi olan bireyler, pek çok ortamda sadece duyuşal veya fiziksel yetersizlikleri bulunan bireylere oranla daha dezavantajlı görünmektedirler. Engellilik durumu dezavantaj ile bağıntılı olsa da engelli bireylerin tamamı eşit derecede dezavantajlı konumda değildir. Örneğin, fiziksel yetersizlikleri bulunan çocuklar zihinsel ya da duyuşal yetersizlikleri bulunan çocuklara oranla daha başarılı bir konumdadır (*Dünya Engellilik Raporu*, 2011, ss. 8, 225, 289). Doğal olarak, zihinsel engelli bireyin olduğu kadar bakımını üstlenen bireyi daha da dezavantajlı konuma getirmektedir.

Zihin gelişiminin durmuş veya tamamlanamamış olmasından kaynaklanan zihinsel engellilik, önceleri zihinsel özür ve zihinsel gerilik olarak bilinmekteydi ancak günümüze gelindiğinde öğrenme güçlüğü, öğrenme engeli gibi terimlerle ifade edilmeye başlanmıştır (*Dünya Engellilik Raporu*, 2011, s. 318). Engelliyi ve engelli yakını duyuşunda manevi olarak üzecek zekâ geriliği, özür, sakat, deli gibi kırıcı, ezen kelimeler yerine zihinsel engelli, özel çocuk veya öğrenme güçlüğü ifadeleri kullanılmaktadır. Zamanla değişen bu ifadelerin zihinsel engelli çocuğı bulunan ailelerin psikolojik iyi oluşlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilediğı çıkarımını yapmak mümkün görölmektedir. Engelli bireylerin yakınları, engelli bireyler kadar olmasa da engellilikten hem maddi hem manevi yönden etkilenmektedirler (Kaplan, 2016, s. 192).

Engellilerin bazılarında yaşlanma süreci normalden daha erken başlamaktadır. Yaşlanma süreci ve bu sürecin getirdiğı; işitme kaybı, adale zayıflaması, güç ve denge kaybı gibi durumlar engelli bireyleri daha fazla etkileyebilmekte, bunlara karşı savunmasız kalabilmektedirler. İşte burada engellinin bakımını yüklenecek birey sahneye çıkmaktadır. Bu kişi çoğunlukla engellinin anne veya babası, kardeşi veya yakın akrabalarından biridir. Bahsedilen yaşlanma sürecinin getirdiğı durumlar bakım yükünü üstlenen ebeveynleri hem maddi hem de manevi açıdan üzen değişkenlerden biridir. Bakıma katkıda bulunan ebeveynlerin veya diğler aile fertlerinin güçten düşmesi, yaşlanması veya ölmesi, engelli bireyin bakımını sağlamaya devam ettirmesi açısından ailenin geri kalan fertleri için ortaya daha büyük zorluklar çıkarmaktadır. Arıca zihinsel engelli çocukların ortalama yaşam ömürlerinin artmasından dolayı bazı engelli yakınları

bakımını sürdüremeyeceğini düşünmektedir (*Dünya Engellilik Raporu*, 2011, ss. 63, 156). Bu süreçte bakımı yüklenenin hem kendi ihtiyaçları hem de engelli bireyin temel ihtiyaç ve öz bakımı kişiyi zorlamaktadır. Sadece yaşı değil cinsiyeti, sağlık, eğitim, ekonomik durumu, mizacı, etnik kökeni, dini inançları, engelli bireyle kurduğu duygusal bağ ile ona olan yakınlığı, bakım vermeye istekli olup olmaması, bakım verme süresi, baş etme becerileri gibi bakım verene ait faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Ayrıca yaşadıkları toplumun kültürel nitelikleri, bakılana da bakım verene de gösterilen suçlama, soru ve bakışlar gibi toplumsal tepkiler de başa çıkma sürecini zorlaştıran faktörler arasında sayılmaktadır. Bakımı üstlenilen engelli bireyin gelişimsel aşamalarının ne kadarını tamamladığı, engel türü ve düzeyi var ise yıkıcı davranışlarının şiddeti diğer faktörler arasındadır (Atagün vd., 2011, s. 539; Sarı, 2007, s. 4). Bazı ebeveynler, çocuklarının engelliliğini kendi günahlarının bir bedeli olarak gören veya böyle hissettiren çevrelerce ikinci kez mağdur edildiklerini düşünmektedirler (Kaplan, 2016, s. 66).

Yapılan araştırmalarda zihinsel geriliği olan çocuğun bakımında anneler babalardan daha fazla bakıma katılmakta (Özgün & Honig, 2005, s. 259) ve tüm bakım verenlerin üçte ikisini oluşturmaktadırlar (Donelan vd., 2001; Fine & Asch, 1988). Engelliye bakım veren kadınların çoğunlukla anne, kız kardeş ya da kız çocukları olduğu gözlemlenmiş, sorun çözme becerilerinin düşük olması durumunda ruhsal sorunların daha fazla ortaya çıkabileceğini göstermişlerdir (Moen vd., 1995). Ailelerin çocuklarının rahatsızlığının türünü ve derecesini dikkate almadan yoğun beklenti içinde olduğu ve buna bağlı olarak zekâ geriliği bulunmayan çocuklara sahip ailelere göre kaygı düzeylerinin yüksek olduğu düşünülmektedir (Özsoy vd., 2006, s. 73). Ayrıca, engelli bir çocuğa sahip olmak evliliği sarsacak derecede etkili olabilmekte ve bakım verenlerin yaşam kalitelerinin düşmesine neden olmaktadır. Nitekim otizmlili bireylerin annelerinin bakım hizmetleri neticesinde sinirlenme, sıkılma, bunalma, yorulma ve yoğun ümitsizlik duygularıyla beslenen yüksek düzeyde duygusal yüklerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Nursoy, 2019, s. 56). Engelli bireyin şiddete maruz kalma riskinin diğerlerine oranla oldukça yüksek olması ebeveyni zorlamaktadır (*Dünya Engellilik Raporu*, 2011, s. 63). Hasta yakını olmak ve birinin bakım ve sorumluluklarını yüklenmek yaşam doyumu, zihinsel ve fiziksel sağlığın olumsuz şekilde etkilenmesine ve strese neden olabilmektedir (K. Kırıl, 2011, s. 17).

1.4. Engellilik-Kader Algısı-Adil Dünya İnancı İlişkisi

İnsanlar, hayatlarında bir anlam, adalet ve kontrol duygusu hissetmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Özellikle fiziksel veya zihinsel sağlık durumları bu ihtiyaçlara karşı özel bir zorluk teşkil etmektedir. Örneğin, hastalık karşısında kendini veya başkalarını suçlama, adil bir dünya görüşüne sahip olmanın bir yoludur (Pargament & Hahn, 1986, s. 193).

Engellilik problemi ile yüzleşen bir insan bir yandan tıbbi yollarla veya eğitim aracıyla bulunduğu durumdan kurtulmaya çalışırken diğer yandan da genellikle ‘neden ben?’ merkezli zihinsel sorgulama ve anlam arayışı içinde bulunmaktadır (Işık, 2013, s. 2). Ayrıca ‘Allah sevgili kullarına karşı işlenen bu zulme neden dur demiyor?’ gibi sorularla Tanrısal adalet ve hikmet konusunda bir sorgulama veya fikir üretimi sürekli devam etmektedir. Bu tür içsel sorular Müslüman biri tarafından sorulabildiği gibi teist bir inanca sahip insanlar tarafından da gelebilmektedir (Yaran, 1997, ss. 8-10,28). Bazen, bu sorgulama süreci, bireyin dini şüphe içerisine girmesine sebep olabilmektedir. Dinî şüphenin yaşandığı pek çok konudan biri de kader inancıdır (Horozcu, 2018, s. 12).

Söz konusu engellilik probleminin Tanrı’nın varlığı, sıfatları ve eylemleri çerçevesinde tartışılan kaza ve kader problemi ile yakından ilişkisi vardır. Teolojik açıdan değerlendirmede bir mihenk taşı olmasından dolayı kader algısı, engelliliğe bakışı da belirlemektedir (Bulut, 2015, s. 21). Çünkü bu kader inancının bir tarafında insan diğer tarafında ise Tanrı bulunmaktadır. Bu inanç, özgür iradecilikle kadercilik arasında durulan nokta da bireylerin hayata bakışlarını, karşılaştığı olayları değerlendirme biçimini, dolayısıyla psikolojilerini etkilemektedir. Ayrıca bu hususta insanların kader algısının kaderci mi özgür iradeci mi olduğunun tespiti önemlidir (Horozcu, 2018, s. 12).

Özellikle, bir çocuğun zihinsel engelli olarak dünyaya gözünü açması metafizik açıdan çözülmesi zor bir durumdur. ‘Bunu hak edecek ne yaptım?’ biçimiyle bir anlamlandırma ihtiyacı duyarak ebeveyn ya da yakını, çocuğun engelli olmasının metafiziksel temellerinin olabileceği varsayımı üzerinde durarak sorgulama sürecine girer. Zihinsel engelliliğin, ‘Tanrı’nın verdiği bir ceza mı?’, ‘imtihanla ahirette alınacak bir ödüle vesile mi?’, ‘tıbbî ve çevresel etkenlerin ihmalliliğiyle oluşan bir durum mu?’, yoksa ‘kader mi?’ olduğu çok tartışılrsa da hiçbir zaman kesin bir ifadeyle ayırt etmek mümkün

görünmemektedir. Bu durumda, çevreden duyulan ‘göreceği varmış, alın yazısı, hayır da şer de Allah’tan dır, takdir-i ilahi...’ gibi deyimler, bireyin olumlu ya da olumsuz içinde bulunduğu her durumda sonuçlarına katlanması ve kabullenmesi gereken, tamamıyla ilâhî iradeye teslimiyeti içeren inceden inceye işlenmiş bir ‘kader’ inancını motive etmektedir (Çelik, 2007, s. 49; Güler, 2019, ss. 19-23). İnsanın bütün olumsuzluklardan kendisini sorumlu tutmadan kaderin arkasına sığınarak onu sorumlu tutması, insanın öz saygısını koruyabilmesini sağlamaktadır (Macit, 2010, s. 16). Bu bakımdan kader, insana psikolojik bir rahatlama veya savunma sağlayabilmektedir. Diğer taraftan ise şüphe ve tereddütlerin yoğun olarak yaşanması ile birtakım psikolojik sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Horozcu, 2018, s. 12).

Bir başkasının başına herhangi kötü bir şey geldiğine (örneğin zihinsel engelli bir çocuğu olduğunda) insanlar, şüphesiz onun için bir taraftan üzülmüşlerken, diğer taraftan bu korkunç durum kendi başlarına gelmediği için rahatlarlar. Böyle bir durumun kendi başlarına da gelebileceği olasılığı insanları endişeye düşürür. Bu endişe ve korkuyla bireyin trajediye yol açan bir şey yapmış olması gerektiği konusunda kendilerini ikna ederek bu korkuya karşı kendilerini korumaya almalarıyla başa çıkılmaktadır. O zaman da böyle bir durumda daha dikkatli davranacaklarını düşünerek kendilerini güvende hissedebilirler (Aronson vd., 2010, s. 791). İşte mağdurun kınanmasına ve ön yargının sürdürülmesine bu şekilde neden olan, öngörülebilir, istikrarlı ve güvenli bir dünya ihtiyacının psikolojideki yankılarından biri adil dünya inancıdır. Nitekim bu düşünce Antik çağlardan itibaren hem dini hem kültürel inanışlarda, engelli bir çocuğun doğumunda ebeveyninin bir günahı, suçunun olduğuna veya engellilerin lanetlendiğine ilişkin söylemlere rastlamaktadır. Bu tarz inanışların modern açıklamasını sosyal psikoloji kuramları, adil dünya inancı çerçevesinde yapmaktadırlar (K. Öztürk, 2014, s. 72).

Her birey ve toplumda varlığını sürdüren ilahi adalet inancı engelli çocuk sahibi ebeveynler söz konusu olduğunda daha belirgin ve hassas bir hale gelmektedir (Kaplan, 2016, s. 192). Birtakım sosyolojik ve psikolojik sebepler itibarıyla her ne kadar Tanrı ve kaderle bağlantılı olarak algılansa da engelliliğin meydana gelmesinde insan hatalarının rolü büyüktür. Bu anlayışın kökeninde din ve kader anlayışının bulunduğu görülmektedir. Ayrıca engellilik, kötülük problemi çerçevesinde Tanrı’nın bir ibreti ve cezalandırması

olarak görülmektedir. Bugün topluma bakıldığında her ne sebeple olursa olsun maruz kalınan tüm engellilik durumlarının kadere dayandırılarak adeta özdeşleştirildiği ve kötülük problemi/Tanrı'nın adaleti içerisinde değerlendirildiği görülmektedir (Bulut & Büyük, 2016, s. 41). Engelli çocuk sahibi ebeveynlerin başına gelen olayı anlamlandırma açısından Allah'ın adaleti ve kader inancı gibi çeşitli dini konularda ciddi bir inanç krizi sorunu yaşayabilmektedirler. Ancak bu kriz içinde risk ve fırsatları birlikte taşıdığından dolayı olumsuz bir süreç olarak değerlendirilmemelidir (Kaplan, 2016, s. 192).

Adil dünya inancı ile engellilere yönelik tutuma dair yapılan bir araştırmada istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ancak, saldırganlık ve öz yeterlilik puanları ile birlikte kurulan yapısal eşitlik modelinde adil dünya inancı ölçeğinin engellilere yönelik tutumları olumsuz yönde yordadığı tespit edilmiştir. Adil dünya inancının artması engellilere yönelik tutumun olumsuz olmasına neden olmaktadır (Ok, 2019, s. 83). Engelli çocuk sahibi ebeveynlerde ilahi adalet inancının etkisi konulu yarı yapılandırılmış görüşme yönteminin kullanıldığı, 6'sı anne 4'ü baba olmak üzere 10 engelli çocuğa sahip ebeveynle yapılan bir diğer çalışmada ise, beklenmedik musibetlerle karşılaşan ebeveynlerin büyük bir kısmı ilk önce ciddi bir inanç krizi aşamasından geçmişlerdir. Ebeveynlerin çoğunluğu daha sonra imtihan, kader ve ilahi adalet gibi dini inançlar üzerinden yaşadıkları travmayı anlamlandırarak hayata tutunmuşlardır. İlahi adalet inancının çoğu ebeveynde engelliliği anlamlandırmada olumlu bir rol oynadığı ve bazı bireylerin, çocuklarının engelliliğini kendi günahlarının bir bedeli olarak gören veya böyle hissettiren çevrelerce ikinci kez mağdur edildikleri bulgularına ulaşılmıştır (Kaplan, 2016, s. 66). Başka bir araştırmada da adil bir dünyaya olan inancı yüksek kişilerin, adil bir dünyaya olan inancı düşük olanlara nazaran engelli insanlar hakkında daha olumsuz bir görüşe sahip oldukları görülmektedir. Bazı insanların tesadüfen engelli doğması gerçeği, adil dünya inancı güçlü olanları tehdit altında hissettirmekte ayrıca büyük bir güvensizliği de tetiklemektedir (Furnham, 1995, s. 581). Goffman, insanların başka bir kişinin fiziksel engelini ahlaki bir kusurun kanıtı; kendisinin, ailesinin veya kabilesinin yaptığı bir şeyin cezası ve dolayısıyla ona davranış şeklimizin bir gerekçesi olarak gördüklerini ifade etmektedir (Lerner & Miller, 1978, s. 1030).

Din, insanların üzerinde onları gözetken ve koruyan ilahî bir gücün bulunduğunu, yaşamış olduğu hayatın bir anlam ve gayesinin olduğunu, ölümün ötesinde yeni bir yaşamın

başlayacağını, şayet haksızlığa uğramışsa bu nedenle adaletin yerine geleceğini ve kişiyi fiziksel ve ruhsal problemlere karşı muhafaza ettiği düşünülmektedir. Yaşamı boyunca karşılaşılan küçük sıkıntılardan büyük felaketlere kadar pek çok sorunun kaderin birer parçası olduğunu düşünmek veya bunların kendisi için bir imtihan olduğunu bilmek şüphesiz bireyin kaygısını azaltacak unsurlardandır (Horozcu, 2010, s. 236). Dolayısıyla kader inancı, kaygı ve suçluluk duygusu gibi rahatsızlıklara karşı bir tür teselli ve yatıştırma vasıtası olarak işlev görecektir (Yapıcı, 2007, s. 116). Kader algısı, geçici bir huzur getirirse de insan, yaşamında ortaya çıkan sorunlarla yüzleştğinde, onlarla savaştığı sürece başarıya ulaşması kaçınılmaz olacaktır (Bulut, 2015, s. 21).

Temel mesele, adil dünya inancının bir çocuk masalı mı yoksa temel bir yanılsama mı olduğudur. İnsanlar, başına gelen şans veya kaderlerinin, karakter ve davranışlarına bağlı olmalarını isterler. Dünyanın adil bir yer olduğunu düşünmek ve böylesi bir inanca sahip olmak güdüsel olarak savunulan temel bir yanılsamadır. Yaşam her ne kadar adil olamasa da insan, her gün karşılaştığı adaletsizliklere tanık ya da mağdur olsa da dünyanın adil olduğuna inanma isteklerinden vazgeçememektedir. İnsanın arzuladığı bu dünya inancını muhafaza yöntemleriyle ilişkili tutarlı ve güçlü dinamikler, bunun yalnızca bir çocuk masalı olmadığını göstermektedir. Ayrıca, adaletsizliklerin normalleştirilmesi, sıradan gündelik bir olay olduğunu ima ederek etkisiz hale getirilmesi insanlar için ne adaletsizlik ne zulüm ne de adil dünya inancını savunmaya gerek olduğu anlamına gelmektedir. Daha fazla dini inanç geliştirmek ve kötülük sorununu ya da neden iyi insanların başına kötü şeylerin geldiğini açıklamaya hizmet etmektedir (Furnham, 2003, ss. 796-797). Bu inanç, insanların kendilerini güvende ve pozitif hissetmeleri ile dünyayı öngörülebilir ve yönetilebilir bir yer olarak görmeleri için esastır (Wenzel vd., 2017, s. 2). Bu nedenle, adil dünya inancı genellikle bireye dünyanın sert gerçeklerine karşı psikolojik tamponlar sağlayan “olumlu bir yanılsama” olarak görülmektedir.

İnsanlar günlük yaşamında kendisinin ya da yakın çevresinden birinin nedenini bilmediği ansızın gelişen ya da tesadüf olarak adlandırılabilen birtakım istenmeyen durumlarla (doğal afet, kaza, hastalığa yakalanma...) karşılaştığında, kendisinde anlamsızlıkla birlikte can sıkıntısı, ilgisizlik veya hissizlik duygusu ile nitelendirilen varoluşsal bir boşluk oluşur. Boşlukta olmak ise bireylerde bir anlamlandırma ihtiyacı ortaya çıkarır (Macdonald vd., 2012, s. 358; Özalp, 2015, s. 96; Yapıcı, 2003, s. 138). Çünkü insan,

sürekli anlam arayışı içerisinde olan bir varlıktır (Frankl, 1994, s. 23). Diğer taraftan, dünyayı sadece anlamlı değil aynı zamanda ‘adil’ ve düzgün olarak görmeye güdülenmiş bir varlıktır (Lerner, 1975, s. 5). Yaşamda anlam arayışı içerisinde olanlara yönelik Frankl’ın önerdiği şu yollar konunun bağlamıyla ilişkisi açısından önemlidir:

“...kişinin yaşamda bir anlama ulaşmasının üç temel yolu vardır. Bunlardan ilki bir eser yaratmak ya da bir iş yapmaktır. İkincisi bir şey yaşamak ya bir insanla etkileşmektir; başka bir deyişle sadece işte değil, ayrıca sevgide de anlam bulunabilir (...) Ancak daha önemlisi yaşamdaki anlama giden üçüncü yoldur: Değiştiremeyeceği bir kaderle yüz yüze gelen umutsuz bir durumun çaresiz kurbanı bile kendini aşabilir ve böylece kendini değiştirebilir. Kişisel bir trajediyi bir zafere dönüştürebilir.” (Frankl, 2015, ss. 157-158).

Bu noktada vurgulanması gereken bir diğer önemli başa çıkma yöntemi de kendini kabuldür. Kendini kabul etme, karşılaşılan olumsuz olayların vurucu etkisini yumuşatmak ve bireyin hatası nedeniyle başarı gayretini gösteremediğinde oluşan gereksiz hayal kırıklığının önüne geçmek için gerekli bir tutumdur. Bireyin anlamlı bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli olan şey değiştiremeyeceğini kabul etmesidir (Macdonald vd., 2012, s. 375).

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem bilgileri, veri toplama araçları ve toplanan verilerin çözümlenmesinde yararlanılan istatistiksel yöntem ve teknikler hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Teistik kader algısı ve adil dünya inancı arasındaki ilişkiyi konu edinen bu çalışma nicel araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Nicel araştırma, olguları ve olayları nesnelleştirerek, gözlemlenebilir duruma getiren, ölçümleyerek sayısal olarak ifade ile ortaya koyan araştırma türüdür (Çapçioğlu & Yargı, 2018, s. 186). Nicel bir araştırma yapabilmek için öncelikle araştırma modelinin belirlenmesi gerekmektedir. Genel anlamda araştırma modeli (deseni), verilerin toplanması ve analizi için araştırma amacına uygun ve ekonomik bir süreçle gerekli koşulların düzenlenmesidir. Araştırma, desen olarak tarama deseni, model olarak ise ilişkisel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama araştırmaları insanların düşünce ve inançlarını öğrenmek maksadıyla görüşme ya da anketlerden faydalanılarak yapılan ve yaygın olarak uygulanan bir yöntemdir. Tarama araştırmaları, araştırmacıya açıklayıcı ve betimleyici meşru genellemelerde bulunmasına imkân sağlar (Neuman, 2009, s. 66).

İlişkisel tarama modeli, iki veya daha çok değişken arasındaki ilişki düzeyini istatistiksel testler kullanılarak tespit etmeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar, 2007, s. 81). Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğunu saptamaya çalışma amacıyla kullanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın ulaşılabilir evrenini 2021 yılında, Kayseri’de yaşayan zihinsel engelli bireyin bakımını üstlenen kişiler oluşturmaktadır. Örneklemine ise Kayseri’de, çalışmaya katılmayı kabul eden rastgele (random) örnekleme yoluyla seçilmiş zihinsel engelli bireyin bakımını üstlenen 200 (kadın=181, Erkek=19) kişi oluşturmaktadır.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel veri toplama aracı olarak ankete başvurulmuştur. Bu çerçevede, araştırmanın konusuna ve amacına göre geliştirilen anket formunda demografik bilgilerin ve betimleyici soruların yer aldığı kişisel bilgi formunun yanı sıra, Teistik Kader Algısı Ölçeği (TKAÖ) ve Adil Dünya İnancı Ölçekleri (ADIÖ, BADIÖ, GADIÖ) bulunmaktadır (EK 1). Bu başlık altında kullanılan ölçekler hakkında bilgiler ve ölçeklere dair yapılan güvenirlik analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

2.3.1. Teistik Kader Algısı Ölçeği (TKAÖ)

Horozcu (2018) tarafından kişilerin kader algısını ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçeğin bu araştırmada kullanımı için Horozcu’dan gerekli izin alınmıştır. Ölçek, bireylerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları olayların sorumluluğunu insanlara veya Allah’a atfetme durumlarını ölçmektedir.

Teistik Kader Algısı Ölçeği, 12 maddeden oluşan tek faktörlü, güvenilir, geçerli ve 5’li Likert tipi (1=Tamamen insan faktörüyle açıklarım; 2=Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım; 3=Kısmen insan faktörüyle kısmen de Allah ile açıklarım; 4=Büyük ölçüde Allah ile açıklarım; 5=Tamamen Allah ile açıklarım) bir ölçektir. Ölçekteki tüm maddeler düz olarak yer almakta, bu nedenle herhangi bir maddede ters çevirme yapılmamaktadır. “Kişi, ileride bakıma muhtaç hale getirme ihtimali yüksek ve kronik bir hastalık sahibi adayla bunu bilerek evlenmiş ve hastalık nedeniyle başına türlü sıkıntılar gelmişse bu durumu” “Evli çift, maddi imkanları dar olduğu halde çok sayıda çocuk yapmış ve fakirliğin neden olduğu türlü imkansızlıklar ve sıkıntılar yaşıyorsa bu durumu” gibi maddeler içermektedir.

Ölçekten alınabilecek en düşük puan 12 ve en yüksek puan 60'dır. Alınabilecek 12 puan kişinin tamamen özgür iradeci olup, insanın başına gelen her şeyden insan faktörünü sorumlu tuttuğunu gösterirken; 60 puan, başa gelen işlerde irade sahibi olanın yalnızca Allah olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla ölçekten alınan toplam puan arttıkça kadercilik artmakta, özgür iradecilik ise azalmaktadır.

Bunlara ek olarak, Teistik kader algısı ölçeğinin güvenilirliğini gösteren Cronbach's Alpha katsayısı .897, Spearman-Brown Coefficient katsayısı .880 ve korelasyon katsayısı .786 olarak hesaplanmıştır. Geçerliği ise %47,6 olarak bulunmuş ve yeterli görülmüştür (Horozcu, 2018, s. 23). TKAÖ'nün güvenilirliğini bu çalışmada tespit etmek amacıyla Cronbach Alpha güvenirlik analizi yapılmış ve ölçeklerin güvenirliği $\alpha=.734$ olarak tespit edilmiştir.

2.3.2. Adil Dünya İnancı Ölçeği

Dalbert (1999; 1987) tarafından ayrı ayrı geliştirilmiş olan adil dünya inancı ölçeği bu araştırmada birlikte kullanılmıştır. Toplamda 13 madde içeren ölçeğin ilk 7 maddesi bireysel adil dünya inancını, sonraki 6 maddesi ise genel adil dünya inancını ölçmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 65, en düşük puan ise 13'tür. "Kesinlikle Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum" ve "Kesinlikle Katılmıyorum" ifadelerini içeren 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçek uygulandıktan sonra değerlendirme aşamasında veriler SPSS'e girilirken ölçek maddeleri ters puanlanmıştır. Olumlu ifadelerden oluşan ölçek sorularında "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtı "5" puan iken "Kesinlikle Katılmıyorum" yanıtı "1" puandır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça dünyanın adil değerlendirildiğine olan inanç da artmaktadır. ADİÖ maddelerinin alt boyutlarına göre dağılımı

Tablo 2.1'de verilmektedir.

Tablo 2.1: Adil Dünya İnancı Ölçeği Alt Boyutları

Alt Boyutlar	Madde Numaraları	Madde Sayısı
Adil Dünya İnancı		13
Bireysel Adil Dünya İnancı	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7	7
Genel Adil Dünya İnancı	8, 9, 10, 11, 12, 13	6

2.3.3. Bireysel (Kişisel) Adil Dünya İnancı Ölçeği (BADİÖ)

Dalbert (2002) tarafından insanların kendi yaşadıkları olayları ne kadar adil değerlendirdiklerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Bireylerin kendi kişisel hayatlarında başlarına gelen olayların adaletli olup olmadığına ilişkin inançlarını içermektedir. 2003 yılında Göregenli (2004) tarafından Türkçeye çevirisi yapılmıştır. BADİÖ 7 maddeden oluşan Likert tipi 5 dereceli puanlama ölçeğidir. Ölçek “Hayatta başıma gelen olayların çok büyük bir kısmının adil olduğuna inanıyorum”, “Çoğunlukla ne hak ettiysem onu bulmuşumdur” “Eninde sonunda başıma gelen her şeyi hak ettiğime inanıyorum” gibi maddeler içermektedir. Ölçek kişilerin kendi yaşadıkları olayları ne kadar adil değerlendirdikleriyle ilgilidir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 35, en düşük puan ise 7’dir. BADİÖ’ den alınan puanın 35’e yaklaşması kendi yaşadıkları olayların adaletine ilişkin inancın güçlü olduğunu, 7’ye yaklaşması kendi yaşadıkları olayların adaletine ilişkin inancın güçsüz olduğunu ifade etmektedir. Toplam puan yükseldikçe bireyin kendi yaşadıklarını daha adil olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Yani ölçekten alınan yüksek puan, bireysel adil dünya inancının yüksek olduğuna işaret etmektedir.

2.3.4. Genel (Global) Adil Dünya İnancı Ölçeği (GADIÖ)

Dalbert (1987) tarafından insanların dünyanın diğer insanlar için ne kadar adil olduğu hakkındaki inançlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Bireylerin, dünyanın ve yaşamın genel olarak ne derece adil olduğuna dair yargılarını içermektedir. 2003 yılında Göregenli (2004) tarafından Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Ölçek, 6 maddeden oluşan Likert tipi 5 dereceli puanlama ölçeğidir. Ölçek “Dünyanın aslında adil bir yer olduğunu düşünüyorum.”, “Adaletin her zaman adaletsizlikler karşısında galip geleceğinden eminim.” gibi maddeler içermektedir. Ölçek kişilerin genel olarak dünyayı ne kadar adil olarak değerlendirdikleriyle ilgilidir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 30, en düşük puan ise 6’dır. GADIÖ’den alınan puanın 30’a yaklaşması dünyanın adaletine ilişkin inancın güçlü olduğunu, 6’ya yaklaşması dünyanın adaletine ilişkin inancın güçsüz olduğunu ifade etmektedir. Toplam puan yükseldikçe bireyin dünyayı daha adil bir yer olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Yani ölçekten alınan yüksek puan, genel adil dünya inancının yüksek olduğunu göstermektedir.

Bunlara ek olarak, Dalbert (1999) tarafından BADIÖ için güvenilirlik katsayısı .86 ve Göregenli (2004) tarafından Türkiye örnekleminde güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Dalbert (1999) tarafından GADIÖ için güvenilirlik katsayısı .78 ve Göregenli (2004) tarafından Türkiye örnekleminde ölçeğin güvenilirlik katsayısı .69 olarak belirlenmiştir. ADİÖ'nün ve alt boyutlarının güvenilirliği bu çalışmada tespit etmek amacıyla tekrarlanmış, Cronbach Alpha güvenilirlik analizi yapılmış ve ADİÖ güvenilirliği $\alpha=.792$; BADIÖ'nün güvenilirliği $\alpha=.777$; GADIÖ'nün güvenilirliği $\alpha=.663$ olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin hesaplanan Cronbach alpha güvenilirlik katsayıları Tablo 2.2'de gösterilmektedir.

Tablo 2.2: Ölçeklerin Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları

Ölçek ve faktörleri	Cronbach Alfa değeri	Madde sayısı
TKAÖ	,734	12
ADİÖ	,792	13
BADIÖ	,777	7
GADIÖ	,663	6

Daha önce geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılmış bir ölçeğin; yeni bir çalışmada kullanılırken güvenilirlik analizinin yapılması zorunluyken, geçerlilik analizinin yapılmasında zorunluluk olmadığı için (Cevahir, 2020, s. 22), bu araştırmada sadece güvenilirlik analizi tekrarlanmıştır. Tablo 2.2'deki sonuçlara dayanarak TKAÖ'nün bireylerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları olayların sorumluluğunu insanlara veya Allah'a atfetme durumlarını ve ADİÖ ve alt boyutlarının bireylerin dünyayı ne kadar adil olarak değerlendirdiğini ölçmeye yönelik güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Çünkü Cronbach Alpha katsayısına göre ölçeğin güvenilirlikleri; $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir, $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir. Cronbach Alpha değerinin 0,70 ve üstü olması, bir ölçme aracının güvenilirliği için yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2011, s. 171).

2.3.5. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiş bir form kullanılmıştır. Bu formda katılımcıların

cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık geliri, sağlık durumu, ailedeki engelli sayısı, engelliye yakınlık derecesi, zihinsel engellilik derecesi ile ilgili bilgileri dikkate alınmıştır. Ayrıca, dini inanç değişimi, zihinsel engelli doğum ve mağdura karşı tutumla ilgili betimleyici sorulara da yer verilmiştir.

2.3.6. Mağdura Karşı Tutum

Adil dünya inancıyla ilgili tartışmalı konulardan bir tanesi mağduru kınamaya yönelik eğilim gösteren bireylerin mağdura¹ karşı olumsuz tutum sergileyebilecekleri hususudur. Bu varsayımı Kayseri örnekleminde test etmek için araştırmanın konu ve amacına paralel, kader algısı, adil dünya inancı ve ilahi adalet inancı teması içeren ve mağdurun kişiliğiyle ilgili bazı faktörlerin manipüle edildiği araştırmacılar tarafından geliştirilmiş bir senaryo (vignette) yerleştirilmiştir:

“Sinan Bey aşırı hız yaptığı için yolda topla oynayan bir çocuğa çarpmıştır. Çocuğun kanlar içinde yolda yataarken gördüğünde korkup kaçmıştır. Maalesef çocuk zamanında yardım gelmediği için vefat etmiştir. Sinan Bey ise bu olayı sır gibi herkesten saklamıştır. Bu olayın üzerinden yıllar geçmiştir. Sinan Bey evlenmiş ve bir çocuğunun olacağı haberini almıştır. Hamileyken eşinin alkol kullandığından habersiz olan Sinan Bey, çocuğunun zihinsel engelli olduğunu öğrendikten sonra, bu durumun nedenini öğrenmek için doktor doktor gezse de bir neticeye ulaşamamış, çocuğuna bir tanı konulamamıştır. Bazen, geçmişte ne hata yaptığını, bir günahının bedeli olarak mı zihinsel engelli bir çocuk verildiğini düşünmektedir. Böyle olmuş olsa bile ufacık ve masum olan çocuğunun ne suçunun olabileceğini, neden bu kadar eziyet çekmesine izin verildiğini sorgulamaktadır. Adalet, merhamet sahibi bir Tanrı anlayışı ile bu durumu bir türlü bağdaştıramamış ve böylece Allah’ın varlığını sorgulamaya başlamıştır. Artık Allah’ın varlığına inanmıyordur.”

¹ Lerner’in kadın lisans öğrencileri üzerine yaptığı bir deneyde öğrenciler, öğrenme görevine katılan bir akranının (kurbanı) duygusal durumunu yakından gözlemlemişlerdir. Bu deneyde mağdur/kurban olarak görevi üstlenen kişi, öğrenme sürecinde yaptığı her olağan hatadan dolayı acı verici elektroşok cezası almıştır. Bu gözlemlerden sonra acı çeken mağduru anlatırken öğrenciler, 2. seansta da bu kişinin acısını görmeye devam edeceklerine inandıklarında ve mağdurun kaderini değiştirme konusunda güçsüz olduklarını hissettiklerinde, olanları hak ettiğini belirterek mağduru değersizleştirme ve reddetme eğilimi sergilemişlerdir. Bu eğilimin, mağdurun gözlemciler uğruna acı çekiyorken daha güçlü olduğu görülmüştür. Bu bulgular, acı çeken bir mağdurun reddedilmesinin ve değersizleştirilmesinin, gözlemcinin adil bir dünyaya inanma ihtiyacına dayandığı hipotezin i desteklediğini göstermektedir (1966, s. 203).

Katılımcıların okudukları bu senaryo hakkında verilmiş; kader algısı, içkin adalet, nihai adalet ve ödül/ceza yargılarının bulunduğu dört farklı ifadeden birisinin seçilmesi istenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde nicel veri analizlerinden faydalanılmıştır. Nicel araştırmalar, önceden oluşturulmuş olan hipotezleri sınamak amacıyla, geniş çaplı örneklemelerden nicel veriler toplayan, toplamış oldukları bu verileri “ortalama, standart sapma, ölçme araçlarındaki veya kontrol listelerindeki her maddeye verilen yanıtların değişimini” içeren verileri istatistiksel olarak analiz eden ve analiz neticesinde elde edilen bulgularını genelleme amacı taşıyan araştırmalardır (Creswell & Clark, 2015, s. 220).

Anket verilerinin girilmesinde ve verilerin istatistiksel analizlerinde Sosyal Bilimciler için İstatistik Programı olarak bilinen IBM SPSS 26 paket programı kullanılmıştır.

Bu kapsamda, katılımcılara ilişkin demografik verilerin bulguları frekans ve yüzde analizleri yapılarak tespit edilmiştir. Teistik kader algısı ve adil dünya inançlarına ilişkin tanımlayıcı bulguların tespiti için betimsel istatistik tekniklerinden minimum, maksimum, ortalama, standart sapma ve yüzde değerlerine başvurulmuştur. Çıkarımsal istatistik tekniklerinden puan ortalamalarının cinsiyet, sağlık durumu ve ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla Bağımsız Gruplar t-Testi; puan ortalamalarının yaş, eğitim durumu, aylık geliri, zihinsel engelliye yakınlık derecesi ve zihinsel engellilik derecesi değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Tek Yönlü Varyans (ANOVA) analizi; betimleyici sorular (dini inanç değişimi, zihinsel engelli doğum ve mağdura karşı tutum) ile demografik değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Ki-Kare Bağımsızlık Testi; teistik kader algısı ve adil dünya inançları arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla ise Pearson Korelasyon Analizi ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin sebep sonuç veya bir birlerini yordama kapasitelerini belirlemek için Basit Doğrusal (Linear) Regresyon Analizi kullanılmıştır. Ayrıca, Varyans analizi sonucu, ortalamalar arasındaki farkın önemli olduğu gruplar arasında farkın hangi gruptan kaynaklandığının belirlenmesinde Post-Hoc testi olarak ANOVA testinin neticesinde LSD testi; Ki-Kare Bağımsızlık testinin neticesinde ise Z testi uygulanmıştır. İstatistiksel olarak anlamlılığa ulaşan test sonuçları tablo olarak

sunulmuş ve etki büyüklükleri hesaplanmıştır. Çalışmanın tümü için verilerin analizi $p=,05$ anlamlılık düzeyinde ele alınmıştır.

2.5. Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Nicel değişken verilerinin normal dağılıma uygunluğuna göre analiz sürecinde kullanılacak testler belirleneceğinden, hangi analizlerin yapılacağına karar verilmesi için öncelikle kullanılan ölçeklerin normal dağılıma uygunluğu sınanmıştır. Sosyal Bilimler araştırmalarında, normallik testleri yerine önerilen çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri normalliğin iki bileşenidir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,0$ hatta $\pm 2,0$ aralığında olması durumunda dağılım normal kabul edilmektedir (George & Mallery, 2020, ss.114-115). Bu araştırmada elde edilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin tamamı $\pm 1,0$ aralığında olup, normal dağılım gösterdiği Tablo 2.3'te görülmektedir.

Tablo 2.3: Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ölçek ve faktörleri	Çarpıklık	Basıklık
TKAÖ	,663	,481
ADİÖ	,038	-,432
BADİÖ	,155	-,747
GADİÖ	-,341	-,096

2.5.1. Cinsiyet Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Kadın ve erkek grupları arasındaki fark çok olduğu için kadın ve erkeklerin ayrı ayrı normallik testleri yapılarak çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2.4'te verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin tamamı $\pm 1,0$ aralığında olup, normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2.4: Cinsiyet Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Cinsiyet	n	Çarpıklık	Basıklık
TKAÖ	Kadın	181	,679	,555
	Erkek	19	,574	,203
ADİÖ	Kadın	181	,078	-,471
	Erkek	19	-,198	-,442
BADİÖ	Kadın	181	,198	-,738
	Erkek	19	-,277	-,306
GADİÖ	Kadın	181	-,330	-,060
	Erkek	19	-,167	-,773

2.5.2. Yaş Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Yaş grupları arasındaki fark dengesiz olduğu için her bir grubun ayrı ayrı normallik testleri yapılarak çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2.5'te verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin tamamı $\pm 1,5$ aralığında olup, normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2.5: Yaş Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Katılımcının yaşı	n	Çarpıklık	Basıklık
TKAÖ	18-29	35	,756	1,139
	30-59	156	,659	,350
	60 ve üzeri	9	,462	-,411
ADİÖ	18-29	35	,347	,699
	30-59	156	-,010	-,650
	60 ve üzeri	9	,382	-,102
BADİÖ	18-29	35	,380	,135
	30-59	156	,169	-,873
	60 ve üzeri	9	-,129	-,465
GADİÖ	18-29	35	-,027	,069
	30-59	156	-,387	-,248
	60 ve üzeri	9	,760	,480

2.5.3. Eğitim Durumu Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Eğitim durumu grupları arasındaki fark dengesiz olduğu için her bir grubun ayrı ayrı normallik testleri yapılarak çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2.6'da verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin TKAÖ için üniversite mezunları normal dağılım göstermezken diğer gruplar normal dağılım göstermektedir ($\pm 1,0$). Ancak $\pm 3,0$ aralığında olduğu için normal dağılım gösterdiği varsayılabilir. ADİÖ, BADİÖ ve GADİÖ çarpıklık ve basıklık değerlerinin tamamı $\pm 1,0$ aralığında olup, normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2.6: Eğitim Durumu Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Eğitim Durumu	n	Çarpıklık	Basıklık
TKAÖ	Örgün eğitim almayan	10	,845	-,688
	İlkokul	79	,321	-,757
	Ortaokul	30	,659	,633
	Lise veya dengi okul	41	,325	,276
	Üniversite	40	1,308	2,899
ADİÖ	Örgün eğitim almayan	10	,835	-,064
	İlkokul	79	,272	-,768
	Ortaokul	30	-,451	-,185
	Lise veya dengi okul	41	,332	,271
	Üniversite	40	-,269	-,828
BADİÖ	Örgün eğitim almayan	10	,635	-,750
	İlkokul	79	,357	-,934
	Ortaokul	30	-,117	-,384
	Lise veya dengi okul	41	,088	-,262
	Üniversite	40	,132	-,915
GADİÖ	Örgün eğitim almayan	10	,703	-,303
	İlkokul	79	-,527	-,303
	Ortaokul	30	-,691	,083
	Lise veya dengi okul	41	,167	,835
	Üniversite	40	-,201	-,441

2.5.4. Gelir Düzeyi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Gelir düzeyi grupları arasındaki fark dengesiz olduğu için her bir grubun ayrı ayrı normallik testleri yapılarak çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2.7’de verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin bütün ölçekler için grupların tamamında $\pm 2,0$ aralığında olup, normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2.7: Gelir Düzeyi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Gelir Düzeyi	n	Çarpıklık	Basıklık
TKAÖ	2500 ₺ ve altı	17,421		-,771
	2501-4000 ₺	55,576		-,150
	4001-6000 ₺	90,111		1,590
	6001-8000 ₺	21-,131		-,444
	8001 ₺ ve üstü	17,220		-,940
ADİÖ	2500 ₺ ve altı	17-,237		-,192
	2501-4000 ₺	55-,031		-,109
	4001-6000 ₺	90,097		-,645
	6001-8000 ₺	21-,248		-,441
	8001 ₺ ve üstü	17-,045		-1,348
BADİÖ	2500 ₺ ve altı	17,445		-,055
	2501-4000 ₺	55,069		-,739
	4001-6000 ₺	90,236		-,774
	6001-8000 ₺	21-,320		-,201
	8001 ₺ ve üstü	17,080		-1,325
GADİÖ	2500 ₺ ve altı	17-,488		,599
	2501-4000 ₺	55-,445		,533
	4001-6000 ₺	90-,338		-314
	6001-8000 ₺	21-,152		-1,192
	8001 ₺ ve üstü	17-,119		-,162

2.5.5.Sağlık Durumu Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Sağlık durumu değişkeninin grupları arasındaki fark çok olduğu için iki grubun da ayrı ayrı normallik testleri yapılarak çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2.8’de verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin tamamı $\pm 1,0$ aralığında olup, normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2.8: Sağlık Durumu Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Hayatınızda ciddi bir sağlık sorunu yaşadınız mı?	n	Çarpıklık	Basıklık
TKAÖ	Hayır	143	,750	,550
	Evet	57	,414	,334
ADİÖ	Hayır	143	-,058	-,448
	Evet	57	,298	-,033
BADİÖ	Hayır	143	,170	-,902
	Evet	57	,224	-,451
GADİÖ	Hayır	143	-,248	-,265
	Evet	57	-,393	-,101

2.5.6.Ailedeki Zihinsel Engelli Sayısı Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ailedeki engelli sayısı değişkeninin grupları arasındaki fark çok olduğu için her bir grubun ayrı ayrı normallik testleri yapılarak çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2.9’da

verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin tamamı $\pm 1,0$ aralığında olup, normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2.9: Ailedeki Zihinsel Engelli Sayısı Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Ailedeki zihinsel engelli sayısı	n	Çarpıklık	Basıklık
TKAÖ	1	176	,684	,518
	2	24	,607	-,189
ADİÖ	1	176	-,010	-,318
	2	24	,285	-,995
BADİÖ	1	176	,144	-,734
	2	24	,253	-,740
GADİÖ	1	176	-,365	,002
	2	24	-,299	-,517

2.5.7. Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkeninin grupları arasındaki fark çok olduğu için her bir grubun ayrı ayrı normallik testleri yapılarak çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2.10'da verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin tamamı $\pm 1,5$ aralığında olup, normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2.10: Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Zihinsel engelliye yakınlık derecesi	n	Çarpıklık	Basıklık
TKAÖ	Anne	154	,693	,487
	Baba	11	-,019	-,832
	Kardeş	19	,197	-,354
	Diğer akraba	16	,619	,225
ADİÖ	Anne	154	,018	-,589
	Baba	11	-,181	-,775
	Kardeş	19	,458	-1,009
	Diğer akraba	16	,332	,742
BADİÖ	Anne	154	,189	-,809
	Baba	11	-,133	-,229
	Kardeş	19	,587	-,778
	Diğer akraba	16	,055	-,013
GADİÖ	Anne	154	-,362	-,088
	Baba	11	-,349	-1,341
	Kardeş	19	,130	-1,192
	Diğer akraba	16	,429	,601

2.5.8. Zihinsel Engellilik Derecesi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Zihinsel engellilik derecesi değişkeninin grupları arasındaki fark çok olduğu için her bir grubun ayrı ayrı normallik testleri yapılarak çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2.11’de verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin tamamı $\pm 2,0$ aralığında olup, normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2.11: Zihinsel Engellilik Derecesi Değişkeninin Çarpıklık ve Basıklık Değerler

	Zihinsel engellilik derecesi	n	Çarpıklık	Basıklık
TKAÖ	Hafif	86	,848	1,343
	Orta	57	,775	,651
	Ağır	45	,425	-,649
	Çok ağır	12	-,299	,286
ADİÖ	Hafif	86	,125	-,140
	Orta	57	-,148	-,665
	Ağır	45	,208	-,637
	Çok ağır	12	,536	-1,016
BADİÖ	Hafif	86	,122	-,472
	Orta	57	,095	-1,065
	Ağır	45	,211	-,595
	Çok ağır	12	,545	-1,059
GADİÖ	Hafif	86	-,486	,390
	Orta	57	-,329	-,251
	Ağır	45	-,234	-,556
	Çok ağır	12	,310	-1,621

2.5.9. Ölçeklere Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı

Anket sorularına verilen cevapların değerlendirilmesinde Tablo 2.12'deki aralıklar kullanılmıştır. Aralıkların eşit olduğu varsayılmış, aritmetik ortalamalar için puan aralığı 9,6 olarak hesaplanmıştır ($\text{Puan Aralığı} = (\text{En Yüksek Değer} - \text{En Düşük Değer})/5 = (60 - 12)/5 = 9,6$). Bu hesaplama göre aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı Tablo 2. 12’de verilmiştir.

Tablo 2. 12: TKAÖ'ye Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı

TKAÖ-Seçenekler	Değer	Puan Aralığı
Tamamen insan faktörüyle açıklarım	1	12- 21,6
Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım	2	21,7- 31,2
Kısmen insan faktörüyle kısmen de Allah ile açıklarım	3	31,3- 40,8
Büyük ölçüde Allah ile açıklarım	4	40,9- 50,4
Tamamen Allah ile açıklarım	5	50,5- 60

Anket sorularına verilen cevapların değerlendirilmesinde Tablo 2.13'teki aralıklar kullanılmıştır. Aralıkların eşit olduğu varsayılmış, aritmetik ortalamalar için puan aralığı 10,4 olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı Tablo 2.13'te verilmiştir.

Tablo 2.13: ADİÖ'ye Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı

ADİÖ-Seçenekler	Değer	Puan Aralığı
Kesinlikle Katılmıyorum	1	13- 23,4
Katılmıyorum	2	23,5- 33,8
Kararsızım	3	33,9- 44,2
Katılıyorum	4	44,3- 54,6
Kesinlikle Katılıyorum	5	54,7- 65

Anket sorularına verilen cevapların değerlendirilmesinde Tablo 2.14'teki aralıklar kullanılmıştır. Aralıkların eşit olduğu varsayılmış, aritmetik ortalamalar için puan aralığı 5,6 olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı Tablo 2.14'te verilmiştir.

Tablo 2.14: BADİÖ'ye Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı

BADİÖ-Seçenekler	Değer	Puan Aralığı
Kesinlikle Katılmıyorum	1	7- 12,6
Katılmıyorum	2	12,7- 18,2
Kararsızım	3	18,3- 23,8
Katılıyorum	4	23,9- 29,4
Kesinlikle Katılıyorum	5	29,5- 35

Anket sorularına verilen cevapların değerlendirilmesinde Tablo 2.15'teki aralıklar kullanılmıştır. Aralıkların eşit olduğu varsayılmış, aritmetik ortalamalar için puan aralığı

4,8 olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı Tablo 2.15'te verilmiştir.

Tablo 2. 15: GADİÖ'ye Göre Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı

GADİÖ-Seçenekler	Değer	Puan Aralığı
Kesinlikle Katılmıyorum	1	6- 10,8
Katılmıyorum	2	10,9- 15,6
Kararsızım	3	15,7- 20,4
Katılıyorum	4	20,5- 25,2
Kesinlikle Katılıyorum	5	25,3- 30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde yapılan araştırmanın bulguları sıklık, betimsel ve çıkarımsal istatistik analizi bulguları başlığı altında tablolar ile rapor edilerek sunulmaktadır.

3.1. Sıklık Analizi Bulguları

Bu kısımda çalışmanın demografik değişkenlerine ve betimleyici sorularına ilişkin frekans tabloları yer almaktadır.

3.1.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Yapılan araştırmaya Kayseri’de yaşayan zihinsel engellinin bakımını üstlenen 200 birey katılmıştır. Bu katılımcılardan çoğunluğu kadın, 30-59 yaş aralığında, ilkokul mezunu, 4001-6000 ₺ aylık geliri olan, hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamamış, ailesinde en az 1 ve hafif derecede zihinsel engelli birey bulunan, annelerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin 18 yaşın altında olmamalarına, teistik bir inanca sahip olmalarına, zihinsel engelliyle aynı ortamda yaşamalarına ve bakımına yardımcı olmalarına dikkat edilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans analizleri ve dağılım yüzdeleri Tablo 3.1’de gösterilmiştir.

Tablo 3.1: Örneklemen Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Değişken	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	181	90,5
	Erkek	19	9,5
Yaş	18-29	35	17,5
	30-59	156	78,0
	60 ve üstü	9	4,5
Eğitim durumu	Örgün eğitim almayan	10	5,0
	İlkokul	79	39,5
	Ortaokul	30	15,0
	Lise veya dengi okul	41	20,5
	Üniversite	40	20,0
Aylık gelir	2500 ₺ ve altı	17	8,5
	2501-4000 ₺	55	27,5
	4001-6000 ₺	90	45,0
	6001-8000 ₺	21	10,5
	8001 ₺ ve üstü	17	8,5
Hayatınızda ciddi bir sağlık sorunu yaşadınız mı?	Hayır	143	71,5
	Evet	57	28,5
Ailedeki zihinsel engelli sayısı	1	176	88,0
	2	24	12,0
Zihinsel engelliye yakınlık derecesi	Anne	154	77,0
	Baba	11	5,5
	Kardeş	19	9,5
	Diğer akraba	16	8,0
Zihinsel engellilik derecesi	Hafif	86	43,0
	Orta	57	28,5
	Ağır	45	22,5
	Çok ağır	12	6,0
Toplam		200	100,0

Cinsiyete göre dağılımına bakıldığında katılımcıların %90,5'inin kadın (181), %9,5'inin de erkek (19) olduğu görülmektedir. Elde olmayan nedenlerden dolayı kadın katılımcı lehine bir dağılım oluşmuştur. Zihinsel engelli bireylerin bakımının daha çok aile tarafından karşılanması söz konusu olduğu için katılımcıların büyük çoğunluğu anne (%77), baba (%5,5) ve kardeşlerden (%9,5) oluşmaktadır. Babaların çalışma hayatında aktif rol almaları, söz konusu bireylerin bakımının daha çok anneler tarafından üstlenilmesi gerçeği buna neden olmaktadır. Dolayısıyla örneklemen cinsiyeti dengeli bir dağılım göstermemektedir. Yaşa göre dağılım, her araştırmanın amacına göre değişiklik gösterip farklı yaş aralıklarının dikkate alındığı bir değişkendir. Bu çalışmada düşünce ve tutum değişikliklerini gözlemleyebilme düşüncesiyle örneklem grubu, Erik Erikson'un psiko-sosyal gelişim modelindeki yaşamın evrelerinden yakınlığa karşı yalnızlık (18-29

yaş), üretkenliğe karşı durgunluk (30-59 yaş) ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk (60 ve üzeri yaş) evreleri halinde üç ana yaş grubu olarak belirlenmektedir. Ayrıca psiko-sosyal gelişim modeli pek çok açıdan dini bir gelişim modelidir. Bu evreler kimlik ve benlik bütünlüğünün dini yansımalarını açıklaması açısından önemli görülmektedir (Batson vd., 2017, s. 83). Yaş açısından değerlendirildiğinde ilk sırada %78 ile 30-59, ikinci sırada %17,5 ile 18-29 yaş aralığında olanlar yer almaktadır. Üçüncü sırada ise %4,5 ile 60 ve üstü yaşında olanlar bulunmaktadır. Eğitim durumu verilerine göre ankete katılan kişilerin %39,5'i ilkokul mezunudur. Bunu sırasıyla, lise veya dengi okul (%20,5), üniversite (%20), ortaokul (%15) ve örgün eğitim almayan (%5) takip etmektedir. Örgün eğitim almayan grubunun içerisinde okuma yazma bilmeyen ve okuma yazma bilen kimseler bulunmaktadır. Üniversite grubunun içerisinde ise lisans ve yüksek lisans mezunu kimseler de yer almaktadır. Sırasıyla aylık gelir² dağılımı, 4001-6000 ₺ gelir %45, 2501-4000 ₺ gelir %27,5, 6001-8000 ₺ gelir %10,5, 2500 ₺ ve altı gelir %8,5 ve 8001 ₺ ve üstü gelir %8,5 şeklindedir. Sağlık durumu verilerine bakıldığında, hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamamış olanların oranı %71,5 ve hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamış olanların oranı ise %28,5'tir. Ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkenine bakıldığında, bakımını üstlendiği zihinsel engelli sayısı 1 kişi olanların oranı %88 ve 2 kişi olanların oranı ise %12'dir. Zihinsel engelliye yakınlık derecesi verileri incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%77) annelerden oluştuğu görülmektedir. Bunu sırasıyla, kardeş (%9,5), diğer akraba (%8) ve baba (%5,5) takip etmektedir. Diğer akrabalar grubu ise babaanne, anneanne, dede, dayı, hala, yeğen ve kuzenlerden oluşmaktadır. Elde olmayan nedenlerden dolayı anne (%77) katılımcı lehine bir dağılım oluşmuştur. Babaların çalışma hayatında aktif rol almaları, söz konusu bireylerin bakımının daha çok anneler tarafından üstlenilmesi gerçeği buna neden olmaktadır. Dolayısıyla örneklemin zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkeni dengeli bir dağılım göstermemektedir. Bakımı üstlenilen zihinsel engelli bireyin engellilik derecesi verileri incelendiğinde, katılımcıların yarısına yakınının (%43) hafif engelli olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla, orta (%28,5), ağır (%22,5) ve çok ağır (%6) engelliler takip etmektedir.

² 2021 yılı net asgari ücret 2.825,90 ₺' dir (Çalışma Genel Müdürlüğü / Sendika Üyeliği ve İstatistik Daire Başkanlığı, 2021).

3.1.2. Betimleyici Sorulara İlişkin Bulgular

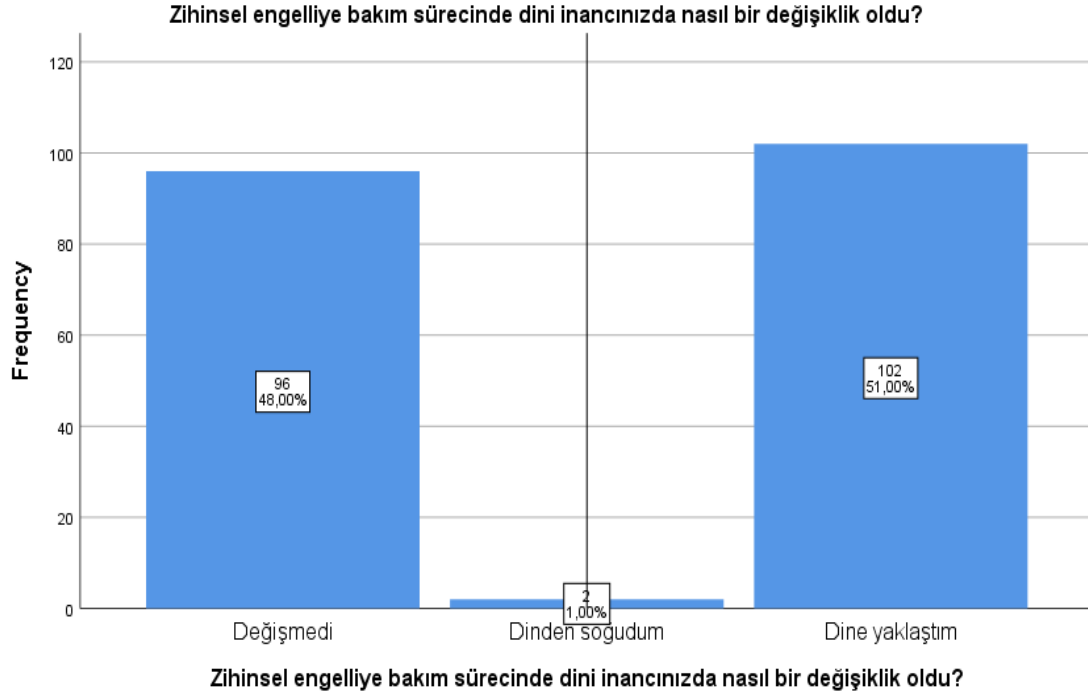
Katılımcıların betimleyici sorulara ilişkin frekans analizleri ve dağılım yüzdeleri Tablo 3.2’de gösterilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını; bir insanın zihinsel engelli doğmasını daha çok kader ve imtihanla ilişkilendirdiklerini; Sinan Bey ile ilgili olarak verilen senaryodaki mağduriyet olayına ‘Allah’ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir’ cevabını işaretlemişlerdir.

Tablo 3.2: Betimleyici Sorulara Göre Dağılımı

	Seçenek	N	%
Zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inancınızda nasıl bir değişiklik oldu?	Değişmedi	96	48,0
	Dinden soğudum	2	1,0
	Dine yaklaştım	102	51,0
Bir insanın zihinsel engelli doğmasını daha çok neyle ilişkilendirirsiniz?	Tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle	22	11,0
	Anne-Babanın günahlarıyla	1	,5
	Kaderle	89	44,5
	İmtihanla	88	44,0
Mağduriyet Olayı; Sinan Bey’in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini nasıl değerlendirirsiniz?	Annesinin hatasının sonucudur.	18	9,0
	Hamileyken alkol kullanmasaydı çocuğu engelli doğmayabilirdi.		
	Allah’ın Sinan Bey’e verdiği bir cezadır. Eden bulur! Çünkü top oynayan masum bir çocuğun ölümüne sebep olmuştur.	36	18,0
	Allah’ın aileye verdiği bir lütuftur. Çektikleri sıkıntıya karşılık cennete girmelerine vesile olacak bir ödül olabilir.	31	15,5
	Allah’ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir.	115	57,5
Toplam		200	100,0

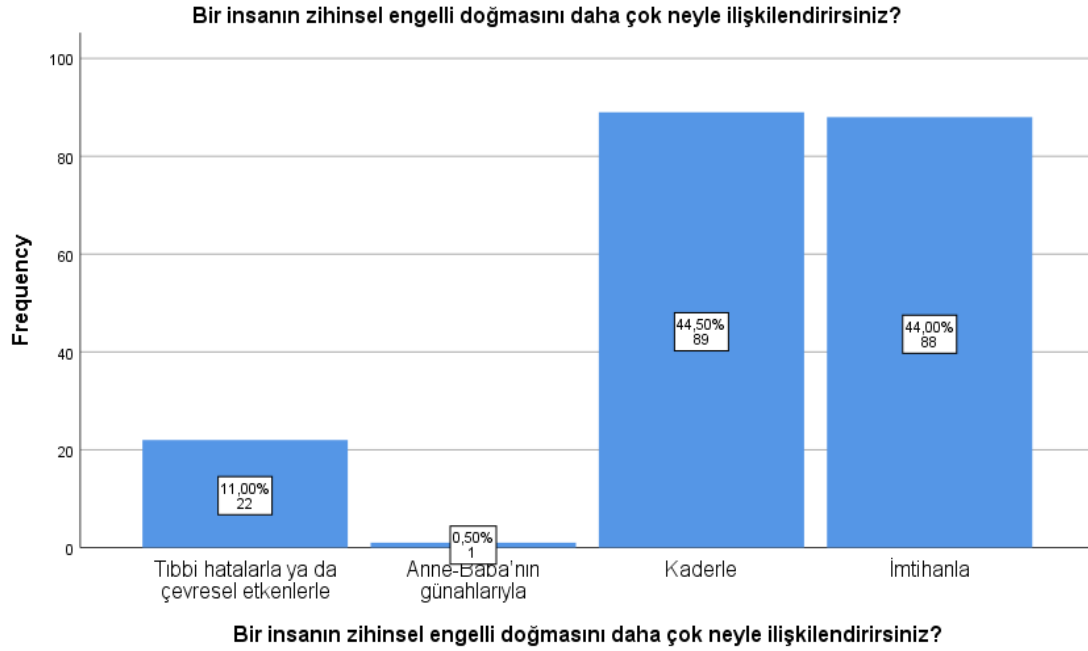
Zihinsel engelli bireyin bakımını üstlenen yakınının yaşadığı bu zorlu süreçte dini inancında herhangi bir değişimin olup olmadığını tespit etmek amacıyla bir soru yöneltilmiştir. Şekil 3.1’de örneklemin, zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inancındaki değişim değişkenine göre dağılımına bakıldığında, ankete katılan kişilerin yarısından fazlası (%51) dine yaklaştığını, yarısına yakını (%48) dini inancında değişim olmadığını söylerken (%1) dinden soğuduğunu belirtmektedir.

Şekil 3.1: Dini İnanç Değişimine Göre Dağılım

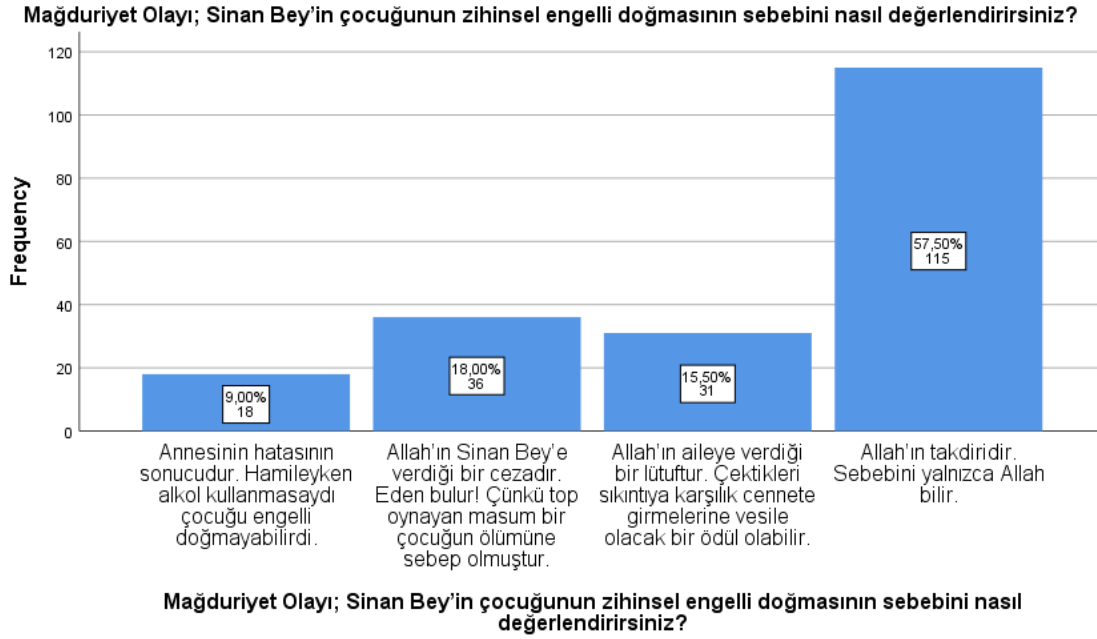
Zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen yakınlarının genel olarak zihinsel engelli doğumları daha çok neyle ilişkilendirdiklerini tespit etmek amacıyla bir soru yöneltilmiştir. Şekil 3.2’de bulunan dağılıma göre, ankete katılan kişilerin %44,5’i kaderle, %44’ü imtihanla, %11’i tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle, geri kalan %0,5’i ise anne-babanın günahlarıyla ilişkilendirdiğini göstermektedir. Kader ve imtihan oranlarının birbirine yakın çıkması bu kavramların birbirine yakın anlamda değerlendirilmiş olabileceğini göstermektedir.

Şekil 3.2: Zihinsel Engelli Doğumu İlişkilendirmeye Göre Dağılım

Katılımcılara aşırı hız yaptığı için yolda topla oynayan bir çocuğa çarpma sonucu korkup kaçarak çocuğun ölümüne sebep olan Sinan Bey'in yıllar sonra tanısı konulamayan zihinsel engelli bir çocuğunun olmasını konu edinen bir senaryo verilmiştir. Katılımcılardan bu senaryo hakkında dört ayrı yorumdan hangisine daha çok katıldıkları sorulmuştur. Şekil 3.3'te bu senaryodan hareketle 'Sinan Bey'in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini nasıl değerlendirirsiniz?' sorusuna verdiği cevaba göre yüzde dağılımı bulunmaktadır. Buna göre, ankete katılan kişilerin yarısından fazlası (%57,5) 'Allah'ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir.' diyerek bu durumu Tanrı'ya yüklemekte ve kaderci bir yaklaşım sergilemektedirler. Ankete katılan kişilerin %18'i 'Allah'ın Sinan Bey'e verdiği bir cezadır. Eden bulur! Çünkü top oynayan masum bir çocuğun ölümüne sebep olmuştur.' diyerek bu durumda tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınama eğilimi göstermektedir. Ankete katılan kişilerin %15,5'i 'Allah'ın aileye verdiği bir lütuftur. Çektikleri sıkıntıya karşılık cennete girmelerine vesile olacak bir ödül olabilir.' diyerek bu durumda tanrısal ödül-nihai adalet-teselli ve teslimiyeti vurgulamışlardır. Ankete katılan kişilerin %9'u ise 'Annesinin hatasının sonucudur. Hamileyken alkol kullanmasaydı çocuğu engelli doğmayabilirdi.' diyerek bu durumu tıbbi-çevresel etkenlerle ilişkilendirmişlerdir.

Şekil 3.3: Mağduru Karşı Tutuma Göre Dağılım

3.2. Betimsel İstatistik Analizi Bulguları

Bu kısımda çalışmanın teistik kader algısı ve adil dünya inancı değişkenlerine ait minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri verilmektedir.

3.2.1. Teistik Kader Algısına İlişkin Bulgular

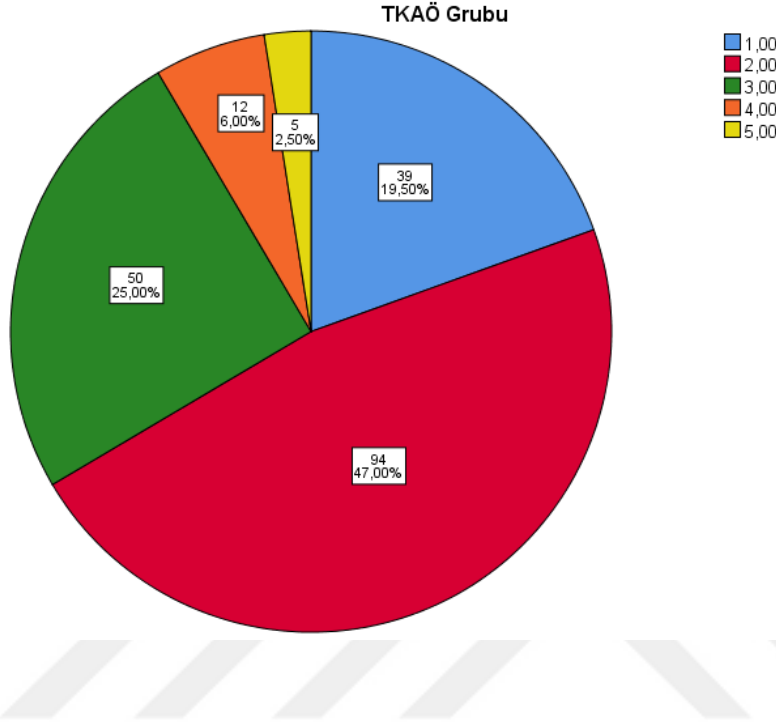
Araştırma kapsamında cevap aranan ilk soru olan “katılımcıların teistik kader algıları özgür iradeci veya kaderci olma bakımından hangi yönde eğilim göstermektedir?” sorusuna yönelik katılımcıların TKAÖ’ye (EK 1) vermiş oldukları cevaplar incelenmiş ve öncelikle betimsel istatistik bulguları Tablo 3.3’te gösterilmiştir.

Tablo 3.3: Teistik Kader Algısı Ölçeği Betimsel İstatistik Bulguları

Değişkenler	N	Min.	Max.	$\bar{X}$	Ss
Teistik Kader Algısı	200	12	56	29,01	8,386

Bu çalışmanın TKAÖ toplam puanına bakıldığında ölçekten alınan en düşük puan 12, en yüksek puan 56, ortalama puan ise $29,01 \pm 8,38$ olarak tespit edilmiştir (Tablo 3.3).

Şekil 3.4: Teistik Kader Algısı Ölçeği Madde Puan Aralıkları

Şekil 3.4’te katılımcıların % 66,50’si özgür iradeci olup, insanın başına gelen olaylardan insan faktörünü sorumlu tuttuğu; % 8,50’si kaderci olup, başa gelen olaylarda irade sahibi olanın Allah olduğuna inandıkları; % 25’i ise başa gelen olaylardan kısmen insanı kısmen de Allah’ı sorumlu tuttuğu görülmektedir.

Ayrıca Tablo 3.4’te TKAÖ madde ortalamaları incelenerek katılımcıların ölçek maddelerine katılım oranları yorumlanmıştır. Buna göre, katılımcılar kendilerine yöneltilen 12 maddeden sadece ‘Bir işçi sağlıksız yaşam koşullarında çalışmış ve bu ortamdan hastalık kapıp yaşamını yitirmişse bu durumu’ maddesine “kısmen insan faktörüyle kısmen de Allah ile açıklarım”; ‘Kız, babası uzun süre karşı çıktığı halde ısrar edip fakir bir gençle evlenmiş, evlilik sonrasında maddi imkânları iyi bir düzeye gelmişse bu durumu’ maddesine “Büyük ölçüde Allah ile açıklarım” cevabını vermişlerdir. Geriye kalan 10 maddeye ise “büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım” cevabını vermişlerdir (Tablo 3.4).

Tablo 3.4: Teistik Kader Algısı Ölçeği Madde Ortalamaları

TKAÖ-Maddeler	N	$\bar{X}$	Ss	Katılım Düzeyi
Bir işçi sağlıksız yaşam koşullarında çalışmış ve bu ortamdan hastalık kapıp yaşamını yitirmişse bu durumu	200	3,03	1,41	Kısmen insan faktörüyle kısmen de Allah ile açıklarım
Doktor hamileliğin anne için hayati risk taşıdığını söylediği halde çift, çocuk yapmaya kalkmış ve hamilelik nedeniyle anne hayatını kaybetmişse bu durumu	200	2,47	1,49	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım
Babasının baskısıyla istemediği biriyle evlenmek zorunda kalan bir kız, evliliğinde mutsuz ise bu durumu	200	2,17	1,27	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım
Kişi, ileride bakıma muhtaç hale getirme ihtimali yüksek ve kronik bir hastalık sahibi adayla bunu bilerek evlenmiş ve hastalık nedeniyle başına türlü sıkıntılar gelmişse bu durumu	200	2,33	1,43	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım
Bir ebeveyn kızını bile bile şizofreni hastası bir adamla evlendirmiş ve evlilikte şizofreniden kaynaklanan yıkıcı durumlar yaşanmışsa bu durumu	200	1,78	1,12	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım
Evli çift, maddi imkanları dar olduğu halde çok sayıda çocuk yapmış ve fakirliğin neden olduğu türlü imkansızlıklar ve sıkıntılar yaşıyorsa bu durumu	200	2,47	1,55	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım
Görevli yangın merdivenini kilitlediği için içeridekiler yangından kaçamamış ve birileri hayatını kaybetmişse bu durumu	200	2,27	1,43	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım
Bir genç, aile ve akrabalarından kopup uyuşturucu bağımlılığına yakalanmışsa bu durumu	200	1,75	,946	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım
Anne baba, yüzme bilmeyen çocuğunun yüzme bilen büyükleriyle denize gitmesine izin vermiş ve çocuk boğularak ölmüşse bu durumu	200	2,34	1,42	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım
Çalışkan bir öğrenci sözlü sınavda aşırı heyecan ve strese kapılıp bildiği soruları bile cevaplayamamış ve bu nedenle başarısız olmuşsa bu durumu	200	2,50	1,49	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım
Hapisten yeni çıkmış biri, suçtan uzak durmak için çok çabaladığı halde bir şekilde yine suç işleyip hapse girmişse bu durumu	200	2,27	1,47	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım
Kız, babası uzun süre karşı çıktığı halde ısrar edip fakir bir gençle evlenmiş, evlilik sonrasında maddi imkanları iyi bir düzeye gelmişse bu durumu	200	3,66	1,42	Büyük ölçüde Allah ile açıklarım
Ortalama	200	2,42	0,51	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım

* 1: Tamamen insan faktörüyle açıklarım, 2: Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım, 3: Kısmen insan faktörüyle kısmen de Allah ile açıklarım, 4: Büyük ölçüde Allah ile açıklarım, 5: Tamamen Allah ile açıklarım.

3.2.2. Adil Dünya İnancına İlişkin Bulgular

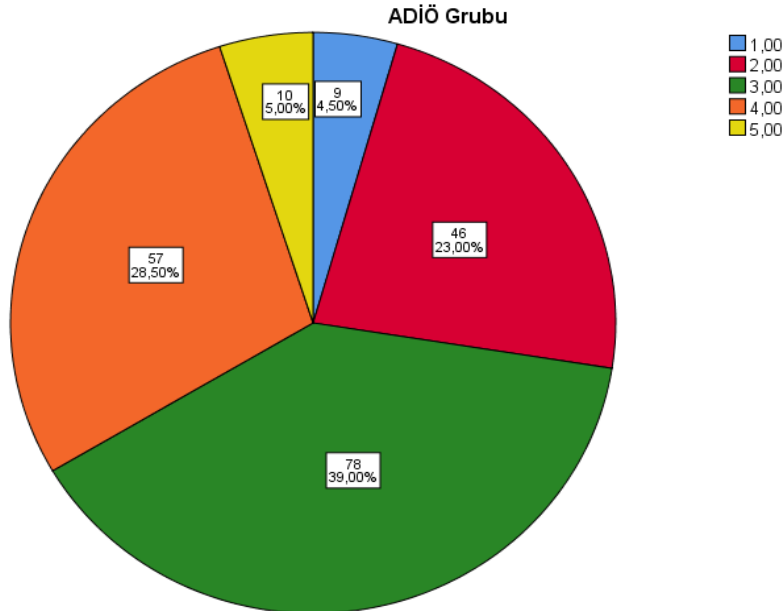
Araştırma kapsamında cevap aranan diğer bir soru olan “katılımcıların adil dünya inançları bireysel ve genel boyutta yüksek mi düşük mü?” sorusuna yönelik katılımcıların ADİÖ’ye (EK 1) vermiş oldukları cevaplar incelenmiş ve öncelikle betimsel istatistik bulguları Tablo 3.5’te gösterilmiştir.

Tablo 3.5: Adil Dünya İnancı Ölçeği Alt Boyutlarına Ait Betimsel İstatistik Bulguları

Değişkenler	N	Min.	Max.	$\bar{X}$	Ss
Adil Dünya İnancı	200	16	64	39,71	9,423
Bireysel Adil Dünya İnancı	200	7	34	19,80	6,413
Genel Adil Dünya İnancı	200	6	30	19,91	4,759

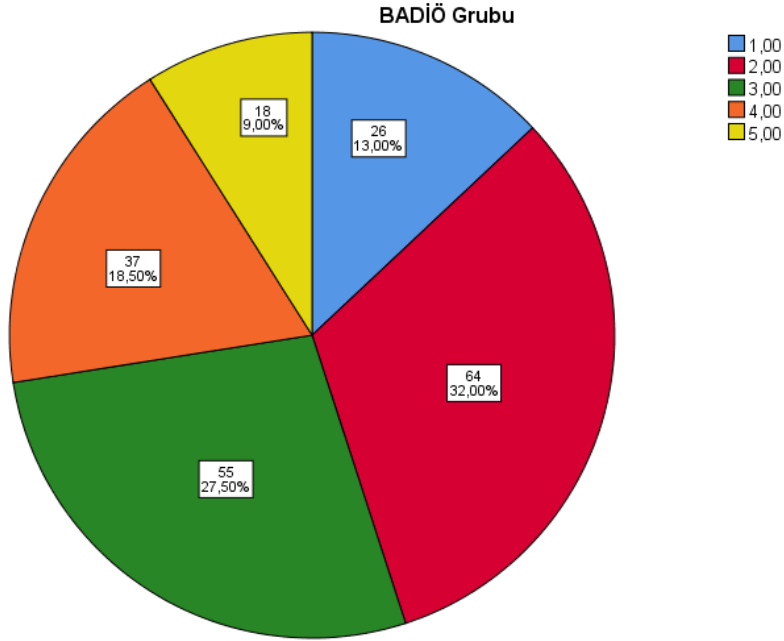
Bu çalışmada tespit edilen ADİÖ toplam puanına göre; ölçekten alınan en düşük puan 16, en yüksek puan 64, ortalama puan ise $39,71 \pm 9,42$ ’dir. BADIÖ toplam puanına göre; ölçekten alınan en düşük puan 7, en yüksek puan 34, ortalama puan ise $19,80 \pm 6,41$ ’dir. GADIÖ toplam puanına göre ise ölçekten alınan en düşük puan 6, en yüksek puan 30, ortalama puan ise $19,91 \pm 4,75$ olarak tespit edilmiştir (Tablo 3.5).

Şekil 3.5: Adil Dünya İnancı Ölçeği Madde Puan Aralıkları

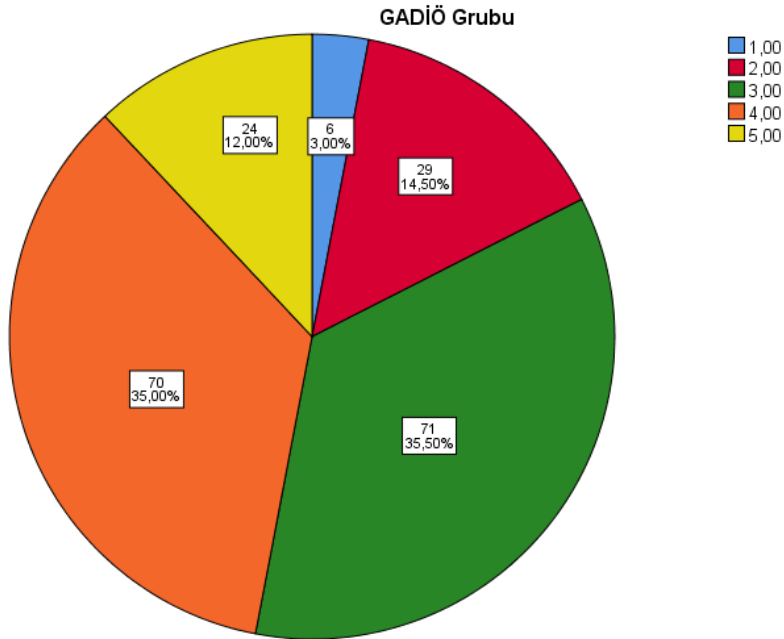
Şekil 3.5’te katılımcıların %39 çoğunlukla kararsız görüş sergilemiştir. Katılımcıların %33,5’i yüksek adil dünya inancına sahipken %27,5’i düşük adil dünya inancına sahiptir.

Şekil 3.6: Bireysel Adil Dünya İnancı Ölçeği Madde Puan Aralıkları

Şekil 3.6’da katılımcıların % 45’inin bireysel adil dünya inancı düşükken % 27,5’ininki yüksektir. % 27,5’i ise kararsız görüş sergilemiştir.

Şekil 3.7: Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği Madde Puan Aralıkları

Şekil 3.7’de katılımcıların % 47’sinin genel adil dünya inançları yüksekken %17,5’ininki düşüktür. %35,5’i ise kararsız görüş sergilemiştir.

Tablo 3.6: Adil Dünya İnancı Ölçeği Madde Ortalamaları

Maddeler	N	$\bar{X}$	Ss	Katılım Düzeyi
Eninde sonunda başıma gelen her şeyi hak ettiğime inanıyorum.	200	3,11	1,412	Kararsızım
Bana karşı genellikle adil davranılmıştır.	200	2,57	1,402	Kararsızım
Çoğunlukla ne hak ettiysem onu bulmuşumdur.	200	2,78	1,449	Kararsızım
Genel olarak baktığımda, yaşadığım olaylar adildir.	200	2,63	1,342	Kararsızım
Hayatımdaki adaletsizlikler istisnai durumlardır.	200	2,98	1,384	Kararsızım
Hayatta başıma gelen olayların çok büyük bir kısmının adil olduğuna inanıyorum.	200	2,98	1,382	Kararsızım
Benimle ilgili verilen önemli kararların çoğunlukla adil olduğunu düşünüyorum.	200	2,74	1,432	Kararsızım
Ortalama	200	2,82	0,20	Kararsızım
Dünyanın aslında adil bir yer olduğunu düşünüyorum.	200	2,22	1,349	Katılıyorum
İnsanların eninde sonunda ne hak ederlerse onu bulacaklarına inanıyorum.	200	4,24	1,174	Katılmıyorum
Adaletin her zaman adaletsizlikler karşısında galip geleceğinden eminim.	200	4,01	1,284	Katılmıyorum
Uzun vadede insanların adaletsizliklerin üstesinden geleceğine inanıyorum.	200	3,52	1,341	Katılmıyorum
Hayatın her alanındaki adaletsizliklerin (örneğin iş hayatında, aile hayatında, politik hayatta vs.) bir kural olmaktan ziyade birer istisna olduğuna inanıyorum.	200	3,21	1,309	Kararsızım
İnsanların önemli kararlar verirken adil olmaya gayret ettiklerine inanıyorum.	200	2,71	1,328	Kararsızım
Ortalama	200	3,31	0,76	Kararsızım

* 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum

Ayrıca, Tablo 3.6'da ADİÖ madde ortalamaları incelenerek katılımcıların ölçek maddelerine katılım oranları yorumlanmıştır. Buna göre, katılımcılar çoğunlukla 'Dünyanın aslında adil bir yer olduğunu düşünüyorum' maddesine katıldıkları; 'İnsanların eninde sonunda ne hak ederlerse onu bulacaklarına inanıyorum', 'Adaletin her

zaman adaletsizlikler karşısında galip geleceğinden eminim' ve 'Uzun vadede insanların adaletsizliklerin üstesinden geleceğine inanıyorum' maddelerine katılmadıkları tespit edilmiştir. Genele bakıldığında ise katılımcıların kararsız görüş belirttikleri görülmektedir.

3.3. Çıkarımsal İstatistik Analizi Bulguları

Bu kısımda çalışmanın betimleyici sorular, teistik kader algısı ve adil dünya inancı değişkenlerine ait istatistik analiz bulguları verilmektedir.

3.3.1. Betimleyici Sorulara Yönelik Bulgular

Çalışmada örneklem grubunun daha iyi anlaşılabilmesi için birtakım betimleyici sorular hazırlanmıştır. Betimleyici sorular olarak zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inanç değişimi, zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme ve mağdura karşı tutum konuları belirlenmiştir. Aşağıda sırası ile bu konuların bağımsız ve bağımlı değişkenlerle olan ilişkilerine yer verilmiştir.

3.3.1.1. Zihinsel Engelliye Bakım Sürecinde Dini İnanç Değişimi

Katılımcılar, zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inanç değişimlerinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık gelir, sağlık durumu, ailedeki zihinsel engelli sayısı, engelliye yakınlık derecesi ve zihinsel engellilik derecesi değişkenleri açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ki-kare (chi-square) testlerinden Fisher's Exact testine tabi tutulmuştur. Bu test sonucunda cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=1,090$, $p>,05$). Genel çoğunluk zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını belirtmişlerdir. Dini inançlarında bir değişme olmadığını ifade edenler de çoğunluktadır. Kadın katılımcılardan 2 kişi ise bu süreçte dinden soğuduğunu ifade etmişlerdir. Yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($\chi^2=3,355$, $p>,05$). 18-29 yaş grubundaki katılımcıların çoğunluğunun zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıkları, 30 yaş üzerinin ise zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıkları veya dini inançlarında bir değişme olmadığını belirtmişlerdir. 30-59 yaş grubu katılımcılarından 2 kişi ise bu süreçte dinden soğuduğunu ifade etmişlerdir. Eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=12,195$, $p>,05$). Örgün eğitim almayan, ilkokul, ortaokul

grubundaki katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını belirtmişlerdir. Lise veya dengi okul ile üniversite mezunlarının çoğunluğu bu süreçte dini inançlarında bir değişim olmadığını belirtmişlerdir. Zihinsel engelliye bakım sürecinde dinden soğuduğunu ifade eden 2 kişi ise ilkokul mezunudur. Gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($\chi^2=7,177$, $p>,05$). Aylık geliri 8000 ₺'ye kadar olan katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını ifade ederken aylık geliri 8001 ₺ ve üzeri olan katılımcılar ise bu süreçte dini inançlarında değişim olmadığını belirtmişlerdir. Dinden soğuduğunu belirten 2 kişiden biri 2500 ₺ ve altı gelir grubundayken diğeri 4001-6000 ₺ gelir grubunda yer almaktadır. Sağlık durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=1,536$, $p>,05$). Hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşayan katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inancında bir değişim olmadığını, hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamayanlar ise zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Dinden soğuduğunu belirten 2 kişi de hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamayan katılımcılardandır. Ailedeki zihinsel engelli sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($\chi^2=,295$, $p>,05$). Ailedeki zihinsel engelli sayısı 1 olan katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını, ailedeki zihinsel engelli sayısı 2 olan katılımcıların ise yarısı zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını diğer yarısı ise dini inançlarının değişmediğini belirtmişlerdir. Dinden soğuduğunu ifade eden 2 kişi ise ailesindeki zihinsel engelli sayısı 1 olan katılımcılardandır. Zihinsel engelliye yakınlık derecesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=3,969$, $p>,05$). Zihinsel engellinin anne, baba ve diğer akrabalarının çoğunluğunun zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıkları, kardeşlerin ise dini inançlarının değişmediği görülmektedir. Dinden soğuduğunu belirten 2 kişi de zihinsel engelli çocuğunun bakımını üstlenen annelerdir. Zihinsel engellilik derecesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($\chi^2=2,909$, $p>,05$). Zihinsel engellilik derecesi hafif ve orta olan bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını belirtmişlerdir. Ağır dereceli olan bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların çoğunluğu dini inançlarının değişmediğini ve çok ağır dereceli olan bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların yarısı dine yaklaştıklarını diğer yarısı ise

dini inançlarında bir değişme olmadığını belirtmişlerdir. Dinden soğuduğunu ifade eden 2 kişi ise zihinsel engellilik derecesi hafif olan bireye bakan katılımcılardır.

3.3.1.2. Zihinsel Engelli Doğumları İlişkilendirme

Katılımcılar, zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme değişkeninin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık gelir, sağlık durumu, ailedeki zihinsel engelli sayısı, engelliye yakınlık derecesi ve zihinsel engellilik derecesi değişkenleri açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ki-kare (chi-square) testlerinden Fisher-Freeman- Halton Exact testine tabi tutulmuştur. Bu test sonucunda cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=1,299$, $p>,05$). Yaşa göre ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($\chi^2=15,027$, $p<,05$). Tespit edilen bu farkın etki büyüklüğü Cramer's V= 0,273 olduğu, ilişkinin orta güçte bir etkiye işaret ettiğini göstermektedir. Yaş değişkeninin zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme üzerinde orta güçte bir etkiye sahip olduğu ($V=0,273$) tespit edilmiştir. Yapılan post-hoc Z testi sonucunda, beklenen ile gözlenen değer arasındaki farka bakıldığında, katılımcılardan 30-59 yaş grubu ile zihinsel engelli doğum nedenlerini kaderle ilişkilendiren grup arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Ayrıca katılımcılardan 60 ve üstü yaş grubu ile zihinsel engelli doğum nedenlerini anne-babanın günahlarıyla, kaderle ve imtihanla ilişkilendiren gruplar arasında da anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($\chi^2=11,675$, $p>,05$). Gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($\chi^2=10,258$, $p>,05$). Sağlık durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($\chi^2=5,774$, $p>,05$). Ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($\chi^2=3,382$, $p>,05$). Zihinsel engelliye yakınlık derecesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($\chi^2=9,585$, $p>,05$). Zihinsel engellilik derecesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($\chi^2=21,040$, $p<,05$). Tespit edilen bu farkın etki büyüklüğü Cramer's V= 0,182 olduğu, ilişkinin orta güçte bir etkiye işaret ettiğini göstermektedir. Engellilik derecesinin zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme üzerinde orta güçte bir etkiye sahip olduğu ($V=0,182$) tespit edilmiştir. Yapılan post-hoc Z testi sonucunda, beklenen ile gözlenen değer arasındaki farka bakıldığında, katılımcılardan bakımını üstlendiği bireyin zihinsel

engellilik derecesi orta dereceli olan grup ile zihinsel engelli doğum nedenlerini kaderle ilişkilendiren grup arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Ayrıca katılımcılardan bakımını üstlendiği bireyin zihinsel engellilik derecesi ağır dereceli olan grup ile zihinsel engelli doğum nedenlerini kaderle ve imtihanla ilişkilendiren gruplar arasında da anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$).

3.3.1.3. Mağdura Karşı Tutum

Katılımcılar, mağdura karşı tutumun cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık gelir, ailedeki zihinsel engelli sayısı, engelliye yakınlık derecesi ve zihinsel engellilik derecesi değişkenleri açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ki-kare (chi-square) testlerinden Fisher- Freeman- Halton Exact testine; sağlık durumu değişkeni ise Pearson Chi- Square testine tabi tutulmuştur. Bu test sonucunda cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=2,868$, $p>,05$). Yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=9,962$, $p>,05$). Eğitim durumu değişkeni için Monte Carlo simülasyonu yapılarak elde edilen Exact testi sonucuna göre %99 güven aralığında ,085-,100 arasında olan bir p değeri elde edilmiştir. Bu da p değerinin bu simülasyon sonucuna göre ,05'ten büyük olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($\chi^2=17,818$, $p>,05$). Gelir düzeyi değişkeni için Monte Carlo simülasyonu yapılarak elde edilen Exact testi sonucuna göre %99 güven aralığında ,651-,676 arasında olan bir p değeri elde edilmiştir. Bu da p değerinin bu simülasyon sonucuna göre ,05'ten büyük olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=9,286$, $p>,05$). Sağlık durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($\chi^2=,952$, $sd=3$, $p>,05$). Ailedeki engelli sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=3,295$, $p>,05$). Zihinsel engelliye yakınlık derecesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($\chi^2=8,283$, $p>,05$). Zihinsel engellilik derecesi değişkeni için Monte Carlo simülasyonu yapılarak elde edilen Exact testi sonucuna göre %99 güven aralığında ,021-,030 arasında olan bir p değeri elde edilmiştir. Bu da p değerinin bu simülasyon sonucuna göre ,05'ten küçük olduğu anlamına gelmektedir. Zihinsel engellilik derecesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($\chi^2=17,910$, $p<,05$). Tespit edilen bu farkın etki büyüklüğü Cramer's V=

0,181 olduğu, ilişkinin orta güçte bir etkiye işaret ettiğini göstermektedir. Engellilik derecesinin mağdura karşı tutumu üzerinde orta güçte bir etkiye sahip olduğu ($V=0,181$) tespit edilmiştir. Yapılan post-hoc Z testi sonucunda ise katılımcılardan bakımını üstlendiği bireyin zihinsel engellilik derecesi hafif grubu ile Tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınama grubu arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$).

3.3.2. Teistik Kader Algısına Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu kısmında teistik kader algısına ilişkin analizlere yer verilmektedir. Değişkenlerin tespitinde iki grubun bağımlı değişken puanları açısından karşılaştırılması için bağımsız gruplar t-testi ve ikiden fazla grubun bağımlı değişken puanları açısından karşılaştırılması için de tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır.

3.3.2.1. Cinsiyet- Teistik Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular

Kadın ve erkek olmak üzere iki bağımsız grubun, bağımlı bir nicel değişken olan teistik kader algısının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda t- Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.7’de verilmiştir.

Tablo 3.7: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	P
Teistik kader algısı	Kadın	181	2,4153	,68659	-,112	,911
	Erkek	19	2,4342	,82756		

Bağımsız Gruplar t- Testi’nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; iki grup da birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her iki grupta da normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.4); grupların varyansları eşittir ($p>,05$). Ayrıca, her bir grupta en az 10 örneklem sayısı ($n1 \geq 10$ ve $n2 \geq 10$) olması koşulu ile bağımlı nicel değişken verilerinin her bir grupta değil de tüm örnekleme normal dağılımı sağlaması yeterli görülmektedir (Cevahir, 2020, s. 34).

Tablo 3.7 incelendiğinde erkeklerin teistik kader algısı ortalama puanı $2,43 \pm ,82$ iken kadınların teistik kader algısı ortalama puanı $2,41 \pm ,68$ 'dir. Katılımcıların cinsiyeti ile teistik kader algısı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p > ,05$).

3.3.2.2. Yaş- Teistik Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular

İkiden fazla bağımsız grubun bulunduğu yaş değişkenin, bağımlı bir nicel değişken olan teistik kader algısının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.8'de verilmiştir.

Tablo 3.8: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları

	Yaş	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	P
Teistik Kader Algısı	18-29	35	2,5381	,75390	2	,995	,372
	30-59	156	2,3804	,69265			
	60 ve üzeri	9	2,5833	,56211	197		
	Toplam	200	2,4171	,69884			

Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; üç grup da birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her üç grupta da normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.5); bağımlı değişkene ilişkin varyanslar gruplar arasında eşittir ($p > ,05$). Her bir grupta en az 10 katılımcının olması koşulu ile bağımlı nicel değişken verilerinin her bir grupta değil de tüm örneklemde normal dağılımı sağlaması yeterli görülmektedir (Cevahir, 2020, s. 53).

Tablo 3.8 incelendiğinde araştırma grubundaki 60 ve üzeri yaşındaki katılımcıların teistik kader algısı ortalama puanı $2,58 \pm ,56$, 18-29 yaş aralığının ortalaması $2,53 \pm ,75$ iken 30-59 yaş aralığının puan ortalaması $2,38 \pm ,69$ 'dur. Katılımcıların yaş grubu ile teistik kader algısı ($F = ,995; p > ,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p > ,05$).

3.3.2.3. Eğitim Durumu- Teistik Kader Algısı İlişkisi İle İlgili Bulgular

İkiden fazla bağımsız grubun bulunduğu eğitim durumu değişkenin, bağımlı bir nicel değişken olan teistik kader algısının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.9’da verilmiştir.

Tablo 3. 9: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi

	Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	P
Teistik Kader Algısı	Örgün eğitim almayan	10	2,950	,8803	4	2,281	,062
	İlkokul	79	2,467	,6542			
	Ortaokul	30	2,442	,7415			
	Lise veya dengi okul	41	2,270	,6460	195		
	Üniversite	40	2,317	,7134			
	Toplam	200	2,417	,6988			

Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi’nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; her bir grup birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her üç grupta da normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.6.); bağımlı değişkene ilişkin varyanslar gruplar arasında eşittir ($p>,05$).

Tablo 3. 9 incelendiğinde katılımcıların teistik kader algısı ($F=2,281; p>,05$) ile eğitim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$).

3.3.2.4. Gelir Düzeyi- Teistik Kader Algısı İlişkisi ile İlgili Bulgular

İkiden fazla bağımsız grubun bulunduğu gelir düzeyi değişkenin, bağımlı bir nicel değişken olan teistik kader algısının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.10’da verilmiştir.

Tablo 3.10: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi

	Aylık Gelir	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	P
Teistik kader algısı	2500 ₺ ve aşağısı	17	2,3039	,74240	4		,606,659
	2501-4000 TL	55	2,3940	,78229			
	4001-6000 TL	90	2,4954	,66342			
	6001-8000 TL	21	2,3254	,64652	195		
	8001 ₺ve yukarısı	17	2,3039	,64209			
	Toplam	200	2,4171	,69884			

Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; her bir grup birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her bir grupta normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.7); bağımlı değişkene ilişkin varyanslar gruplar arasında eşittir ($p>,05$). Ayrıca, her bir grupta en az 10 katılımcının olması koşulu ile bağımlı nicel değişken verilerinin her bir grupta değil de tüm örneklemde normal dağılımı sağlanması yeterli görülmektedir (Cevahir, 2020, s. 53).

Tablo 3.10 incelendiğinde katılımcıların teistik kader algısı ($F=,606;p>,05$) ile gelir düzeyi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$).

3.3.2.5. Sağlık Durumu- Teistik Kader Algısı İlişkisi ile İlgili Bulgular

İki bağımsız grubun bulunduğu sağlık durumu değişkeninin, bağımlı bir nicel değişken olan teistik kader algısının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda t- Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.11'de verilmiştir.

Tablo 3. 11: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Sağlık Durumu Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Hayatınızda ciddi bir sağlık sorunu yaşadınız mı?	N	$\bar{X}$	Ss	t	P
Teistik kader algısı	Hayır	143	2,3969	,68659	-,648	,301
	Evet	57	2,4679	,82756	-,688	

Bağımsız Gruplar t- Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; iki grup da birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her iki grupta da normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.8); grupların varyansları eşittir ($p>,05$).

Tablo 3. 11 incelendiğinde hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamayanların teistik kader algısı ortalama puanı $2,39\pm,68$ iken ciddi bir sağlık sorunu yaşayanların teistik kader algısı ortalama puanı $2,46\pm,82$ 'dir. Katılımcıların sağlık durumu ile teistik kader algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$).

3.3.2.6. Ailedeki Zihinsel Engelli Sayısı- Teistik Kader Algısı İlişkisi ile İlgili Bulgular

İki bağımsız gruptan oluşan ailedeki engelli sayısı değişkenin, bağımlı bir nicel değişken olan teistik kader algısının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda t- Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.12'de verilmiştir.

Tablo 3.12: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Ailedeki Zihinsel Engelli Sayısı Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Zihinsel Engelli Sayısı	N	$\bar{X}$	Ss	t	P
Teistik kader algısı	1	176	2,406	,7130	-,593	,554
	2	24	2,497	,5915		

Bağımsız Gruplar t- Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; iki grup da birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı

değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her iki grupta da normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.9); grupların varyansları eşittir ($p>,05$).

Tablo 3.12 incelendiğinde ailedeki engelli sayısı 1 kişi olan katılımcıların teistik kader algısı ortalama puanı $2,40\pm,71$ iken ailedeki engelli sayısı 2 kişi olan katılımcıların teistik kader algısı ortalama puanı $2,49\pm,59$ 'dur. Katılımcıların ailesindeki engelli sayısı ile teistik kader algısı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$).

3.3.2.7. Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi- Teistik Kader Algısı İlişkisi ile İlgili Bulgular

İkiden fazla bağımsız grubun bulunduğu bakımı üstlenilen zihinsel engelli bireye yakınlık derecesi değişkeninin bağımlı bir nicel değişken olan teistik kader algısının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.13'te verilmiştir.

Tablo 3.13: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi

	Engelliye Yakınlık Derecesi	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	P
Teistik kader algısı	Anne	154	2,418	,7110	3	1,546	,225
	Baba	11	2,629	1,0243			
	Kardeş	19	2,206	,4534	27,301		
	Diğer akraba	16	2,516	,5264			
	Toplam	200	2,417	,6988			

Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; her bir grup birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her bir grupta normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.10.); bağımlı değişkene ilişkin varyanslar

gruplar arasında eşittir ($p>,05$). Ayrıca, her bir grupta en az 10 katılımcının olması koşulu ile bağımlı nicel değişken verilerinin her bir grupta değil de tüm örnekleme normal dağılımı sağlaması yeterli görülmektedir (Cevahir, 2020, s. 53).

Tablo 3.13 incelendiğinde zihinsel engelli bireye yakınlık derecesi değişkenine göre babaların teistik kader algısı ortalama puanı $2,62\pm1,02$, diğer akrabaların teistik kader algısı ortalama puanı $2,51\pm,52$, annelerin teistik kader algısı ortalama puanı $2,41\pm,71$ iken kardeşlerin teistik kader algısı ortalama puanı $2,20\pm,45$ 'tir. Katılımcıların teistik kader algısı ($F=1,546;p>,225$) ile engelliye yakınlık derecesi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$).

3.3.2.8. Zihinsel Engellilik Derecesi- Teistik Kader Algısı İlişkisi ile İlgili Bulgular

İkiden fazla bağımsız grubun bulunduğu bakımı üstlenilen zihinsel engelli bireyin engellilik derecesi değişkeninin bağımlı bir nicel değişken olan teistik kader algısının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3. 14'te verilmiştir.

Tablo 3. 14: Teistik kader Algısı Ortalama Puanlarının Zihinsel Engellilik Derecesi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi

	Engellilik Derecesi	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	P
Teistik kader algısı	Hafif	86	2,3188	,66239	3	1,066	,365
	Orta	57	2,4751	,75871			
	Ağır	45	2,4889	,65941	196		
	Çok ağır	12	2,5764	,79571			
	Toplam	200	2,4171	,69884			

Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; her bir grup birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her bir grupta normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.11); bağımlı değişkene ilişkin varyanslar gruplar arasında eşittir ($p>,05$). Ayrıca, her bir grupta en az 10 katılımcının olması koşulu ile bağımlı nicel değişken verilerinin her bir grupta değil de tüm örnekleme normal dağılımı sağlaması yeterli görülmektedir (Cevahir, 2020, s. 53).

Tablo 3. 14 incelendiğinde katılımcının bakımını üstlendiği bireyin engellilik derecesi çok ağır olanların teistik kader algısı ortalama puanı $2,57 \pm ,79$, ağır olanların ortalama puanı $2,48 \pm ,65$, orta olanların ortalama puanı $2,47 \pm ,75$ iken hafif olanların ortalama puanı ise $2,31 \pm ,66$ 'dır. Katılımcıların teistik kader algısı ($F=1,066; p>,05$) ile engellilik derecesi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$).

3.3.3. Adil Dünya İnancına Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu kısmında adil dünya inancına ilişkin analizlere yer verilmektedir. Değişkenlerin tespitinde iki grubun bağımlı değişken puanları açısından karşılaştırılması için bağımsız gruplar t-testi ve ikiden fazla grubun bağımlı değişken puanları açısından karşılaştırılması için de tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır.

3.3.3.1. Cinsiyet- Adil Dünya İnancı İlişkisi İle İlgili Bulgular

Katılımcıların cinsiyetleri ile adil dünya inançları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3. 15'te verilmiştir.

Tablo 3. 15: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	P
Adil dünya inancı	Kadın	181	3,0514	,70381	-,186	,853
	Erkek	19	3,0840	,92395		
Bireysel adil dünya inancı	Kadın	181	2,8098	,91790	-,886	,377
	Erkek	19	3,0056	,90387		
Genel adil dünya inancı	Kadın	181	3,3333	,75890	,620	,542
	Erkek	19	3,1754	1,08223		

Bağımsız Gruplar t- Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; iki grup da birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her iki grupta da normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.4.); ADİÖ ve BADİÖ için grupların varyansları eşit ($p>,05$), GADİÖ için grupların varyansları eşit değildir ($p<,05$). Ayrıca, her bir grupta en az 10 örneklem sayısı ($n1 \geq 10$ ve $n2 \geq 10$) olması koşulu ile bağımlı nicel değişken verilerinin her bir grupta değil

de tüm örnekleme normal dağılımı sağlaması yeterli görülmektedir (Cevahir, 2020, s. 34).

Tablo 3. 15 incelendiğinde erkeklerin adil dünya inancı ortalama puanı $3,08 \pm ,92$ iken kadınların adil dünya inancı ortalama puanı $3,05 \pm ,70$ 'tir. Erkeklerin bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $3,00 \pm ,90$ iken kadınların bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $2,80 \pm ,91$ 'dir. Kadınların genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,33 \pm ,75$ iken erkeklerin genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,17 \pm ,08$ 'dir. Katılımcıların cinsiyeti ile adil dünya inancı, bireysel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p > ,05$).

3.3.3.2. Yaş- Adil Dünya İnancı İlişkisi İle İlgili Bulgular

Katılımcıların yaş ile adil dünya inançları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.16'da verilmiştir.

Tablo 3.16: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları

	Yaş	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	P
Adil dünya inancı	18-29	35	3,1123	,56727	2	,691	,502
	30-59	156	3,0279	,74648			
	60 ve üzeri	9	3,2906	,90182	197		
	Toplam	200	3,0545	,72482			
Bireysel adil dünya inancı	18-29	35	2,9106	,71397	2	,794	,454
	30-59	156	2,7918	,94729			
	60 ve üzeri	9	3,1429	1,07618	197		
	Toplam	200	2,8284	,91614			
Genel adil dünya inancı	18-29	35	3,3476	,61353	2	,199	,819
	30-59	156	3,3034	,83161			
	60 ve üzeri	9	3,4630	,78518	197		
	Toplam	200	3,3183	,79311			

Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem evrenden rastgele seçilmiştir; üç grup ta birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her üç grupta da normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.5); bağımlı değişkene ilişkin varyanslar gruplar arasında eşittir ($p > ,05$).

Tablo 3.16 incelendiğinde katılımcıların adil dünya inancı ($F=,691;p>,05$), bireysel adil dünya inancı ($F=,794;p>,05$) ve genel adil dünya inancı ($F=,199;p>,05$) değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$).

3.3.3.3. Eğitim Durumu- Adil Dünya İnancı İlişkisi İle İlgili Bulgular

Katılımcıların eğitim durumu ile adil dünya inançları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.17'de verilmiştir.

Tablo 3. 17: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları

	Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	P
ADİ	Örgün eğitim almayan	10	3,446	,7412	4	1,172	,324
	İlkokul	79	3,004	,7000			
	Ortaokul	30	3,046	,8685			
	Lise veya dengi okul	41	2,966	,6433	195		
	Üniversite	40	3,154	,7250			
	Toplam	200	3,055	,7248			
BADİ	Örgün eğitim almayan	10	3,271	,9071	4	2,569	,039
	İlkokul	79	2,618	,9254			
	Ortaokul	30	2,890	,9664			
	Lise veya dengi okul	41	2,822	,8396	195		
	Üniversite	40	3,093	,8649			
	Toplam	200	2,828	,9161			
GADİ	Örgün eğitim almayan	10	3,650	,7431	4	1,831	,124
	İlkokul	79	3,454	,7957			
	Ortaokul	30	3,228	,9554			
	Lise veya dengi okul	41	3,134	,6934	195		
	Üniversite	40	3,225	,7265			
	Toplam	200	3,318	,7931			

* $p<,05$

Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; her bir grup birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her bir grupta da normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.6); bağımlı değişkene ilişkin varyanslar gruplar arasında eşittir ($p>,05$).

Tablo 3. 17 incelendiğinde katılımcıların adil dünya inancı ($F=1,172;p>,05$) ve genel adil dünya inancı ($F=1,831;p>,05$) boyutunun eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Katılımcıların bireysel adil dünya inancı ($F=2,569;p<,05$) boyutunun eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<,05$).

ANOVA testinin sonucu gruplar arasında farkın olup olmadığını söyler. Hangi grupların birbirinden farklılaştığını ya da farklılaşmadığını yani farkın kaynağını tespit etmek için Post-Hoc testinin yapılması gerekir. Varyanslar eşit olduğu ve eğitim durumu değişkenine göre bireysel adil dünya inancı ($F=2,569;p<,05$) puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği için Post-Hoc analizine bakılarak her bir grup bazında incelenmiştir. Katılımcıların bireysel adil dünya inançları hangi eğitim durumu arasında farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan Post-Hoc testi olarak LSD testinin sonuçları Tablo 3.18’de gösterilmiştir.

Tablo 3.18: Eğitim Durumu Değişkenine Göre Bireysel Adil Dünya İnancı Ölçeği Puan Ortalamalarına İlişkin Post-Hoc Testi

Eğitim Durumu (I)	Eğitim Durumu (J)	Ortalama Farkı (I-J)	SH	P
LSD	İlkokul	Örgün eğitim almayan	-,6530*	,3028 ,032
		Ortaokul	-,2720	,1934 ,161
		Lise veya dengi okul	-,2033	,1736 ,243
		Üniversite	-,4744*	,1750 ,007

* $p<,05$

Araştırmadaki örgün eğitim almayan kategorisindeki katılımcıların bireysel adil dünya inancı puan ortalaması $3,27\pm,90$, üniversite mezunlarının bireysel adil dünya inancı puan ortalaması $3,09\pm,86$, ortaokul mezunlarının bireysel adil dünya inancı puan ortalaması $2,89\pm,96$, lise veya dengi okul mezunlarının bireysel adil dünya inancı puan ortalaması $2,82\pm,83$ ve ilkokul mezunu katılımcıların bireysel adil dünya inancı puan ortalaması $2,61\pm,92$ ’dir. Katılımcıların eğitim durumu değişkenine göre bireysel adil dünya inancı ($F=2,569;p<,05$) puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Tablo 3.18’de eğitim durumu ilkokul ile ortaokul ve lise veya dengi okul olan katılımcıların arasında bireysel adil dünya inancı puanı açısından fark yoktur. Eğitim durumu ilkokul olanlar ile üniversite ve örgün eğitim almayan katılımcılar arasında

bireysel adil dünya inancı puanı açısından fark vardır. Bu fark örgün eğitim almayan ve üniversite mezunu katılımcıların lehinedir. Bu durumda ilköğretim mezunlarının örgün eğitim almayanlara ve üniversite mezunlarına göre daha düşük bireysel adil dünya inancına sahip oldukları görülmektedir.

Tespit edilen bu farkın etki büyüklüğü Eta kare (η^2) = 0,052 ve Cohen f= 0,23 olduğu, farkın orta bir etkiye sahip olduğu ve toplam varyansın %5'inin bağımsız değişken (eğitim durumu) tarafından açıklandığını göstermektedir. Farklılığın örgün eğitim almayan, üniversite ve ilköğretim eğitim durumu gruplarının puan ortalamalarının birbirinden farklılaşmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

3.3.3.4. Gelir Düzeyi- Adil Dünya İnancı İlişkisi ile İlgili Bulgular

Katılımcıların aylık geliri ile adil dünya inancı değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.19'da verilmiştir.

Tablo 3.19: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi

	Aylık Gelir	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	P
ADİÖ	2500 ₺ ve aşağısı	17	2,8828	,43139	4	2,250	,065
	2501-4000 TL	55	3,0321	,79358			
	4001-6000 TL	90	2,9974	,71254			
	6001-8000 TL	21	3,4789	,68879	195		
	8001 ₺ ve yukarısı	17	3,0769	,71913			
	Toplam	200	3,0545	,72482			
BADİÖ	2500 TL ve aşağısı	17	2,4545	,56039	4	2,548	,041*
	2501-4000 ₺	55	2,7948	1,01117			
	4001-6000 ₺	90	2,7857	,89998			
	6001-8000 ₺	21	3,3452	,84876	195		
	8001 ₺ ve yukarısı	17	2,8990	,86587			
	Toplam	200	2,8284	,91614			
GADİÖ	2500 ₺ ve aşağısı	17	3,3824	,66866	4	1,071	,372
	2501-4000 ₺	55	3,3091	,80662			
	4001-6000 ₺	90	3,2444	,81772			
	6001-8000 ₺	21	3,6349	,78638	195		
	8001 ₺ ve yukarısı	17	3,2843	,72112			
	Toplam	200	3,3183	,79311			

* $p < 0,05$

Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; her bir grup birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her bir grupta normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.7); bağımlı değişkene ilişkin varyanslar gruplar arasında eşittir ($p>,05$).

Tablo 3.19 incelendiğinde adil dünya inancı ($F=2,250;p>,05$) ve genel adil dünya inancının ($F=1,071;p>,05$) aylık gelir değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Katılımcıların aylık gelir değişkenine göre bireysel adil dünya inancı ($F=2,548;p<,05$) puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir.

ANOVA testinin sonucu gruplar arasında farkın olup olmadığını söyler. Hangi grupların birbirinden farklılaştığını ya da farklılaşmadığını yani farkın kaynağını tespit etmek için Post-Hoc testinin yapılması gerekir. Varyanslar eşit olduğu ve aylık gelir değişkenine göre bireysel adil dünya inancı ($F=2,548;p<,05$) puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği için Post-Hoc analizine bakılarak her bir grup bazında incelenmiştir. Katılımcıların bireysel adil dünya inançları hangi gelir düzeyleri arasında farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan Post-Hoc testi olarak LSD testinin sonuçları Tablo 3.20'de gösterilmiştir.

Tablo 3.20: Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Bireysel Adil Dünya İnancı Ölçeği Puan Ortalamalarına İlişkin Post-Hoc Testi

Aylık Gelir (I)	Aylık Gelir (J)	Ortalama Farkı (I-J)	SH	P
LSD	6001-8000 ₺	2500 ₺ ve aşağısı	,8907*	,2944 ,003
		2501-4000 ₺	,5504*	,2314 ,018
		4001-6000 ₺	,5595*	,2186 ,011
		8001 ₺ ve yukarısı	,4462	,2944 ,131

* $p<,05$

Araştırma grubundaki 6001-8000 ₺ kategorisindeki katılımcıların bireysel adil dünya inancı puan ortalaması $3,34\pm,84$, 8001 ₺ ve yukarısı kategorisinin ortalaması $2,89\pm,86$, 2501-4000 ₺ kategorisinin ortalaması $2,79\pm,01$, 4001-6000 ₺ kategorisinin ortalaması

2,78±,89 iken 2500 ₺ ve aşağısı kategorisinin bireysel adil dünya inancı puan ortalaması 2,45±,56' dır. Katılımcıların aylık gelir değişkenine göre bireysel adil dünya inancı (F=2,548;p<,05) puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Tablo 3.20'de aylık geliri 6001-8000 ₺ ve 8001 ₺ ve yukarısı olan katılımcıların arasında bireysel adil dünya inancı puanı açısından fark yoktur. Aylık geliri 6001-8000 ₺ ve 2500 ₺ ve aşağısı olan katılımcıların arasında bireysel adil dünya inancı puanı açısından fark vardır. Bu fark aylık geliri 6001-8000 ₺ olan katılımcıların lehinedir. Aylık geliri 6001-8000 ₺ ve 2501-4000 ₺ olan katılımcıların arasında bireysel adil dünya inancı puanı açısından fark vardır. Bu fark aylık geliri 6001-8000 ₺ olan katılımcıların lehinedir. Aylık geliri 6001-8000 ₺ ve 4001-6000 ₺ olan katılımcıların arasında bireysel adil dünya inancı puanı açısından fark vardır. Bu fark aylık geliri 6001-8000 ₺ grubu lehinedir. Bu durumda aylık geliri yüksek olanların aylık geliri düşük ve orta düzeyde olanlara göre daha yüksek bireysel adil dünya inancına sahip oldukları görülmektedir.

Tespit edilen bu farkın etki büyüklüğü Eta kare (η^2) = 0,049 ve Cohen f= 0,22 olduğu, farkın orta bir etkiye sahip olduğu ve toplam varyansın %4'ünün bağımsız değişken (aylık gelir) tarafından açıklandığını göstermektedir. Farklılığın 6001-8000 ₺ ile 2500 ₺ ve aşağısı, 2501-4000 ₺ ve 4001-6000 ₺ aylık gelir gruplarının puan ortalamalarının birbirinden farklılaşmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir (p<0,05).

3.3.3.5. Sağlık Durumu- Adil Dünya İnancı İlişkisi ile İlgili Bulgular

Katılımcıların sağlık durumu ile adil dünya inancı değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3. 21'de verilmiştir.

Tablo 3. 21: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Sağlık Durumu Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Hayatınızda ciddi bir N	$\bar{X}$	Ss	t	P
	sağlık sorunu yaşadınız mı?				
Adil dünya inancı	Hayır	143 3,1204	,70381	2,052	,846
	Evet	57 2,8893	,92395	2,050	
Bireysel adil dünya inancı	Hayır	143 2,9189	,91790	2,234	,815
	Evet	57 2,6015	,90387	2,185	
Genel adil dünya inancı	Hayır	143 3,3555	,75890	1,049	,090
	Evet	57 3,2251	1,08223		

Bağımsız Gruplar t- Testi' nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; iki grup da birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her iki grupta da normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.8); grupların varyansları eşittir ($p>,05$).

Tablo 3. 21 incelendiğinde hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamayanların adil dünya inancı ortalama puanı $3,1\pm,70$ iken ciddi bir sağlık sorunu yaşayanların adil dünya inancı ortalama puanı $2,88\pm,92$ 'dir. Katılımcıların sağlık durumu ile adil dünya inancı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$). Hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamayanların bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $2,91\pm,91$ iken ciddi bir sağlık sorunu yaşayanların bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $2,60\pm,90$ 'dır. Katılımcıların sağlık durumu ile bireysel adil dünya inancı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$). Hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamayanların genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,35\pm,75$ iken ciddi bir sağlık sorunu yaşayanların genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,22\pm,08$ 'dir. Katılımcıların sağlık durumu ile genel adil dünya inancı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$).

3.3.3.6. Zihinsel Engelli Sayısı- Adil Dünya İnancı İlişkisi ile İlgili Bulgular

İki bağımsız gruptan oluşan ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkenin, bağımlı bir nicel değişken olan adil dünya inancı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda t- Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.22'de verilmiştir.

Tablo 3. 22: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Ailedeki Zihinsel Engelli Sayısı Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Zihinsel Engelli Sayısı	N	$\bar{X}$	Ss	T	P
Adil dünya inancı	1	176	3,054	,7117	-,023	,982
	2	24	3,058	,8314		
Bireysel adil dünya inancı	1	176	2,835	,9078	,277	,782
	2	24	2,780	,9942		
Genel adil dünya inancı	1	176	3,310	,7766	-,418	,676
	2	24	3,382	,9214		

Bağımsız Gruplar t- Testi' nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; iki grup da birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her iki grupta da normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.9); grupların varyansları eşittir ($p>,05$).

Tablo 3.22 incelendiğinde ailedeki engelli sayısı 1 kişi olan katılımcıların adil dünya inancı ortalama puanı $3,05\pm,71$ iken ailedeki engelli sayısı 2 kişi olan katılımcıların bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $3,05\pm,83$ ' tür. Katılımcıların ailesindeki engelli sayısı ile adil dünya inancı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$). Ailedeki engelli sayısı 1 kişi olan katılımcıların bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $2,83\pm,90$ iken ailedeki engelli sayısı 2 kişi olan katılımcıların bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $2,78\pm,99$ ' dur. Katılımcıların ailesindeki engelli sayısı ile bireysel adil dünya inancı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$). Ailedeki engelli sayısı 1 kişi olan katılımcıların genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,31\pm,77$ iken ailedeki engelli sayısı 2 kişi olan katılımcıların genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,38\pm,92$ ' dir. Katılımcıların ailesindeki engelli sayısı ile genel adil dünya inancı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$).

3.3.3.7. Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi- Adil Dünya İnancı İlişkisi ile İlgili Bulgular

İkiden fazla bağımsız grubun bulunduğu bakımı üstlenilen zihinsel engelli bireye yakınlık derecesi değişkeninin bağımlı bir nicel değişken olan adil dünya inancı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.23'te verilmiştir.

Tablo 3.23: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi

	Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	P
Adil dünya inancı	Anne	154	3,027	,7052	3	,748	,524
	Baba	11	3,068	1,1024			
	Kardeş	19	3,053	,6468	196		
	Diğer akraba	16	3,313	,7114			
	Toplam	200	3,055	,7248			
Bireysel Adil dünya inancı	Anne	154	2,776	,9278	3	,830	,479
	Baba	11	2,919	1,0262			
	Kardeş	19	2,963	,7742	196		
	Diğer akraba	16	3,107	,8906			
	Toplam	200	2,828	,9161			
Genel Adil dünya inancı	Anne	154	3,319	,7726	3	1,022	,399
	Baba	11	3,242	1,3341			
	Kardeş	19	3,158	,6927	25,992		
	Diğer akraba	16	3,552	,6316			
	Toplam	200	3,318	,7931			

Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi' nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; her bir grup birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her bir grupta normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.10); bağımlı değişkene ilişkin varyanslar gruplar arasında eşittir ($p>,05$). Ayrıca, her bir grupta en az 10 katılımcının olması koşulu ile bağımlı nicel değişken verilerinin her bir grupta değil de tüm örneklemde normal dağılımı sağlaması yeterli görülmektedir (Cevahir, 2020, s. 53).

Tablo 3.23 incelendiğinde zihinsel engelli bireye yakınlık derecesi değişkenine göre diğer akrabaların adil dünya inancı ortalama puanı $3,31\pm,71$, babaların adil dünya inancı ortalama puanı $3,06\pm,10$, kardeşlerin adil dünya inancı ortalama puanı $3,05\pm,64$ iken annelerin adil dünya inancı ortalama puanı $3,02\pm,70$ ' tir. Katılımcıların adil dünya inancı ($F=,748;p>,524$) ile engelliye yakınlık derecesi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$). Zihinsel engelli bireye yakınlık derecesi değişkenine göre diğer akrabaların bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $3,10\pm,89$, kardeşlerin bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $2,96\pm,77$, babaların bireysel adil

dünya inancı ortalama puanı $2,91 \pm 1,02$ iken annelerin bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $2,77 \pm ,92$ ’ dir. Katılımcıların bireysel adil dünya inancı ($F=,830; p>,479$) ile engelliye yakınlık derecesi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$). Zihinsel engelli bireye yakınlık derecesi değişkenine göre diğer akrabaların genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,55 \pm ,63$, annelerin genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,31 \pm ,77$, babaların genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,24 \pm 1,33$ iken kardeşlerin genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,15 \pm ,69$ ’ dur. Katılımcıların genel adil dünya inancı ($F=1,022; p>,399$) ile engelliye yakınlık derecesi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$).

3.3.3.8. Zihinsel Engellilik Derecesi- Adil Dünya İnancı İlişkisi ile İlgili Bulgular

İkiden fazla bağımsız grubun bulunduğu bakımı üstlenilen zihinsel engelli bireyin engellilik derecesi değişkeninin bağımlı bir nicel değişken olan adil dünya inancının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını sınamak amacıyla parametrik bir test olan Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3.24’te verilmiştir.

Tablo 3.24: Adil Dünya İnancı Ortalama Puanlarının Zihinsel Engellilik Derecesi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi

	Engellilik Derecesi	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	P
Adil dünya inancı	Hafif	86	3,0536	,65919	3	,655	,581
	Orta	57	3,0214	,81918			
	Ağır	45	3,0239	,72714			
	Çok ağır	12	3,3333	,72185	196		
	Toplam	200	3,0545	,72482			
Bireysel adil dünya inancı	Hafif	86	2,8305	,88619	3	,196	,899
	Orta	57	2,8592	,98888			
	Ağır	45	2,7524	,89753			
	Çok ağır	12	2,9524	,93248	196		
	Toplam	200	2,8284	,91614			
Genel adil dünya inancı	Hafif	86	3,3140	,72645	3	1,725	,163
	Orta	57	3,2105	,84839			
	Ağır	45	3,3407	,83934			
	Çok ağır	12	3,7778	,72590	196		
	Toplam	200	3,3183	,79311			

Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Testi' nin kullanılabilmesi için gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu araştırmada sağlanan gerekli varsayımlar şunlardır: Örneklem Evrenden rastgele seçilmiştir; her bir grup birbirinden bağımsızdır; bağımlı değişken en az aralık ölçeğinde olan nicel bir değişkendir; ortalamaları kıyaslanacak bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her bir grupta normal dağılım özelliği gösterir (Tablo 2.11); bağımlı değişkene ilişkin varyanslar gruplar arasında eşittir ($p>,05$). Ayrıca, her bir grupta en az 10 katılımcının olması koşulu ile bağımlı nicel değişken verilerinin her bir grupta değil de tüm örneklemde normal dağılımı sağlaması yeterli görülmektedir (Cevahir, 2020, s. 53).

Tablo 3.24 incelendiğinde katılımcının bakımını üstlendiği bireyin engellilik derecesi çok ağır olanların adil dünya inancı ortalama puanı $3,33\pm,72$, ağır olanların ortalama puanı $3,02\pm,72$, orta olanların ortalama puanı $3,02\pm,81$ iken hafif olanların ortalama puanı ise $3,05\pm,65$ tir. Katılımcıların adil dünya inancı ($F=,655;p>,05$) ile engellilik derecesi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$). Katılımcının bakımını üstlendiği bireyin engellilik derecesi çok ağır olanların bireysel adil dünya inancı ortalama puanı $2,95\pm,93$, ağır olanların ortalama puanı $2,75\pm,89$, orta olanların ortalama puanı $2,85\pm,98$ iken hafif olanların ortalama puanı ise $2,83\pm,88$ dir. Katılımcıların bireysel adil dünya inancı ($F=,196;p>,05$) ile engellilik derecesi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$). Katılımcının bakımını üstlendiği bireyin engellilik derecesi çok ağır olanların genel adil dünya inancı ortalama puanı $3,77\pm,72$, ağır olanların ortalama puanı $3,34\pm,83$, orta olanların ortalama puanı $3,21\pm,84$ iken hafif olanların ortalama puanı ise $3,31\pm,72$ dir. Katılımcıların genel adil dünya inancının ($F=1,725;p>,05$) ile engellilik derecesi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>,05$).

3.3.4. Teistik Kader Algısı- Adil Dünya İnancı Arasındaki İlişki

Teistik kader algısı ve adil dünya inançları arasındaki ilişkinin tespitinde Pearson Korelasyon Analizi ve Basit Doğrusal (Lineer) Regresyon Analizi yapılmıştır.

3.3.4.1. Korelasyon Analizi Bulguları

Araştırmaya katılan bireylerin teistik kader algısı, adil dünya inancı, bireysel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3.25’te gösterilmiştir.

Tablo 3.25: Teistik Kader Algısı Puanı ile Adil Dünya İnancı Puanları Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

		TKA	ADİ	BADİ	GADİ
Teistik kader algısı (TKA)	r	1			
	p				
	n	200			
Adil dünya inancı (ADİ)	r	-,022	1		
	p	,758			
	n	200	200		
Bireysel adil dünya inancı (BADİ)	r	-,045	,888**	1	
	p	,523	,000		
	n	200	200	200	
Genel adil dünya inancı (GADİ)	r	,018	,784**	,410**	1
	p	,803	,000	,000	
	n	200	200	200	200

** Korelasyon $p < 0,01$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3.25 incelendiğinde teistik kader algısı, adil dünya inancı ($r = -,022; p > ,05$), bireysel adil dünya inancı ($r = -,045; p > ,05$) ve genel adil dünya inancı ($r = ,018; p > ,05$) arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır.

3.3.4.2. Regresyon Analizi Bulguları

Teistik kader algısının adil dünya inancını ne kadar etkilediğini (yordama gücünü) tespit etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3. 26’da verilmiştir.

Tablo 3. 26: Teistik Kader Algısının Adil Dünya İnancı Yordaması

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	SH	Beta	t	F	P	R	R ²	R_adj ²
TKA	ADİ	-,023	,074	-,022	-,309	,095	,758	,022	,000	-,005
	BADİ	-,060	,093	-,045	-,639	,409	,523	,045	,002	-,003
	GADİ	,020	,081	,018	,250	,063	,803	,018	,000	-,005

Tablo 3. 26’da görüldüğü gibi teistik kader algısı ile adil dünya inancı, bireysel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı arasındaki ilişkinin yordanmasına yönelik yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarının değişkenler arasında istatistiksel düzeyde anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($p>,05$). Buna göre teistik kader algısında meydana gelen bir değişimin bağımlı değişkenler üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

4.1. Çıkarımsal İstatistik Analizi Bulgularının Tartışılması

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak araştırmayı destekleyici dini inanç değişimi, zihinsel engelli doğum ve mağdura karşı tutuma ilişkin betimleyici soruların bulguları incelenmiştir. Devamında da çalışmaya katılan zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık geliri, sağlık durumu, ailedeki zihinsel engelli sayısı, zihinsel engelliye yakınlık derecesi, zihinsel engellilik derecesi gibi demografik özelliklerine göre teistik kader algısı ve adil dünya inançlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulguları incelenmiştir. Son olarak ise katılımcıların teistik kader algısı ve adil dünya inancı arasındaki ilişkileri ve teistik kader algısının adil dünya inancının üzerindeki yordayıcı etkisi ile ilgili bulguları değerlendirilmiştir. İstatistik analizleri sonucunda elde edilen bulgulara ilişkin değerlendirmeler ayrı ayrı incelenmiş, literatürdeki mevcut diğer çalışmalarla karşılaştırılarak tartışılmıştır.

4.1.1. Betimleyici Sorulara Yönelik Bulguların Tartışılması

Çalışmaya katılan zihinsel engellinin bakımını üstlenen 200 bireyin, zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inanç değişimi, zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme ve mağdura karşı tutum sorularına yönelik bulguların demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadıkları tartışılmıştır. Böylece zihinsel engellilik durumunda kader algısı daha geniş bir perspektifle ele alınmıştır.

Ortaya çıkan genel sonuca bakıldığında, zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerin bu zorlu süreçte dine daha çok yaklaştıklarını, hayat hikâyesi ne olursa olsun zihinsel engelli bir bireyin doğumunu tıbbi ya da çevresel etkenlere rağmen Allah'ın takdiri olarak

değerlendirdikleri bulgularla ortaya konulmuştur (Tablo 3.2). Demografik değişkenlerle dini inanç değişimi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme ile cinsiyet, eğitim, gelir, sağlık, ailedeki bakımı üstlenilen zihinsel engelli sayısı ve yakınlık derecesi değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamazken yaş ve bakımı üstlenilen bireyin zihinsel engellilik derecesi değişkenleriyle anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Mağdura karşı tutum ile cinsiyet, yaş, eğitim, gelir, sağlık, ailedeki bakımı üstlenilen zihinsel engelli sayısı ve yakınlık derecesi değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamazken bakımı üstlenilen bireyin zihinsel engellilik derecesi değişkeni ile anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

4.1.1.1. Zihinsel Engelliye Bakım Sürecinde Dini İnanç Değişimi

Muhtemelen herkesin gördüğü ve yaşadığı adaletsizliklerin kişisel etkilerini etkisiz hale getirmenin en görünür ve açıkça tanınan yolu, bir tür dini inançların benimsenmesidir. Din, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemekle kalmaz sosyal ilişkilerini, yaşam tarzını ve tutumlarını şekillendirir (Çelik, 2006, s. 82). Ayrıca, bütün zihinsel faaliyetleri etkisi altına alarak bireye davranışlar doğrultusunda doğruları ve üstlenmesi gereken vazifeleri bildirir (Hökelekli, 2001, s. 72). Kader ve adalet algıları da hayatı anlamlandırmada önemli bir yere sahip olduğundan bireyin yaşadığı veya gözlemlediği her türlü adaletsizliğe karşı göstereceği davranışlar dinin etkisi altında kalır. Dinin ayrılmaz parçası haline gelen kader inancı; olumlu durumlarda tedbiri elden bırakmama, olumsuz durumlarda bile ümidini kaybetmeme, inanılan varlığın yardımını bekleme ve onunla ilişkiyi artırarak pekiştirme, güvenme ve sığınma gibi işlevlere sahiptir. Böylece kader inancı, kabul ve teslimiyet gösteren kişiyi rahatlatır ve onu teselli eder. Bu yönüyle de terapi işlevi görür (Karaca, 2006, s. 489).

Ayrıca dini inançlar, kötü şeylerin neden genellikle iyi insanların başına geldiğine dair bir açıklama sunabilir, ancak daha da önemlisi, yakın gelecekte olmasa da cennette kötülerin cezalandırılacağını ve erdemlilerin ödüllendirileceğini vaat ederler. Her şeyi gücü yeten ve her şeyi bilen bir adalete, insanüstü gücü yeniden tesis eden ve insanların hayatlarını gözetleyen bu inancın önemi ve yaygınlığı göz ardı edilemez. Olgun insanlar bunu kabul edilebilir bulurken bazen de hak edilmemiş acılarla karşılaştıklarında bu tür bir teselliye aramayı gerekli görürler (Lerner, 1980, s. 21, 1998, s. 250). Buradan hareketle zihinsel engelliye bakım veren bireylerin bu süreçteki bakım yükünün getirmiş olduğu

güç yetirememe, ekonomik sıkıntılar, yaş faktörü, sağlık sorunları, yalnızlık hissi, anlamlandırma ihtiyacı, sürekli imtihan edilme düşüncesi, gelecek kaygısı vb. durumlardan kaçış için dine yaklaşma eğiliminde olabilecekleri varsayılmıştır.

Zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inanç değişimlerinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi, sağlık durumu, ailedeki zihinsel engelli sayısı, zihinsel engelliye yakınlık derecesi, zihinsel engellilik derecesine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ki- kare testi sonucunda değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Dolayısıyla, *“Zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inanç değişimleri demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir”* yönündeki H_{3a} hipotezi reddedilmiştir.

Literatür incelendiğinde zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inanç değişimleri ve demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Cinsiyet değişkenine bakıldığında kadınların genel çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını, erkeklerin çoğunluğu ise dini inancında değişme olmadığını belirtmişlerdir. Kadınların diğer çoğunluğu dini inancında değişme olmadığını, erkeklerin geri kalanı da dine yaklaştıklarını belirtmişlerdir. Kadın katılımcılardan 2 kişi bu süreçte dinden soğuduğunu ifade ederken erkek katılımcılardan kimse dinden soğuduğunu ifade etmemiştir. Erkeklerin çalışma hayatında aktif rol almaları, zihinsel engelli bireylerin bakımının daha çok kadınlar tarafından üstlenilmesiyle birlikte katılımcı sayısının dengesiz dağılması durumu sağlıklı sonuçlara ulaşmayı engellemiştir. Her ne kadar anlamlı bir farklılık bulunamasa da kadınların dine yaklaşma oranı varsayıldığı gibi yüksek çıkmıştır. Kadın ve erkek arasında doğuştan ya da sosyalleşme yoluyla meydana gelen cinsiyet farklılığından kaynaklanan kişilik farklılıkları kadınların din ihtiyaçları ve din ile ilgilenmeleri erkeklere göre daha yüksektir. Kadınların daha yüksek düzeyde geliştirdikleri suçluluk duygusu, kendini bırakma, boyun eğme, kaygı gibi kişilik özellikleri kişisel değer ve amaç konusunda daha büyük bir arayışa yol açarak din ile daha çok ilgilenmeye ve dini yaşamaya yol açabilmektedir (Batson vd., 2017, ss. 40-41).

Yaş değişkenine bakıldığında 18-29 yaş grubu katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını belirtmiştir. 30 yaş ile 60 ve üzeri yaş grubu katılımcıların zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını ifade eden kişi sayısı çok olsa da genel çoğunluk dini inançlarında bir değişme olmadığını belirtmiştir. 30-59 yaş grubu katılımcılarından 2 kişi ise bu süreçte dinden soğuduğunu ifade ederken diğer yaş gruplarından dinden soğuduğunu ifade eden kişi bulunmamaktadır. 18-29 yaş ilk yetişkinlik dönemindeki dine yaklaşma eğiliminin ise aile ve iş yaşamındaki tercihlerin olumlu sonuçlanarak sosyal rollerin belirginleşmesi ve gelişim ödevlerinin başarıyla yerine getirilmesiyle ilgisi olabilir. 30-59 yaş yetişkinlik dönemindeki dini inançta bir değişme olmaması bir dinginlik halinin söz konusu olduğu; aile, iş yaşamındaki kariyerinin, ekonomik bağımsızlığının, üretkenliğin sağlanması ve gelişim ödevlerinin başarıyla yerine getirilmesiyle ilgisi olabilir. Ayrıca üretkenliğe karşı durgunluk çatışmasının yaşandığı bu dönemde dünyevi konulara daha çok vakit ayırma, çocuk yetiştirmek, ekonomik bağımsızlığı devam ettirmek, kariyer, rehberlik ve hobi için çaba harcamanın yoğun olduğu bir zaman dilimi olduğundan dolayı dini inancında gerileme mümkün görülmektedir. Yaşlılık döneminde dini inançta bir değişme olmasa da 60 ve üzeri yaş grubunda yeterli örneklemin olmaması bu konuda net yargıya varmayı engellemektedir.

Eğitim durumu değişkenine bakıldığında, örgün eğitim almayan, ilkokul ve ortaokul grubundaki katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını belirtmişlerdir. Lise veya dengi okul grubundaki katılımcılardan dine yaklaştıklarını ifade eden kişi sayısı çok olsa da çoğunluk dini inançlarında bir değişme olmadığını belirtmişlerdir. Üniversite mezunlarının çoğunluğu bu süreçte dini inançlarında bir değişme olmadığını belirtmişlerdir. Zihinsel engelliye bakım sürecinde dinden soğuduğunu ifade eden 2 kişi ise ilkokul mezunudur. Her ne kadar anlamlı bir farklılık bulunamasa da lisenin altında mezuniyete sahip ve örgün eğitim almayan katılımcıların dine yaklaşma oranı varsayıldığı gibi yüksek çıkmıştır. Seküler eğitimin verildiği okullara gidenlerin gitmeyenlere göre daha az dini inançlara bağlı oldukları görülmektedir (Feldman, 1970, s. 122). Ayrıca okula gitmek suretiyle evinden ayrılmak kişinin doğup büyüdüğü çevre ile bağlarını zayıflatmaktadır (Ozorak, 1989, s. 449). Böylece kişi, seküler eğitimde karşılaştığı akademik referans gruplarının dine karşı daha şüpheli ve liberal tutumlar sergilemesi ile birlikte yeni bir referans grubunun etkisi altında

kalır. Mezun olduktan sonra da akademik olmayan topluma döndüklerinde sosyal baskının etkisiyle dini inanç ve tutumlarının yaygın geleneksel muhafazakâr inanca doğru yeniden yönelirler. Sosyal etki açıklamasına uygun olarak, her defasında yeni bir sosyal çevreye yönelmede yeni bir sosyal baskıyla karşılaşan bireyin inançları yeniden belli oranda değişime uğramaktadır (Batson vd., 2017, ss. 46-48). Buradan hareketle üniversite mezunlarının çoğunluğunun bakım sürecinde dini inançlarında azalma olması beklenirken bir değişim olmamıştır. Bu bireylerin dine bağlılıklarını ve iyi bir din eğitiminden geçtiklerinin göstergesi olabilir.

Gelir düzeyi değişkenine bakıldığında, aylık geliri 8000 ₺' ye kadar olan katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını ifade ederken aylık geliri 8001 ₺ ve üzeri olan katılımcılar ise bu süreçte dini inançlarında değişim olmadığını belirtmişlerdir. Dinden soğuduğunu belirten 2 kişiden biri 2500 ₺ ve altı gelir grubundayken diğeri 4001-6000 ₺ gelir grubunda yer almaktadır. Ruh sağlığı ve din arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada bu araştırmanın bulgularının aksine gelir düzeyinin artmasıyla dindarlığın azaldığına dair bir sonuca ulaşılmıştır. Bu durumu, ekonomik düzeyin artmasıyla birlikte yaşam tarzının seküler ve pozitivist bir yöne evrilmesi ve bu tarz bir hayatla dinin uyuşmamasının neticesi olarak açıklanmaktadır (Yapıcı, 2013, ss. 254-258).

Sağlık durumu değişkenine bakıldığında, hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşayan katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inancında bir değişim olmadığını, hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamayanlar ise zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Dinden soğuduğunu belirten 2 kişi de hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamayan katılımcılardandır. Bu durum, ciddi bir sağlık sorunu yaşayan bireylerin zorlu süreçlerine ek olarak zihinsel engellinin bakım yükünü üstlenmeleri halinde dini inançlarını koruyor olmaları iyi bir din eğitimi aldığını ya da hastalıklarının onları sıkıntılara karşı hazırlıklı hale getirdiklerinin bir göstergesi olabilir.

Ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkenine bakıldığında, ailedeki zihinsel engelli sayısı 1 olan katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını, ailedeki zihinsel engelli sayısı 2 olan katılımcıların ise yarısı zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını diğer yarısı ise dini inançlarının değişmediğini

belirtmişlerdir. Dinden soğuduğunu ifade eden 2 kişi ise ailesindeki zihinsel engelli sayısı 1 olan katılımcılardandır. Bulgulardan hareketle, zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen örneklem grubunun baktığı engelli sayısının çokluğu dini inancında fark oluşturabilecek nitelikte olmadığı söylenebilir.

Zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkenine bakıldığında, zihinsel engellinin anne, baba ve diğer akrabalarının çoğunluğunun zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıkları, kardeşlerin ise dini inançlarının değişmediği görülmektedir. Dinden soğuduğunu belirten 2 kişi de zihinsel engelli çocuğunun bakımını üstlenen annelerdir. Böylece, zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen örneklem grubunun engelliye yakınlık derecesinin dini inancını etkileyecek boyutta fark oluşturabilecek nitelikte olmadığı söylenebilir.

Zihinsel engellilik derecesi değişkenine bakıldığında, hafif ve orta zihinsel engeli bulunan bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların çoğunluğu zihinsel engelliye bakım sürecinde dine yaklaştıklarını belirtmişlerdir. Ağır zihinsel engeli bulunan bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların çoğunluğu dini inançlarının değişmediğini ve çok ağır zihinsel engeli bulunan bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların yarısı dine yaklaştıkları diğer yarısı ise dini inançlarında bir değişme olmadığını belirtmişlerdir. Dinden soğuduğunu ifade eden 2 kişi ise hafif zihinsel engeli bulunan bireylere bakan katılımcılardır. Ortaya çıkan sonuç, zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen örneklem grubunun zihinsel engellilik derecesinin dini inancını etkileyecek boyutta fark oluşturabilecek nitelikte olmadığı söylenebilir.

4.1.1.2. Zihinsel Engelli Doğumları İlişkilendirme

Zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme değişkeninin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi, sağlık durumu, ailedeki zihinsel engelli sayısı, zihinsel engelliye yakınlık derecesi, zihinsel engellilik derecesine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ki- kare testi bulguları aşağıda tartışılmıştır. Dolayısıyla, *“Zihinsel engelli doğumu ilişkilendirme değişkeni demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir”* yönündeki H_{3b} hipotezi cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, sağlık durumu, zihinsel engelli sayısı ve zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkenleri için reddedilirken yaş ve zihinsel engellilik derecesi değişkenleri için kabul edilmiştir.

Literatür incelendiğinde zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme değişkeni ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Ancak bazı nitel çalışmalarda engelliliğin kader, imtihan, ödül, ceza, tıbbi hatalar vb. kavramlarla ilişkilendirildiği araştırma bulguları mevcuttur. Örneğin, ‘Zihinsel Engelli Çocukların Ebeveynlerinde Dini Başa Çıkma’ başlıklı çalışmada, ebeveynlerden bazıları çocuklarının zihinsel engelini dini inançlarının bir gereği olarak bazıları da yaşadıkları olağanüstü olayları anlamlandırmada başka bir açıklama getiremediklerinden kadere atfetmektedirler. Ayrıca imtihana atıf yapanların sayısı da yüksektir (Akgemik, 2019, s. 65). ‘Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dini Başa Çıkma’ başlıklı çalışmanın bulgularına göre otizmi ebeveynlerin %15’ i kader, %12,5’ i imtihan, % 10’ u ceza, % 12,5’ i ödül, % 10’ u görev, % 2,5’ i ise farklı boyuttan varlıklarla iletişim halinde olma durumu olarak açıklamıştır (Karagöz, 2010, s. 69). ‘Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri’ başlıklı çalışmanın bulgularına göre de ebeveynlerin çocuklarının zihinsel engel durumunu %59,6’sı kadere, %29,8’i başka etkenlere, %10,5’i ise tamamen tıbbi nedenlere atfetmektedir. Ayrıca çocuklarının zihinsel engelli oluşunu dini açıdan değerlendirdiklerinde %17.7’ si, kendi hatalarından dolayı, %66.5’i imtihan olduğunu ve %15.8’i dini bir nedeni olmadığını belirtmiştir (Kara, 2008, ss. 325-326). Görüldüğü üzere diğer çalışma bulgularında da ebeveynlerin çocuklarının zihinsel engelliliğini imtihan ve kader kavramıyla ilişkilendirme oranlarının oldukça yüksek olması her ne kadar anlamlı sonuçlara ulaşılmasa da bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Hastalık, doğal afet, önemli birinin ölümü ve benzeri olaylar karşısında da Tanrı ve kader gibi etkenlere yüklemeler yapıldığını görmek mümkündür. Örneğin bir araştırmada kanser teşhisi ile karşı karşıya kaldıklarını farz eden kişiler, sonuca en fazla katkısı olan nedenler olarak öncelikle, Allah ve Kader gibi tabiatüstü etkenlere yükleme yapmışlardır (Yaparel, 1994, s. 289). Sağlıkla ilgili durumlarda Tanrı’ya atıfların yaygınlığının gösterdiği gibi, dini inançlar bu zorlukları anlamak ve bunlarla başa çıkmak için başka bir çerçeve sağlayabilir; aynı zamanda bireyin adil ve anlamlı bir dünyaya olan inancını sürdürmesine izin verebilir (Pargament & Hahn, 1986, s. 193). Buradan hareketle zihinsel engelliliği anlamlandıramadığında inançlı bireyin bu durumu kadere/ Tanrı’ ya yüklemesi kaçınılmaz olacaktır.

Cinsiyet değişkenine bakıldığında, kadın ve erkek katılımcıların genel çoğunluğu zihinsel engelli doğumları kader veya imtihan ile ilişkilendirmişlerdir. Kader ve imtihan seçeneklerinin cevaplanma oranı birbirine çok yakın olması bu iki kavramın halk arasında birbiri yerine kullanılıyor olabileceğini göstermektedir. Zihinsel engelli doğumları anne-babanın günahlarıyla veya tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendiren kadın ve erkek katılımcıların ise az sayıda olduğu görölmektedir.

Yaş değişkenine bakıldığında, katılımcıların genel çoğunluğu zihinsel engelli doğumları kader veya imtihan ile ilişkilendirmişlerdir. 18-29 yaş ve 60 ve üzeri yaşındaki zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların zihinsel engelli doğumları daha çok kaderle; 30-59 yaşındaki katılımcılar ise imtihanla ilişkilendirmişlerdir. 30-59 yaşındaki katılımcıların zihinsel engelli doğumları tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirenlerin sayısının da fazla olduğu göze çarpmaktadır. Ki-kare testi neticesinde yaş değişkeni ile zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Katılımcılardan 30-59 yaş grubu ile zihinsel engelli doğum nedenlerini kaderle ilişkilendiren grup arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Ayrıca katılımcılardan 60 ve üstü yaş grubu ile zihinsel engelli doğum nedenlerini anne-babanın günahlarıyla, kaderle ve imtihanla ilişkilendiren gruplar arasında da anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Yaş değişkeninin zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme üzerinde orta güçte bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($V=0,273$).

Eğitim durumu değişkenine bakıldığında, zihinsel engelli bireyin bakımını üstlenen örgün eğitim almayanların ve üniversite mezunlarının çoğunluğu zihinsel engelli doğumları kaderle ilişkilendirirken ilkokul ve lise veya dengi okul mezunlarının çoğunluğu da imtihanla ilişkilendirmektedirler. Katılımcılardan ortaokul mezunlarının çoğunluğunun yarısı zihinsel engelli doğumları kaderle, diğer yarısı ise imtihanla ilişkilendirmişlerdir. Zihinsel engelli doğumları anne-babanın günahlarıyla ilişkilendiren bir kişi vardır, o da ilkokul mezunudur. Az da olsa her bir gruptan zihinsel engelli doğumları tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirenler olmuştur.

Gelir düzeyi değişkenine bakıldığında, zihinsel engelli bireyin bakımını üstlenen katılımcılar aylık gelir gruplarının genelinde zihinsel engelli doğumları kaderle veya imtihanla ilişkilendirmişlerdir. 2500 ₺ ve altı ile 8001 ₺ ve üstü gruplarında yeterli örneklem olmaması sağlıklı yorumlamayı engellemektedir. Zihinsel engelli doğumları

anne-babanın günahlarıyla ilişkilendiren bir kişi ise 2501-4000 ₺ aylık gelire sahiptir. Bu durumu tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirenler ise az da olsa her aylık gelir grubundan katılımcılar mevcuttur.

Sağlık durumu değişkenine bakıldığında, zihinsel engelli bireyin bakımını üstlenen katılımcılardan hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşayanların zihinsel engelli doğumları çoğunluk sırasına göre imtihan, kader ve tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirmişlerdir. Anne-Babanın günahlarıyla ilişkilendiren bir kişi bulunmaktadır. Zihinsel engelli bireyin bakımını üstlenen katılımcılardan hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamayanların zihinsel engelli doğumları çoğunluk sırasına göre kader, imtihan ve tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirmişlerdir. Her iki grupta da kader ve imtihan seçeneklerinin işaretlenme oranı birbirine yakındır.

Ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkenine bakıldığında, engelli sayısı 1 olan katılımcılar zihinsel engelli doğumları çoğunluk sırasına göre imtihan, kader ve tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirmişlerdir. Anne-Babanın günahlarıyla ilişkilendiren bir kişi bulunmaktadır. Engelli sayısı 2 olan katılımcılar ise çoğunluk sırasına göre kader, imtihan ve tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirmişlerdir.

Zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkenine bakıldığında, zihinsel engellinin bakımını üstlenen yakınlarının büyük çoğunluğu zihinsel engelli doğumları kader ve imtihanla ilişkilendirmektedirler. Anne, baba ve kardeşlerden tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirenler de mevcuttur. Anne-Babanın günahlarıyla ilişkilendiren bir kişi diğer akrabalarındandır.

Zihinsel engellilik derecesi değişkenine bakıldığında, hafif, orta ve çok ağır zihinsel engeli bulunan bireylerin bakımını üstlenen katılımcılar, zihinsel engelli doğumları en çok imtihanla daha sonra kaderle ilişkilendirmişlerdir. Ağır zihinsel engeli bulunan bireylerin bakımını üstlenen katılımcılar, zihinsel engelli doğumları daha çok kaderle sonra imtihanla ilişkilendirmişlerdir. Az da olsa tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirenler hafif, orta ve ağır zihinsel engeli bulunan bireylerin bakımını üstlenen katılımcılardır. Anne-Babanın günahlarıyla ilişkilendiren bir kişi ise orta zihinsel engeli bulunan bireyin bakımını üstlenen kişilerdendir. Ki-kare testi neticesinde zihinsel engellilik derecesi değişkeni ile zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme arasında anlamlı

bir farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Katılımcılardan bakımını üstlendiği bireyin zihinsel engellilik derecesi orta dereceli olan grup ile zihinsel engelli doğum nedenlerini kaderle ilişkilendiren grup arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Ayrıca katılımcılardan bakımını üstlendiği bireyin zihinsel engellilik derecesi ağır dereceli olan grup ile zihinsel engelli doğum nedenlerini kaderle ve imtihanla ilişkilendiren gruplar arasında da anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Engellilik derecesinin zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme üzerinde orta güçte bir etkiye sahip olduğu ($V=0,182$) tespit edilmiştir.

4.1.1.3. Mağdura Karşı Tutum

Mağdura karşı tutum değişkeninin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi, sağlık durumu, ailedeki zihinsel engelli sayısı, zihinsel engelliye yakınlık derecesi, zihinsel engellilik derecesine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ki-kare testi sonucunda değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin tartışması aşağıda yapılmıştır. Dolayısıyla, “*Mağdura karşı tutumları demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{3c} hipotezi cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi, sağlık durumu, ailedeki zihinsel engelli sayısı ve zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkenleri için reddedilirken zihinsel engellilik derecesi değişkeni için kabul edilmiştir.

İnsanların hayatında önemli bir yer tutan, tahmini ve kontrolü güç olan şans, kaza, kader gibi kırılmalar için adalet olan inancın terk edilmesini sağlamaktadır (Lerner, 1980, s. 18). Daha yüce bir gücün nihayetinde adaleti dağıtacağı inancı birçok din için tipik bir inanç olduğundan, nihai adalet inancın dinin önemine olan inançla ilişkilendirileceği (Maes, 1998, s. 26) ve büyük bir travma yaşayanların, yaşamayanlara göre dünya hakkında daha olumsuz ampirik varsayımlara sahip olacaklarını ve travmatik olayları asimile etmek için dini inançların kullanılacağı (Furnham, 2003, s. 806) bulgularından hareketle mağdura karşı tutumlarda farklılık olabileceği varsayılmıştır.

Cinsiyet değişkenine bakıldığında kadın ve erkek katılımcıların büyük çoğunluğu sunulan mağduriyet olayından hareketle Sinan Bey’in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini ‘*Allah’ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir*’ şeklinde ifade ederek bu durumu Tanrı’ya yüklemekte ve kadercı bir yaklaşım sergilemektedirler. Kadınların diğer

çoğunluğu *‘Allah’ın Sinan Bey’e verdiği bir cezadır. Eden bulur! Çünkü top oynayan masum bir çocuğun ölümüne sebep olmuştur*’ şeklinde ifade ederek bu durumu tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınama eğilimi göstermektedirler. Erkeklerin diğer çoğunluğu ise *‘Allah’ın aileye verdiği bir lütuftur. Çektikleri sıkıntıya karşılık cennete girmelerine vesile olacak bir ödül olabilir*’ şeklinde ifade ederek bu durumu tanrısal ödül-nihai adalet-teselli ve teslimiyeti vurgulamışlardır.

Yaş değişkenine bakıldığında, katılımcıların genel çoğunluğu Sinan Bey’in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini *‘Allah’ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir*’ şeklinde ifade ederek bu durumu Tanrı’ya yüklemekte ve kaderci bir yaklaşım sergilemektedirler. 18-29 yaş grubu en çok kaderci seçeneği daha sonra da mağduru kınayan, Tanrısal cezalandırmayla içkin adaleti savunan seçeneği işaretlemişlerdir. 30-59 yaş grubu en çok kaderci seçeneği daha sonra da teselli ve teslimiyet gösteren, tanrısal ödülle nihai adaleti savunan seçeneği işaretlemişlerdir. 60 ve üzeri yaş grubu en çok kaderci ve mağduru kınayan, Tanrısal cezalandırmayla içkin adaleti savunan seçeneği işaretlemişlerdir. Bu yaş grubunda az sayıda katılımcı bulunmasından dolayı sağlıklı sonuçlara ulaşılamamıştır.

Eğitim durumu değişkenine bakıldığında, örgün eğitim almayan grup hariç diğer grupların genel çoğunluğu Sinan Bey’in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini *‘Allah’ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir*’ şeklinde ifade ederek bu durumu Tanrı’ya yüklemekte ve kaderci bir yaklaşım sergilemektedirler. Yine örgün eğitim almayan grup hariç diğer grupların en az işaretledikleri Sinan Bey’in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini *‘Annesinin hatasının sonucudur. Hamileyken alkol kullanmasaydı çocuğu engelli doğmayabilirdi*’ seçenekle bu durumu tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirmişlerdir. Zihinsel engelli bireyin bakımını üstlenen örgün eğitim almayan grubun çoğunluğu ise mağduru kınayan, Tanrısal cezalandırmayla içkin adaleti savunan seçeneği işaretlemişlerdir.

Gelir düzeyi değişkenine bakıldığında, gelir gruplarının genel çoğunluğu Sinan Bey’in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini *‘Allah’ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir*’ şeklinde ifade ederek bu durumu Tanrı’ya yüklemekte ve kaderci bir yaklaşım sergilemektedirler. 2500 ₺ ve altı, 2501-4000 ₺ ve 4001-6000 ₺ gelir grupları en çok kaderci seçeneği, sonra mağduru kınayan, Tanrısal cezalandırmayla içkin adaleti savunan

seçeneği, daha sonra da teselli ve teslimiyet gösteren, tanrısal ödülle nihai adaleti savunan seçeneği işaretlemişlerdir. Bu grupların en az işaretledikleri *'Annesinin hatasının sonucudur. Hamileyken alkol kullanmasaydı çocuğu engelli doğmayabilirdi'* seçeneğiyle bu durumu tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirmişlerdir. 6001-8000 ₺ ve 8001 ₺ ve üstü gelir grubundakiler az sayıda katılımcı bulunmasından ve seçeneklerin birbirine yakın sayıda işaretlenmesinden dolayı sağlıklı sonuçlara ulaşamamıştır.

Sağlık durumu değişkenine bakıldığında, hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşayan ve yaşamayan grupların genel çoğunluğu Sinan Bey'in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini *'Allah'ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir'* şeklinde ifade ederek bu durumu Tanrı'ya yüklemekte ve kaderci bir yaklaşım sergilemektedirler. Diğer çoğunluk ise sırayla *'Allah'ın Sinan Bey'e verdiği bir cezadır. Eden bulur! Çünkü top oynayan masum bir çocuğun ölümüne sebep olmuştur'* şeklinde ifade ederek bu durumu tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınamayı; *'Allah'ın aileye verdiği bir lütuftur. Çektikleri sıkıntıya karşılık cennete girmelerine vesile olacak bir ödül olabilir'* şeklinde ifade ederek bu durumu tanrısal ödül-nihai adalet-teselli ve teslimiyeti vurgulayan seçeneği işaretlemişlerdir. Bu grupların en az işaretledikleri *'Annesinin hatasının sonucudur. Hamileyken alkol kullanmasaydı çocuğu engelli doğmayabilirdi'* seçeneğiyle bu durumu tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirmişlerdir.

Ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkenine bakıldığında, katılımcıların genel çoğunluğu Sinan Bey'in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini *'Allah'ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir'* şeklinde ifade ederek bu durumu Tanrı'ya yüklemekte ve kaderci bir yaklaşım sergilemektedirler. Ailedeki zihinsel engelli sayısı 1 olan katılımcıların diğer çoğunluğu sırasıyla *'Allah'ın Sinan Bey'e verdiği bir cezadır. Eden bulur! Çünkü top oynayan masum bir çocuğun ölümüne sebep olmuştur'* şeklinde ifade ederek bu durumu tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınamayı; *'Allah'ın aileye verdiği bir lütuftur. Çektikleri sıkıntıya karşılık cennete girmelerine vesile olacak bir ödül olabilir'* şeklinde ifade ederek bu durumu tanrısal ödül-nihai adalet-teselli ve teslimiyeti vurgulayan seçeneği işaretlemişlerdir. Bu grubun en az işaretlediği *'Annesinin hatasının sonucudur. Hamileyken alkol kullanmasaydı çocuğu engelli doğmayabilirdi'* seçeneğiyle bu durumu tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle ilişkilendirmişlerdir. Ailedeki zihinsel

engelli sayısı 2 olan katılımcıların diğer seçenekleri eşit oranda işaretlemesinden dolayı sağlıklı sonuçlara ulaşamamıştır.

Zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkenine bakıldığında, katılımcı grupların genel çoğunluğu Sinan Bey'in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini *'Allah'ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir'* şeklinde ifade ederek bu durumu Tanrı'ya yüklemekte ve kaderci bir yaklaşım sergilemektedirler. Anneler sırasıyla *'Allah'ın Sinan Bey'e verdiği bir cezadır. Eden bulur! Çünkü top oynayan masum bir çocuğun ölümüne sebep olmuştur'* şeklinde ifade ederek bu durumu tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınamayı; *'Allah'ın aileye verdiği bir lütuftur. Çektikleri sıkıntıya karşılık cennete girmelerine vesile olacak bir ödül olabilir'* şeklinde ifade ederek bu durumu tanrısal ödül-nihai adalet-teselli ve teslimiyeti; *'Annesinin hatasının sonucudur. Hamileyken alkol kullanmasaydı çocuğu engelli doğmayabilirdi'* seçeneğiyle tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenleri vurgulayan seçenekleri işaretlemişlerdir. Baba, kardeş ve diğer akraba grubu katılımcıların diğer seçenekleri birbirine yakın sayıda işaretlemesinden dolayı sağlıklı sonuçlara ulaşamamıştır.

Zihinsel engellilik derecesi değişkenine bakıldığında ise, grupların genel çoğunluğu Sinan Bey'in çocuğunun zihinsel engelli doğmasının sebebini *'Allah'ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir'* şeklinde ifade ederek bu durumu Tanrı'ya yüklemekte ve kaderci bir yaklaşım sergilemektedirler. Zihinsel engellilik derecesi hafif olan bireylerin bakımını üstlenen katılımcılar sırasıyla *'Allah'ın Sinan Bey'e verdiği bir cezadır. Eden bulur! Çünkü top oynayan masum bir çocuğun ölümüne sebep olmuştur'* şeklinde ifade ederek bu durumu tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınamayı; *'Allah'ın aileye verdiği bir lütuftur. Çektikleri sıkıntıya karşılık cennete girmelerine vesile olacak bir ödül olabilir'* şeklinde ifade ederek bu durumu tanrısal ödül-nihai adalet-teselli ve teslimiyeti; *'Annesinin hatasının sonucudur. Hamileyken alkol kullanmasaydı çocuğu engelli doğmayabilirdi'* seçeneğiyle tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenleri vurgulayan seçenekleri işaretlemişlerdir. Zihinsel engelliliği orta derecede olan bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların diğer çoğunluğu sırasıyla tanrısal ödül-nihai adalet-teselli ve teslimiyeti; tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınamayı; tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenleri vurgulayan seçenekleri işaretlemişlerdir. Zihinsel engelliliği ağır derecede olan bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların diğer çoğunluğu sırasıyla tıbbi hatalarla ya da

çevresel etkenleri; tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınamayı; tanrısal ödül-nihai adalet-teselli ve teslimiyeti vurgulayan seçenekleri işaretlemişlerdir. Zihinsel engelliliği çok ağır derecede olan bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların diğer çoğunluğu sırasıyla tanrısal ödül-nihai adalet-teselli ve teslimiyet; tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınama eğilimi göstermişlerdir. Ki-kare testi neticesinde zihinsel engellilik derecesi değişkeni ile mağdura karşı tutum değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Katılımcılardan bakımını üstlendiği bireyin zihinsel engellilik derecesi hafif dereceli olan grup ile Tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınama grubu arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,05$). Engellilik derecesinin mağdura karşı tutumu üzerinde orta güçte bir etkiye sahip olduğu ($V=0,181$) tespit edilmiştir.

4.1.2. Teistik Kader Algısına Yönelik Bulguların Tartışılması

Çalışmaya katılan zihinsel engellinin bakımını üstlenen 200 bireyin teistik kader algısının cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi, sağlık durumu, ailedeki zihinsel engelli sayısı, zihinsel engelliye yakınlık derecesi, zihinsel engellilik derecesi gibi demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadıkları tartışılmıştır. Böylece kader algısı daha geniş bir perspektifle ele alınmıştır.

Ortaya çıkan genel sonuç, zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları olayların sorumluluğunu insanlara veya Allah' a atfetme durumları bakımından hangi yönde eğilim gösterdikleri incelendiğinde olayları büyük ölçüde insan faktörüyle açıklayarak özgür iradeci bir yaklaşım sergilemişlerdir (Şekil 3.4). Ayrıca demografik değişkenlerle teistik kader algısı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu durum ölçeğin yapısından kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Çünkü aynı ölçeğin kullanıldığı diğer araştırmalarda da (Andırın, 2020; Çalışkan, 2021) sosyo-demografik değişkenlerin çoğuyla teistik kader algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

4.1.2.1. Cinsiyet- Teistik Kader Algısı İlişkisi

Katılımcıların cinsiyet değişkeni ile teistik kader algısı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan t-testi sonucundan elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo

3.7). Dolayısıyla, “*Teistik kader algısı puanları cinsiyet değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{1a} hipotezi reddedilmiştir.

Kader algısı ve cinsiyet ilişkisi üzerine daha önce yapılmış çalışmalar incelendiğinde çalışmaların bazılarında anlamlı farklılık tespit edilirken bazılarında farklılık tespit edilmediği görülmektedir. Bu çalışmada kadın ve erkek katılımcı sayısının dengesiz dağılımı her ne kadar sağlıklı sonuçlara ulaşmayı engellese de elde edilen teistik kader algısının cinsiyete göre farklılaşmadığı bulgusu daha önce yapılan örneklem sayısının eşit veya yakın olduğu birçok araştırma ile benzer bulgulara ulaşılmıştır. Bu çalışmaya paralel olarak Horozcu’ nun (2018) TKAÖ’ nin kullanıldığı ‘Üniversite Sınav Sürecinde Kader Algısı ve Sınav Anksiyetesi İlişkisi’ başlıklı ve ‘Kader Algısı ve Otoriteriyen Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme’ başlıklı yüksek lisans tezi çalışmalarında katılımcıların kader algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı belirtilmiştir (Andırın, 2020, s. 41; Çalışkan, 2021, s. 64). Aynı şekilde ‘Teistik Kader Algısının Problemlerle Başa Çıkma Tutumu Üzerindeki Etkisi’ başlıklı doktora tezi çalışmasında da teistik kader algısı ve problemlerle baş etme tutumu arasındaki ilişkiye cinsiyet değişkeni aracı (moderatör) olarak dâhil edildiğinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir (Bayır, 2021, s. 117).

Bu araştırmanın kullanmış olduğu TKAÖ’ den farklı kader algısını ölçen diğer ölçme araçlarının kullanıldığı çalışmalarda da benzer bulgulara rastlanılmıştır. ‘Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi ile Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi’ başlıklı doktora tezinde katılımcıların kader inançları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farkın ortaya çıkmadığı belirtilmiştir (Kara, 2009, s. 110). Aynı şekilde ‘Kader inancının psikoterapik açıdan fonksiyonu’ başlıklı çalışmada cinsiyet ve kader algıları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Kandemir, 2006, s. 99). ‘Türkiye’de Deprem Zararlarının Çok Olması ile Kader İnancı Arasındaki İlişki’ başlıklı çalışmada kadınların erkeklere göre depremi daha yüksek düzeyde ilahi gazap olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu durum ilahi gazap ve ilahi yazgı kavramlarının birbirine yakın anlamda değerlendirilmiş olabileceğini ve kadınların olaya daha duygusal bakması ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, kader inancı bakımından cinsiyetler arasında fazla bir fark olmadığı da belirtilmiştir (Z. Aydın & Esen, 1997, ss. 67-68).

‘Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi’ adlı çalışmada ‘kadere atıf yapma’ boyutuna verilen cevaplar cinsiyete göre farklılaşmıştır. Araştırmada ‘kısmen atıf yapma’ cevabının, kadınlarda erkeklerden daha sık kullanıldığı; ‘tamamen kadere atıf yapma’ ve ‘kadere atıf yapmama’ cevaplarının ise erkeklerde kadınlara oranla daha sık kullanıldığı tespit edilmiştir (Kartopu, 2012, ss. 117-123). ‘Kader Algısı -Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma’ başlıklı çalışmada, Mutezile kader algısında cinsiyet açısından birbirine yakın sonuçlar çıkmasına karşın Ehl-i sünnet kader algısında kadınların erkeklerden daha yüksek düzeyde katılım sergiledikleri görülmüştür. Cebriyye kader algısında ise kadın katılımcılardan bu kader algısı grubuna giren kimse olmadığı için kadınların erkeklere oranla daha cebri olduğu görüşünü desteklememiştir (Karaca, 2006, s. 485). ‘Kader Algısı-Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma’ başlıklı yüksek lisans tezi çalışmasında Ehl-i sünnet ve Cebriyye kader algısı boyutlarında cinsiyete göre bir farklılık görülmezken, Mutezile kader algısında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit ederek, erkeklerin mutezili kader algısına kadınlardan daha fazla sahip olduğu söylenmektedir (Kilit, 2019, s. 65).

Kültürel ve toplumsal anlamda kimlik ve kişiliğin en önemli yapıtaşlarından biri ve insan doğasının biyolojik anlamda en önemli ayırıcı özelliklerinden biri olması hasebiyle cinsiyetin, hayatı algılama, anlamlandırma, yorumlama ve yaşamada çoğunlukla anlamlı farklılaşmalara neden olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Literatür incelendiğinde, cinsiyet değişkeni ile kader algısı arasındaki ilişkinin anlamlı düzeyde farklılaştığını tespit eden çalışmalar olduğu gibi böyle bir ilişkinin olmadığını gösteren çalışmaların da mevcut olduğu görülmektedir. Bu çalışmada erkek egemen bir toplumun biçmiş olduğu cinsiyet rolleri bakımından kadınların bireysel sorumluluklarını yakınındaki erkeklere yükleme eğilimlerinden hareketle ve kadının zihinsel engelliye bakım sürecinde içinde bulunduğu dezavantajlı durumun etkisiyle kendini yalnız, mağdur ve güçsüz olarak algılayıp daha fazla kaderci eğilim göstereceği varsayılmıştır. Ancak, bu çalışmada zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen kadınların erkeklere oranla daha kaderci eğilimler göstereceği düşünülürken, cinsiyet ile teistik kader algısı arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma tespit edilememiştir. Erkeklerin çalışma hayatında aktif rol almaları, zihinsel engelli bireylerin bakımının daha çok kadınlar tarafından üstlenilmesiyle birlikte katılımcı sayısının dengesiz dağılması durumu sağlıklı sonuçlara ulaşmayı engellemiştir.

4.1.2.2. Yaş- Teistik Kader Algısı İlişkisi

Katılımcıların yaş değişkeni ile teistik kader algısı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan tek yönlü ANOVA testi sonucundan elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3.8). Dolayısıyla, “*Teistik kader algısı puanları yaş değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{1b} hipotezi reddedilmiştir.

Kader algısı ve yaş ilişkisi üzerine daha önce yapılmış çalışmalar incelendiğinde çalışmaların bazılarında anlamlı farklılık tespit edilirken bazılarında farklılık tespit edilmediği görülmektedir. Bu çalışmaya paralel olarak Horozcu’ nun (2018) TKAÖ’ nin kullanıldığı bazı çalışmalarda kader algıları ve yaş arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Andırın, 2020, s. 43; Çalışkan, 2021, s. 65). Başka bir çalışmada da teistik kader algısı ve problemlerle baş etme tutumu arasındaki ilişkiye yaş değişkeni aracı olarak dâhil edildiğinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir (Bayır, 2021, s. 118).

Çalışmanın konusuyla ilgili olarak diğer ölçme araçlarının kullanıldığı çalışmalarda da benzer bulgulara rastlanılmıştır. Bu çalışmalarda yaş grupları ile kader inancı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (Kandemir, 2006, s. 99; Kara, 2009, ss. 98-99). Kara (2009), tüm yaş grupları, ‘Kader seçimlerimi Allah’ın da uygun görmesiyle oluşur.’ seçeneğinde yoğunlaşırken ‘Kaderimi kendi seçimlerim belirler.’ seçeneğine 17-20 yaş grubunun %25,5, 21-23 yaş grubunun %23,7 ve 24 yaş üzeri katılımcıların %6,7 oranla katıldığını belirtmiştir.

Bir çalışmada, kader algısı ile yaş grupları arasında anlamlı bir ilişkinin tespit edildiği, ergenlikten ilk yetişkinlik ve orta yaşlılığa doğru giderken kaderci inançta belirgin bir artış olduğu, yaşlılık dönemine doğru gidildikçe de bir düşüş olduğu tespit edilmiştir (Kartopu, 2012, s. 113). Benzer bir çalışmada da kader algılarının yaş aralıklarında değişkenlik gösterdiği, yaş ilerledikçe kader inancının da arttığı tespit edilmiştir (Kilit, 2019, s. 70). Bir diğer çalışmada ise depremin sebebini neye bağlıyorsunuz sorusuna gençlerin daha akılcı cevaplar verirken yaşlıların daha cebri cevaplar verdiklerini belirtmiştir (Z. Aydın & Esen, 1997, s. 67).

Yaş ve kader algısı arasındaki ilişkiyle ilgili olarak geliştirilen hipotezde, insan yaş aldıkça her şeyi değiştirebileceğine yönelik düşüncesinde zamanla aşınmalar meydana gelerek üstesinden gelemediği durumlarda kendisi dışındaki odaklara atıflar yaparak kendilik imajını desteklemektedir (Kartopu, 2012, s. 179). Bireylerin yaşla birlikte yeni yaşantılar geçirdikçe hayatlarındaki birçok şey ellerinden kayıp gitmekte ve dine olan ilginin artmasıyla olaylar karşısında dini yüklemeleri daha çok tercih edebilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla, bireyin yaşlandıkça Allah'ın gücünün yanında insanın acziyetinin daha çok farkına varmaları ve yüklemelerin merkezine insandan daha çok Allah' ı koyma eğiliminde olabilecekleri öngörülmektedir. Yaş ve teistik kader algısı arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma olmaması, insanların hızla gelişen ve değişen günümüz dünyasında kendilerini ölüme yakın hissetme veya aciz hissetme gibi durumlardan kısmen daha uzak olmaları olabilir.

4.1.2.3. Eğitim Durumu- Teistik Kader Algısı İlişkisi

Katılımcıların eğitim durumu değişkeni ile teistik kader algısı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan tek yönlü ANOVA testi sonucundan elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3. 9). Dolayısıyla, *“Teistik kader algısı puanları eğitim durumu değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir”* yönündeki H_{1c} hipotezi reddedilmiştir.

Kader algısı ve eğitim durumu ilişkisi üzerine daha önce yapılmış çalışmalar incelendiğinde çalışmaların bazılarında anlamlı farklılık tespit edilirken bazılarında farklılık tespit edilmediği görülmektedir. Bu çalışmaya paralel olarak Horozcu' nun (2018) TKAÖ' nin kullanıldığı bir çalışmada kader algıları ve eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Çalışkan, 2021, s. 68). Başka bir çalışmada da teistik kader algısı ve problemlerle baş etme tutumu arasındaki ilişkiye eğitim durumu değişkeni aracı olarak dâhil edildiğinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir (Bayır, 2021, s. 120).

Çalışmanın konusuyla ilgili olarak diğer ölçme araçlarının kullanıldığı çalışmalarda da benzer veya farklı bulgulara rastlanılmıştır. Bir çalışmada eğitim düzeyi ile kader algısı ilişkisine bakıldığında okur- yazar grubun dışında eğitim düzeyi arttıkça ‘İnsanın kadere

karşı yapacağı bir şey yoktur' cevabının azaldığı 'İnsan, Allah'ın takdirine karşı bir şey yapamaz ancak iradesini kullanabilir' cevabının arttığı görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, eğitim düzeyinin arttıkça kaderci eğilimin düştüğü söylenebilir (Z. Aydın & Esen, 1997, s. 71). Başka bir çalışmada da kadere kısmen atıf yapma oranının eğitim düzeyi ile yükseldiği tespit edilmiştir. Çalışmadaki özgür irade ile ilişkilendirilen "Tüm çabanıza rağmen başaramazsanız ne yaparsınız?" sorusuna verilen "Daha fazla çalışmam gerek diye düşünürüm" cevabına lise öğrencilerinin lisans mezunlarına göre daha yüksek oranda katılmaları dikkat çekmektedir (Kartopu, 2012, ss. 129-133). Diğer bir çalışmada ise katılımcıların eğitim durumları ile Mutezile ve Ehl-i Sünnet kader algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken Cebriyye kader algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi yükseldikçe cebri kader algısı oranı düşmüştür (Kilit, 2019, s. 74).

Eğitim durumu ve teistik kader algısı arasındaki ilişkiyle ilgili olarak geliştirilen hipotez, eğitim görmüş bireyin farklı yaşantılar sunmasından hareketle daha bireysel bir yaklaşım sergileyeceği ve sorumluluk alma noktasında daha çok özgür iradeci bir yaklaşımla olayları değerlendirip insana atıf yapabilmesi ihtimalleri üzerinden ileri sürülmüştür. Netice itibarıyla, zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen örneklem grubunun sahip olduğu eğitim durumunun, sorumluluk anlamında kader algılarını etkileyecek nitelikte olmadığı söylenebilir.

4.1.2.4. Gelir Düzeyi- Teistik Kader Algısı İlişkisi

Katılımcıların gelir düzeyi değişkeni ile teistik kader algısı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan tek yönlü ANOVA testi sonucundan elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3.10). Dolayısıyla, "*Teistik kader algısı puanları gelir düzeyi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*" yönündeki H_{1d} hipotezi reddedilmiştir.

Kader algısı ve gelir düzeyi ilişkisi üzerine daha önce yapılmış çalışmalar incelendiğinde çalışmaların bazılarında anlamlı farklılık tespit edilirken bazılarında farklılık tespit edilmediği görülmektedir. Bu çalışmaya paralel olarak Horozcu' nun (2018) TKAÖ' nin kullanıldığı bazı çalışmalarda kader algıları ve eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki

tespit edilememiştir (Andırın, 2020, s. 39; Çalışkan, 2021, s. 69). Ayrıca, bu ölçeğin kullanıldığı bir başka çalışmaya göre teistik kader algısı ve problemlerle baş etme tutumu arasındaki ilişkiye gelir düzeyi değişkeni aracı olarak dâhil edildiğinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Gelir düzeyinin artması; teistik kader algısı ve problemlerle baş etme tutumu arasındaki anlamlı ilişkiyi anlamsız hale dönüştüren bir etkiye bulunmayıp ilişkinin gücünü azaltmakta ve ‘kısmi aracı değişken’ rolü oynamaktadır (Bayır, 2021, ss. 118-119).

Çalışmanın konusuyla ilgili olarak diğer ölçme araçlarının kullanıldığı çalışmalar incelendiğinde benzer (Kandemir, 2006, s. 99; Karaca, 2006, s. 485) veya farklı bulgulara rastlanılmıştır. Bu çalışmanın bulgularına farklı olarak bir çalışmada, gelir düzeyi arttıkça kadere kesin olarak inanma oranının azaldığı gözlenmiştir. İradeyi vurgulayan ifadeler üst düzey gelir grubunda alt düzey gelir grubuna oranla daha yüksek oranda tercih edildiği gözlenmiştir. ‘Her şeyin önceden belirlendiğini, herhangi bir şey yapmanın faydasızlığını anladım’ şeklindeki Cebriyye boyutu ile ilişkili kaderci cevap ise en fazla orta düzey gelir grubunda ve daha sonra ise alt düzey gelir grubunda tercih edilmiştir. Bu cevaba üst düzey gelir grubundan hiç katılan olmamıştır (Kartopu, 2012, ss. 144-147). Bir diğer çalışmada da katılımcıların sosyo-ekonomik durumu ile Mutezile ve cebriyye kader algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunurken, Ehl-i Sünnet kader algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Kilit, 2019, s. 75).

Gelir düzeyi ve teistik kader algısı arasındaki ilişkiyle ilgili olarak geliştirilen hipotez, genellikle aylık geliri yüksek bireylerin maddi anlamda ve bulundukları konum itibarıyla refah ve memnuniyet içerisinde olayları kendilerine atfetme eğilimi ile kaderci yaklaşımla Allah’a yüklemekten ziyade özgür iradeci bir yaklaşımla insana yüklemede bulunabileceklerinden hareketle ileri sürülmüştür. Diğer yandan, gelir düzeyi düşük olan bireylerin içinde bulundukları durumu psikolojik açıdan daha katlanır bulmak amacıyla kendilerini rahatlatmak için olayları daha çok Allah’a yükleme eğiliminde olabilecekleri ileri sürülmüştür. Bu araştırmadaki bulgulara göre gelir düzeyi ile kaderci tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Bundan hareketle, zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların gelir durumunun kader algısını etkileyecek nitelikte olmadığı söylenebilir.

4.1.2.5. Sağlık Durumu- Teistik Kader Algısı İlişkisi

Katılımcıların sağlık durumu değişkeni ile teistik kader algısı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan t-testi sonucundan elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3. 11). Dolayısıyla, “*Teistik kader algısı puanları sağlık durumu değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{1e} hipotezi reddedilmiştir.

Kader algısı ve sağlık durumu ilişkisi üzerine daha önce yapılmış çalışmalar incelendiğinde çalışmaların bazılarında anlamlı farklılık tespit edilirken bazılarında farklılık tespit edilmediği görülmektedir. Bu çalışmaya paralel olarak Horozcu’ nun (2018) TKAÖ’ nin kullanıldığı bir çalışmada da kader algıları ve sağlık durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Andırın, 2020, s. 40).

Çalışmanın konusuyla ilgili olarak diğer ölçme araçlarının kullanıldığı araştırmalar incelendiğinde bu çalışmanın bulgularından farklı olarak bir araştırmada, sağlık durumu ile kader algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Kandemir, 2006, s. 99).

Zihinsel engelli bir bireyin bakımını üstlenmenin getirmiş olduğu sıkıntılarla birlikte hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşaması bireylerin yaşamını daha da zorlaştırmaktadır. Söz konusu bireylerin hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamamış bireylere göre daha dezavantajlı hale getirmektedir. Sağlık durumu ve teistik kader algısı arasındaki ilişkiyle ilgili olarak geliştirilen hipotez, bu bireylerin daha dezavantajlı durumda olmaları psikolojik sağlamlıklarını korumak amacıyla yaşamlarında daha fazla kaderci bir yaklaşım sergileyerek Allah’a yüklemede bulunabileceklerinden hareketle ileri sürülmüştür. Bu araştırmadaki bulgulara göre sağlık durumu ile kaderci tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Buradan hareketle, zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların sağlık durumunun kader algısını etkileyecek nitelikte olmadığı söylenebilir.

4.1.2.6. Zihinsel Engelli Sayısı- Teistik Kader Algısı İlişkisi

Katılımcıların ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkeni ile teistik kader algısı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan t-testi sonucundan elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3.12). Dolayısıyla, *“Teistik kader algısı puanları ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir”* yönündeki H_{1f} hipotezi reddedilmiştir.

Kader algısı ve ailedeki zihinsel engelli sayısı ilişkisi üzerine daha önce yapılmış çalışmaların literatür taraması yapıldığında herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Ailedeki zihinsel engelli sayısı ve teistik kader algısı arasındaki ilişkiyle ilgili olarak geliştirilen hipotez, katılımcının bakımını üstlendiği zihinsel engelli sayısı arttıkça yaşamın zorlaşması ile oluşan psikolojik yükü hafifletmek için bu duruma kaderci bir yaklaşım sergileyerek Allah’a yükleyebileceğinden hareketle ileri sürülmüştür. Bu araştırmadaki bulgulara göre ailedeki zihinsel engelli sayısı ile kaderci tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Buradan hareketle, zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen katılımcıların ailedeki bakımını üstlendiği zihinsel engelli sayısının kader algısını etkileyecek boyutta bir niteliğe sahip olmadığı söylenebilir.

4.1.2.7. Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi- Teistik Kader Algısı İlişkisi

Katılımcıların zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkeni ile teistik kader algısı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan tek yönlü ANOVA testi sonucundan elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3.13). Dolayısıyla, *“Teistik kader algısı puanları zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir”* yönündeki H_{1g} hipotezi reddedilmiştir.

Kader algısı ve zihinsel engelliye yakınlık derecesi ilişkisi üzerine daha önce yapılmış çalışmaların literatür taraması yapıldığında herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Annelerin zihinsel engelli evlatlarına bakım sürecinde kendisinden daha fazla ödün vererek içinde bulunduğu dezavantajlı durumun da etkisiyle kendini yalnız, mağdur ve

güçsüz olarak algılayıp daha fazla kaderci eğilim göstereceği varsayılmıştır. Ancak, bu araştırmada zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen annelerin diğer yakınlarına oranla daha kaderci eğilimler göstereceği düşünülürken, zihinsel engelliye yakınlık derecesi ile teistik kader algısı arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma tespit edilememiştir. Babaların çalışma hayatında, kardeşlerin okul veya iş hayatında, diğer akrabaların ise kendi aile yaşamlarında aktif rol almaları dolayısıyla zihinsel engelli bireylerin bakımının daha çok anneler tarafından üstlenilmesiyle birlikte katılımcı sayısının dengesiz dağılması durumu sağlıklı sonuçlara ulaşmayı engellemiştir.

4.1.2.8. Zihinsel Engellilik Derecesi- Teistik Kader Algısı İlişkisi

Katılımcıların zihinsel engellilik derecesi değişkeni ile teistik kader algısı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan tek yönlü ANOVA testi sonucundan elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3. 14). Dolayısıyla, *“Teistik kader algısı puanları zihinsel engellilik derecesi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir”* yönündeki H_{1g} hipotezi reddedilmiştir.

Kader algısı ve ilişkisi üzerine daha önce yapılmış çalışmaların literatür taraması yapıldığında herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Zihinsel engellilik derecesi ve teistik kader algısı arasındaki ilişkiyle ilgili olarak geliştirilen hipotez, katılımcının bakımını üstlendiği zihinsel engelli bireyin engellilik derecesi arttıkça bakımın zorlaşması ve yıpranmanın artmasıyla oluşan psikolojik yükü hafifletmek için bu duruma kaderci bir yaklaşım sergileyerek Allah’ a yükleyebileceğinden hareketle ileri sürülmüştür. Bu araştırmadaki bulgulara göre bakımı üstlenilen bireyin zihinsel engellilik derecesi ile kaderci tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Buradan hareketle, katılımcıların bakımını üstlendiği zihinsel engelli bireyin engellilik derecesinin kader algısını etkileyecek boyutta bir niteliğe sahip olmadığı söylenebilir.

4.1.3. Adil Dünya İnancına Yönelik Bulguların Tartışılması

Çalışmaya katılan zihinsel engellinin bakımını üstlenen 200 bireyin adil dünya inançlarının cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık geliri, sağlık durumu, ailedeki zihinsel

engelli sayısı, zihinsel engelliye yakınlık derecesi, zihinsel engellilik derecesi gibi demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadıkları tartışılmıştır. Böylece adil dünya inancı daha geniş bir perspektifle ele alınmıştır.

Ortaya çıkan genel sonuca bakıldığında, zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerin bu zorlu süreçte, adil dünya inancında çoğunlukla kararsız görüş sergilemişlerdir (Şekil 3.5). Bununla birlikte, kendi yaşadıkları olayların adaletine ilişkin inancın güçsüz olduğu yani bireysel adil dünya inançlarının düşük olduğu (Şekil 3.6); dünyada yaşanan olayların adaletine ilişkin inancın güçlü olduğu yani genel adil dünya inançlarının yüksek olduğu (Şekil 3.7) tespit edilmiştir. Bireysel adil dünya inancı ile cinsiyet, yaş, sağlık, ailedeki bakımı üstlenilen zihinsel engelli sayısı, yakınlık derecesi ve zihinsel engellilik derecesi değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamazken, eğitim ve gelir değişkenleriyle anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca demografik değişkenlerle adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

4.1.3.1. Cinsiyet- Adil Dünya İnancı İlişkisi

Kültürel ve toplumsal anlamda kimlik ve kişiliğin en önemli yapıtaşlarından biri ve insan doğasının biyolojik anlamda en önemli ayırıcı özelliklerinden biri olması hasebiyle cinsiyetin, hayatı algılama, anlamlandırma, yorumlama ve yaşamada çoğunlukla anlamlı farklılaşmalara neden olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu araştırmada erkeklerin çalışma hayatında aktif rol almaları zihinsel engelli bireylerin bakımının daha çok kadınlar tarafından üstlenilmesi, kadının içinde bulunduğu dezavantajlı durumun etkisiyle kadınların kendini güçsüz ve mağdur cinsiyet olarak algılayıp adil dünya inancına daha fazla eğilimli olabileceği varsayılmıştır. Ayrıca, ahlaki konularda kadınlar erkeklere göre daha fazla empati ve merhamet eksenli yargıda bulunmaktadırlar (Gilligan, 1993, s. 69). Empati ve merhamet eksenli düşünen birey örneğin mağduriyet yaşayan bir engelli bireye mağduru kınayan ve müstahak gören bir tutumun aksine empatiyle yaklaşırken erkekler de kural eksenli düşünmelerinden dolayı mağdura karşı daha az duyarlılık sergileyebilmektedirler (Kaplan, 2011, s. 126). Bununla birlikte kadınların toplumsal konumunu ve kadın-erkek ilişkilerindeki erkek egemen bir toplumun biçmiş olduğu cinsiyet rolleri dikkate alınarak kadınların zihinsel engelliye bakım sürecinde içinde bulunduğu dezavantajlı durumun etkisiyle kendini güçsüz ve mağdur cinsiyet olarak algılayıp adalet inancı eğiliminde benzer bir farklılığın tespit edileceği varsayılmıştır.

Katılımcıların cinsiyet değişkeni ile adil dünya inancı alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan t-testi sonucundan elde edilen bulgulara göre cinsiyet değişkeni ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3. 15). Dolayısıyla, “*Adil dünya inancı puanları cinsiyet değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{2a} hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların %90,5’i kadın %9,5’i erkektir. Elde olmayan nedenlerden dolayı kadın katılımcı lehine bir dağılım oluşmuştur. Zihinsel engelli bireylerin bakımının daha çok aile tarafından karşılanması söz konusu olduğu için katılımcıların büyük çoğunluğu anne (%77), baba (%5,5) ve kardeşlerden (%9,5) oluşmaktadır. Babaların çalışma hayatında aktif rol almaları, söz konusu bireylerin bakımının daha çok anneler tarafından üstlenilmesi gerçeği buna neden olmaktadır. Homojenlik sağlanamasa da katılımcıların cinsiyet faktörüne göre adil dünya inancı alt boyutları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek analize tabi tutulmuştur.

Literatür incelendiğinde, bu araştırmada örneklem sayısının arasındaki bariz farkla birlikte elde edilen adil dünya inancının cinsiyete göre farklılaşmadığı bulgusu daha önce yapılan örneklem sayısının eşit veya yakın olduğu birçok araştırma ile benzer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (Caroli & Sagone, 2014, s. 598; Dalbert, 1999, ss. 86-87; Dalbert & Stoeber, 2006, s. 206). Bunlara ek olarak, yapılan doktora tezi (Çevikbaş, 2018, s. 62; Kocagazioğlu, 2019, s. 122) ve yüksek lisans tezi çalışmalarında (Balıca, 2017, s. 51; Düzgün, 2007, s. 45; Giray, 2009, s. 59; Karakoyun, 2014, s. 51; B. Kaya, 2020, s. 34; Şahbaz, 2022, s. 33) cinsiyet ile adil dünya inancı, bireysel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir.

Çalışmayı destekleyen bulgulara ulaşıldığı gibi desteklemeyen bulgular da mevcuttur. Örneğin, bireysel adil dünya inancında cinsiyete göre farklılık bulunurken; genel adil dünya inancında herhangi bir farklılık tespit edilememiştir. Kadınların kişisel adil dünya inancı erkeklerden daha yüksek çıkmıştır (Aksoy, 2017, s. 87). Ancak, erkeklerin kadınlara nazaran daha yüksek adil dünya inancına sahip olduğu bulgusuna ulaşan çalışmalar çoğunluktadır (Ambrosio & Sheehan, 1990, s. 414; Arslan, 2019; Furnham, 1993, s. 324; Ok, 2019, s. 67; Whatley, 1993, s. 549). Yine, cinsiyet, sosyo-ekonomik

düzey, yaş, etnik köken ve dini inancın adil dünya inancı üzerindeki etkisine bakılan başka bir çalışmanın bulgularına göre; kadınların erkeklerden daha düşük adil dünya inancına sahip oldukları bulgusuna ulaşılmıştır (Hunt, 2000, s. 325). Üniversite öğrencilerinde adil dünya inancı ve dindarlık ilişkisinin incelendiği bir araştırmada cinsiyet değişkenine göre genel adil dünya inancının anlamlı farklılık göstermediği, bireysel adil dünya inancının ise anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Erkeklerin bireysel adil dünya inancı düzeylerinin kadınlarınkinden daha yüksek olduğu görülmektedir (Soykan, 2023, s. 195). Bir başka çalışmada genel adil dünya inancının erkeklerde kadınlara göre daha yüksek olduğu ancak bireysel adil dünya inancının cinsiyete göre farklılaşmadığı (Kurtay, 2018, s. 56); bir diğer araştırmada ise bireysel adil dünya inancının erkeklerde kadınlara göre daha yüksek olduğu ancak genel adil dünya inancının cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Gençtürk, 2016, s. 67). Yine, erkeklerin bireysel ve genel adil dünya inancı ölçeklerinden aldıkları puanların kadınların aldıkları puanlardan anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur (M. A. Yalçın, 2016, s. 122). Bu durum kadınların erkeklere göre daha iyi empati yapabilmeleri ile açıklanabilir (Yıldırım, 2013, s. 238). Empati yapan kimse dünyanın kendisine adil olduğunu düşünse dahi diğer kişiye karşı adaletin olmadığı düşüncesine sahip olabilir. Çünkü karşısındakinin içinde bulunduğu durumu daha iyi anlayabilme gücüne sahiptir. Bu durumda birey, bireysel adil dünya inancına sahip olabilirken genel adil dünya inancına sahip olmayabilir (Şahbaz, 2022, s. 47). Bu noktada kötü olaylar ve olumsuz durumlar yaşamış kişilerle daha iyi empati kurabildiklerinden dolayı kadınların erkeklere oranla adil dünya inancı geliştirmeleri daha düşüktür. Kadınların günlük yaşam ve sosyal hayatta karşılaştıkları eşitsizlik ve adaletsizlikler onların daha az adil dünya inancı geliştirmelerine neden olmuş olabilir (Ok, 2019, ss. 80-81).

4.1.3.2. Yaş- Adil Dünya İnancı İlişkisi

Yaşın ilerlemesiyle birlikte zihinsel gelişim ve yaşamsal tecrübelerin arttığı görülmektedir. Yaşam boyunca şahit olunan çeşitli adaletsiz olaylar neticesinde adil dünya inançlarında azalma hatta tamamen ortadan kalkma durumu söz konusu olabilir. Kişisel yatkınlık, sosyal statü, din ve kültürel şartların adil dünya inancının boyutlarını etkileyebilme ihtimali dikkate alınmalıdır. Adil dünya inancının çocukluktaki hali gibi görünen Piaget' nin öne sürdüğü içkin adalet inancı nasıl azalıyor (Piaget, 2015, s. 265)

ise adil dünya inancında da benzer şekilde bir azalmanın olması muhtemeldir. Bireyler yaşlandıkça adaletin mutlak olarak yerini bulacağı inancı, adaletsizliklerin her zaman karşılığını bulmayacağı inancına dönüşmektedir. Zihinsel engelliye bakım sürecinde içinde bulunduğu dezavantajlı durumun etkisiyle adalet inancı eğiliminde benzer bir farklılığın tespit edileceği varsayılmıştır.

Katılımcıların yaş değişkeni ile adil dünya inancı alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan ANOVA testi sonucundan elde edilen bulgulara göre yaş değişkeni ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3.16). Dolayısıyla, *“Adil dünya inancı puanları yaş değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir”* yönündeki H_{2b} hipotezi reddedilmiştir.

Literatür incelendiğinde, bu çalışmanın bulgularına paralel olarak bazı çalışmalarda yaş farklılıklarının adil dünya inancı ve alt boyutlarını belirleyen değişkenler olmadığı görülmüştür (Balıca, 2017, s. 51; Düzgün, 2007, s. 45; Gençtürk, 2016, s. 70; Kocagazioğlu, 2019, s. 172; Tiftik, 2012, s. 114; Uğur, 2007, s. 45; Yancı, 2019, s. 56). Üniversite öğrencilerinde adil dünya inancı ve dindarlık ilişkisinin incelendiği bir araştırmada da yaş değişkenine göre hem bireysel hem de genel adil dünya inançlarının anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır (Soykan, 2023, s. 196). Söz konusu değişkenler arasında farklılaşmanın bulunduğu araştırmalara bakıldığında ise adil dünya inancı seviyesinde çocukluktan ergenliğe doğru bir düşüş, orta yaş ve üzerine çıkıldığında ise biraz artış olduğu tespit edilmiştir (Dalbert, 2009, s. 295). Diğer bir çalışmada genel adil dünya inancının yaşa göre farklılaştığı ve kurum bakımından reşit olarak ayrılan yaşları 25 ve üzeri olan bireylerin genel adil dünya inancı düzeylerinin yaşları 18-24 yaş arası katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bireysel adil dünya inancının ise katılımcıların yaşlarına göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir (Baş, 2022, s. 43). Ayrıca, cinsel saldırı suçu mağduru kadınlara karşı toplumsal tutumları konu edinen bir araştırmanın katılımcılarının kişisel adil dünya inancı ölçeği puanları ile yaş arasında ters orantılı ve zayıf bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir (M. A. Yalçın, 2016, s. 123). Ergenlerle ilgili araştırmalarda da yaş ilerledikçe adil dünya inancı ve alt boyutlarının azaldığı tespit edilmiştir (Çevikbaş, 2018, s. 63; Oppenheimer, 2006, s. 658). Başka bir araştırmada ise katılımcıların yaş değişkenine göre adil dünya inancı ve bireysel

adil dünya inancı anlamlı bir farklılık gösterdiği, genel adil dünya inancının ise anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Şahbaz, 2022, s. 34). Suça yönelen ergenlerle ilgili yapılan bir çalışmada ise yaş ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucu elde edilmiştir (Coşgun, 2010, s. 64).

4.1.3.3. Eğitim Durumu- Adil Dünya İnancı İlişkisi

Eğitim durumu değişkeni de bireylerin algı, düşünce, tutum ve davranışlarını etkileyen cinsiyet ve yaş gibi önemli demografik değişkenlerdendir. Bu yüzden değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan ANOVA testi sonucundan elde edilen bulgulara göre eğitim durumu ile adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı puanlarının farklılık göstermediği, bireysel adil dünya inancı ile arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 3. 17). Dolayısıyla, “*Adil dünya inancı puanları eğitim durumu değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{2c} hipotezi adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı için reddedilirken, bireysel adil dünya inancı için kabul edilmiştir.

Çalışmada bireysel adil dünya inancı puanı açısından ilkokul mezunları ile ortaokul ve lise veya dengi okul olan katılımcılar arasında fark yokken ilkokul mezunları ile örgün eğitim almayan ve üniversite mezunu olan katılımcılar arasında fark olduğu belirlenmiştir. İlkokul mezunlarının örgün eğitim almayanlara ve üniversite mezunlarına göre daha düşük bireysel adil dünya inancına sahiptirler.

Literatürde bu konudaki araştırma sonuçları, bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Adam öldürme eylemi nedeniyle hüküm giymiş olan kadınların eğitim düzeyi ile bireysel adil dünya inancı puanları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Tiftik, 2012, s. 114). Diğer çalışmalarda eğitim durumu ile adil dünya inançları arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır (Baş, 2022, s. 44; Karakoyun, 2014, s. 59; G. Kırıl, 2009, s. 59; Kocagazıoğlu, 2019, s. 172; M. A. Yalçın, 2016, s. 123). Suça yönelen ergenlerle ilgili bazı araştırmalarda adil dünya inancı ve alt boyutları ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Coşgun, 2010, s. 64; Otto & Dalbert, 2005).

Diğer araştırmalarda ise eğitim düzeyinin adil dünya inancı ile pozitif ilişkili olduğunu ayrıca, eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin diğerlerine nazaran daha yüksek adil dünya

inancına sahip olduğu tespit edilmiştir (Balıca, 2017, s. 52). Eğitim düzeyi lise ve üzeri olan bireylerin, lise ve altı olan bireylere göre genel adil dünya inancının daha düşük olduğu görülmüştür (Gençtürk, 2016, s. 70). Bireysel adil dünya inancı eğitim durumuyla anlamlı bir ilişkiye sahip değilken genel adil dünya inancı ile anlamlı negatif ilişkiye sahiptir. Eğitim durumu arttıkça genel adil dünya inancı azalmaktadır (Düzgün, 2007, s. 45).

4.1.3.4. Gelir Düzeyi- Adil Dünya İnancı İlişkisi

Zihinsel engelli bireylerin özel eğitim, terapi ve yaşamını kolaylaştırıcı özel araçlara ihtiyaç duymaları, bakımını üstlenen bireylere ekonomik yük getirmektedir. Bu yükte birlikte babalar daha fazla kazanç elde etmek için ek işler yapmakta, anneler ise zihinsel engeli olan çocuğun bakımında daha fazla sorumluluk almaktadır. Bu zorlu süreçte annelerde ruhsal rahatsızlıklar görülebilmesi kaçınılmazdır (Atagün vd., 2011, s. 524). Bu durumda, insanların adalet anlayışlarının sosyo-ekonomik konumlarına göre değişmesi beklenir. Örneğin, düşük gelir düzeyindeki bireyler fırsat eşitliği, sosyal adalet gibi uygulamaların güçlü ve yüksek gelir düzeyindeki bireylerden yana işlediğinden yakınırken; yüksek gelir düzeyindeki bireyler de mevcut sistemin adil olduğunu düşünüp statükodan yana bir eğilim göstermesi söz konusudur (Kaplan, 2011, s. 131). Yoksullar ve işsizler gibi dezavantajlı grupların bazen bir şekilde daha aşağı olduğuna inanma ve talihsizliğin kurbanlarını kendi kaderleri yüzünden suçlama eğilimi söz konusudur (Loewenthal, 2017, s. 156). Bu bireyler başkalarınca, insan oldukları gerçeği görmezden gelinerek acıları reddedilir ya da bir şekilde hak ediyormuş gibi değerlendirilerek etiketlenilmektedir. Her durumda, adil bir dünya inancı hâkimdir. Bu çalışmada da söz konusu durumun bireylerin adalet inancında nasıl bir farklılık oluşturduğu araştırılmıştır.

Katılımcıların gelir düzeyi ile adil dünya inancı alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan ANOVA testinden elde edilen bulgulara göre aylık gelir ile adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı puanlarının farklılık göstermediği, bireysel adil dünya inancı ile arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu ortaya çıkmıştır. Aylık geliri yüksek olanların aylık geliri düşük ve orta düzeyde olanlara göre daha yüksek bireysel adil dünya inancına sahip oldukları görülmektedir (Tablo 3.19). Dolayısıyla, “*Adil dünya inancı puanları gelir düzeyi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{2d} hipotezi adil dünya inancı

ve genel adil dünya inancı için reddedilirken, bireysel adil dünya inancı için kabul edilmiştir.

Literatür incelendiğinde, bu çalışmanın bulgularına paralel olarak Multipl skleroz (MS hastalığı) tanısı olan hastaları konu edinen bir çalışmada ekonomik koşulları orta ve üzeri olanların, ortanın altında olanlara göre bireysel adil dünya inancı daha yüksek olduğunu tespit edilmiştir (Gençtürk, 2016, s. 67). Aksine, başka bir araştırmada adil dünya inancı ile algılanan gelir düzeyi arasında farklılaşmanın olduğu; yetersiz gelir durumu algısı bulunan bireylerin, iyi ve orta gelir durumu algısı olanlara göre daha yüksek genel ve bireysel adil dünya inancı olduğu tespit edilmiştir (Balıca, 2017, s. 52). Bazı çalışmalarda da katılımcıların gelir düzeyi değişkenine göre adil dünya inancı ve alt boyutlarının anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Baş, 2022, s. 53; Kocagazıoğlu, 2019, s. 172; Şahbaz, 2022, s. 36; Tiftik, 2012, s. 114; M. A. Yalçın, 2016, s. 123). Suça yönelen ergenlerin de adil dünya inancı ve alt boyutları ile aylık gelirleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Coşgun, 2010, s. 64).

4.1.3.5. Sağlık Durumu- Adil Dünya İnancı İlişkisi

Fiziksel ve duygusal yük zihinsel engelliye bakım verenlerin daha fazla depresyon ve anksiyete yaşamalarına, sağlıklarının bozulmasına, daha fazla doktora gitmelerine ve psikotrop ilaç kullanmalarına neden olmaktadır. Uzun süre bakım yükünün ortaya çıkardığı gerginlik hem bakım veren hem de zihinsel engellinin sağlığında olumsuz sonuçlar doğurur (Atagün vd., 2011, s. 518). Sağlık denilince sadece hastalık ve sakatlığın noksanlığı değil, zihinsel, fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan tam bir iyi olma hali akla gelmelidir. AIDS' ten muzdarip insanlar (Connors & Heaven, 1990), yaşlı insanlar (Bègue & Bastounis, 2003; Callan vd., 2012), kanser hastaları (Braman & Lambert, 2001), engelliler (Goffman, 1963) ve cinsel saldırı mağdurları (Furnham, 2003; Hafer & Be`gue, 2005) gibi dezavantajlı grupların bazen bir şekilde daha aşağı olduğuna inanma ve onları kendi kaderleri yüzünden suçlama eğilimi söz konusudur (Loewenthal, 2017, s. 156). Bu bireyler, başkaları tarafından, insan oldukları gerçeği görmezden gelinerek değerlendirilmekte ya da etiketlenilmektedir. Bu vakaların her birinde ya acı reddedilir ya da mağdur bu durumu bir şekilde hak ediyormuş gibi görülür. Ayrıca, zihinsel engelli bir bireyin bakımını üstlenmenin getirmiş olduğu sıkıntılarla, hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşaması bireylerin yaşamını daha da zorlaştırmaktadır.

Türkiye’de yapılan bir araştırmada Kovid-19 salgınının ilahi bir imtihan (%29) ve ceza (%9) olarak değerlendirildiği belirtilmiştir (Kaplan vd., 2020, s. 595); sosyal medya kullanıcılarının katıldığı diğer bir araştırmada ise yaşananları açıklamak için “imtihan, “uyarı”, “ders”, “ilahi ceza” gibi dinî kavramlara atıf yaptıkları belirtilmektedir (Yapıcı, 2020, s. 133). Sağlıkla ilgili durumlarda Tanrı’ya atıfların yaygınlığının gösterdiği gibi, dini inançlar bu zorlukları anlamak ve bunlarla başa çıkmak için başka bir çerçeve sağlayabilir; aynı zamanda bireyin adil ve anlamlı bir dünyaya olan inancını sürdürmesine izin verebilir (Pargament & Hahn, 1986, s. 193). Buradan hareketle mağdur bireyin adalet inancında nasıl bir farklılaşma olabileceği araştırılmıştır.

Katılımcıların sağlık durumu değişkeni ile adil dünya inancı alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan t-testi sonucundan elde edilen bulgulara göre sağlık durumu değişkeni ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3. 21). Dolayısıyla, “*Adil dünya inancı puanları sağlık durumu değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{2e} hipotezi reddedilmiştir.

Literatüre bakıldığında daha önceden yapılan çalışmalarda genel olarak adil dünya inancıyla ilişkili olarak ruh sağlığı, depresyon, stres, kaygı gibi durumlar incelenmiştir. Örneğin, depresyon tanısı almamış olanların bireysel ve genel adil dünya inancı arasında anlamlı bir fark bulunamazken depresyon tanısı almış olanların bireysel adil dünya inançlarının genel adil dünya inançlarından anlamlı biçimde daha düşük olduğu bulunmuştur (Uğur & Akgün, 2015, s. 110). Multipl skleroz (MS hastalığı) tanısı olan hastaları konu edinen bir çalışmada hastalık durumlarının bireysel adil dünya inancı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Gençtürk, 2016, s. 67). Zor bir ekonomik durumla başa çıkma konulu bir çalışmada adil dünya inancı ve depresyon arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir (Ritter vd., 1990, s. 247). Sel mağdurları üzerine yapılan bir araştırmada bireysel adil dünya inancıyla depresyon, kaygı ve genel psikolojik stres arasında negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bulgular, araştırmacıların bireysel adil dünya inancının akıl sağlığına olumlu katkısı olduğu savını desteklemektedir (Otto vd., 2006, s. 1075). Adil dünya inancı ile yaşlılıkta öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada ise bireysel adil dünya inancının yaşam doyumu ve mutluluk, haz gibi olumlu duygularla pozitif yönde, öfke, suçluluk, kaygı gibi

olumsuz duygular ile de negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Yaşlılar öznel sağlık durumları ne kadar iyiye ve bireysel olarak adil bir dünyaya ne kadar çok inanırlarsa, o kadar az olumsuz etki yaşamaktadırlar (Dzuka & Dalbert, 2006, ss. 439-441). Bireysel adil dünya inancı genel adil dünya inancına kıyasla, ruh sağlığını ve başa çıkmayı öngörmeye daha önemli olduğu, öznel iyi oluş ve benlik saygısıyla güçlü bir şekilde ilişkili olduğu ve bu olumlu etkinin genel adil dünya inancından ve olumlu benlik algılarından bağımsız olduğu, katılımcıların kendi adaletsizliklerinin ne kadar çok farkına varırlarsa, bireysel adaletle olan inançları benlik saygısı üzerinde o kadar olumsuz bir etki gösterdiği belirtilmektedir (Dalbert, 1999, ss. 79-81).

4.1.3.6. Zihinsel Engelli Sayısı- Adil Dünya İnancı İlişkisi

Katılımcıların zihinsel engelli sayısı değişkeni ile adil dünya inancı alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan t-testi sonucundan elde edilen bulgulara göre zihinsel engelli sayısı değişkeni ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3. 22). Dolayısıyla, “*Adil dünya inancı puanları ailedeki zihinsel engelli sayısı değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{2f} hipotezi reddedilmiştir.

Adil dünya inancı ve ailedeki zihinsel engelli sayısı ilişkisi üzerine literatür taraması yapıldığında herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Ailedeki zihinsel engelli sayısı ve adil dünya inancı arasındaki ilişkiyle ilgili olarak geliştirilen hipotezde, katılımcının bakımını üstlendiği zihinsel engelli sayısı arttıkça bakımın ve yaşamın zorlaşması ile birlikte yıpranmanın artmasıyla daha dezavantajlı bir konuma düşecektir. Buradan hareketle, söz konusu bireylerin ailedeki bakımını üstlendiği zihinsel engelli sayısının adil dünya inancını etkileyecek nitelikte olmadığı düşünülmektedir.

4.1.3.7. Zihinsel Engelliye Yakınlık Derecesi- Adil Dünya İnancı İlişkisi

Katılımcıların zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkeni ile adil dünya inancı alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan ANOVA testi sonucundan elde edilen bulgulara göre zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkeni ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı

ortaya çıkmıştır (Tablo 3.23). Dolayısıyla, “*Adil dünya inancı puanları zihinsel engelliye yakınlık derecesi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{2g} hipotezi reddedilmiştir.

Adil dünya inancı ve zihinsel engelliye yakınlık derecesi ilişkisi üzerine literatür taraması yapıldığında herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Hemen hemen her ebeveynin çocukları için isteyebilecekleri en önemli şey sağlıklı normal gelişim gösteren bir çocuk olmasıdır. Nitekim zihinsel engelli bir çocuğun dünyaya gelmesi ebeveynler hatta kardeş ve yakın akrabalar için çok fazla zorlukla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Zihinsel engelli bir bireye bakmanın verdiği stres ve sıkıntının getirmiş olduğu güçlükler nedeniyle özellikle engelli bireyin akranı olan normal bireyleri gördüklerinde ister bireysel anlamda ister genel anlamda dünyanın adaletini hatta Allah’ın adaletini sorgulama eğiliminde olabilecekleri varsayılmıştır. Çalışmada zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen annelerin diğer yakınlarına oranla adil dünya inançlarının daha düşük olacağı düşünülürken, zihinsel engelliye yakınlık derecesi ile adil dünya inançları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma tespit edilememiştir. Babaların çalışma hayatında, kardeşlerin okul veya iş hayatında, diğer akrabaların ise kendi aile yaşamlarında aktif rol almaları dolayısıyla zihinsel engelli bireylerin bakımının daha çok anneler tarafından üstlenilmesiyle birlikte katılımcı sayısının dengesiz dağılımı durumu sağlıklı sonuçlara ulaşmayı engellemiştir.

4.1.3.8. Zihinsel Engellilik Derecesi- Adil Dünya İnancı İlişkisi

Katılımcıların zihinsel engellilik derecesi değişkeni ile adil dünya inancı alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için uygulanan ANOVA testi sonucundan elde edilen bulgulara göre zihinsel engellilik derecesi değişkeni ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3.24). Dolayısıyla, “*Adil dünya inancı puanları zihinsel engellilik derecesi değişkeni bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık göstermektedir*” yönündeki H_{2g} hipotezi reddedilmiştir.

Adil dünya inancı ve zihinsel engellilik derecesi ilişkisi üzerine literatür taraması yapıldığında herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Zihinsel engellilik derecesi ve adil dünya inançları arasındaki ilişkiyle ilgili olarak geliştirilen hipotez, katılımcının bakımını üstlendiği zihinsel engelli bireyin engellilik derecesi arttıkça bakımın zorlaşması ve yıpranmanın artmasıyla oluşan psikolojik yükü baş edebilmek için adil bir dünya inancı sergileyebileceğinden hareketle ileri sürülmüştür. Bu araştırmadaki bulgulara göre bakımı üstlenilen bireyin zihinsel engellilik derecesinin adil dünya inancını etkileyecek boyutta bir niteliğe sahip olmadığı söylenebilir.

4.1.4. Teistik Kader Algısı- Adil Dünya İnancı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulguların Tartışılması

Çalışmaya katılan zihinsel engellinin bakımını üstlenen 200 bireyin, zihinsel engelliye bakım sürecinde teistik kader algısı ve adil dünya inançları arasındaki ilişkinin tespitinde Pearson Korelasyon Analizi ve Basit Doğrusal (Lineer) Regresyon Analizi yapılmıştır.

4.1.4.1. Korelasyon Analizi Bulgularının Tartışılması

Katılımcıların teistik kader algısı, adil dünya inancı, bireysel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı arasındaki ilişkiyi tespit etmek için uygulanan pearson korelasyon testi sonucundan elde edilen bulgulara göre teistik kader algısı ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır (Tablo 3.25). Dolayısıyla, “*Teistik kader algısı puanları ile adil dünya inancı (H_{5a}), bireysel adil dünya inancı (H_{5b}), genel adil dünya inancı (H_{5c}) puanları arasında anlamlı bir ilişki vardır*” yönündeki hipotezler reddedilmiştir.

Buna göre zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerin örnekleminde kader algısı ile adil dünya inancı ve alt boyutları birbirinden tamamen bağımsızdır ve birbirini etkilememektedir. Literatür incelendiğinde de Türkiye’de ve yurtdışında doğrudan teistik kader algısı ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

4.1.4.2. Regresyon Analizi Bulgularının Tartışılması

Katılımcıların teistik kader algısının adil dünya inancı ve alt boyutlarını ne kadar etkilediğini (yordama gücünü) tespit etmek amacıyla uygulanan basit doğrusal regresyon testi sonucundan elde edilen bulgulara göre teistik kader algısı ile adil dünya inancı,

bireysel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Tablo 3. 26). Buna göre teistik kader algısında meydana gelen bir değişimin bağımlı değişkenler üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, “*Teistik kader algısının adil dünya inancı* (H_{6a}), bireysel adil dünya inancı (H_{6b}), genel adil dünya inancı (H_{6c}) *üzerine yordayıcı etkisi vardır*” yönündeki hipotezler reddedilmiştir.

Buna göre teistik kader algısında meydana gelen bir değişimin bağımlı değişkenler üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Literatür incelendiğinde de Türkiye’de ve yurtdışında doğrudan teistik kader algısı ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kader ve adil dünya algısının bireyin duygu, düşünce ve davranış şekillerini psikolojik ve kültürel normlarla birlikte genellikle onlarla uzlaşarak bazen de onları görmezden gelerek etkilemektedir. Kader ve adil dünya algısını etkileşim içerisinde olduğu bu psikolojik ve kültürel etmenlerden ayırmak oldukça güçtür. Buna ek olarak bir de kader ve adil dünya algısının çok boyutlu kavramlar olması bu konularla yapılacak çalışmalarda birtakım sıkıntı ve güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Bu noktada karşılaşılan ilk problem, kader ve adil dünya algısının ve engellilik kavramının tanımlanması olmuştur. Nitekim engellilik, kader ve adalet algısının bireye, kültüre, toplumlara göre farklılaşmasıyla birlikte çeşitli tanımlar meydana gelmektedir. Ancak çalışma kader algısı ve adil dünya inancı konusunun tek bir değişkene indirgenemeyecek bir olgu olduğu varsayımı dikkate alınarak hazırlanmış ve yürütülmüştür. İkinci problem ise bireyi bütün yönleri ile kapsayacak İslami bir kader algısı ve adil dünya inancı ölçeğinin geliştirilememiş olmasından kaynaklanan bir ölçek sıkıntısıdır.

Araştırma sürecinde karşılaşılan diğer bir problem de toplumun en dezavantajlı kesimlerinden birini oluşturan ayrıca, psikolojik reaksiyon göstermeye çok açık olan zihinsel engelli bireylerin bakımlarını üstlenen yakınları, zihinsel engelli çocukları konusunda yürütülen bir çalışmaya katılma konusunda bazı tereddütler yaşamışlardır. Bu problem ise çalışmanın bir yüksek lisans tezi olduğu, herhangi bir art niyet taşımadığı, zihinsel engelli bireyin bilgilerinin alınmayacağı hiçbir ortamda paylaşılmayacağı, sadece engelli bireyin bakımını üstlenen kişinin bilgileri ve görüşlerinin alınacağı konusunda katılımcıların bilgilendirilmesi ve onlardan gelen sorulara samimi ve içtenlikle cevap verilmesi ile giderilmeye çalışılmıştır. Ancak yine de bazı katılımcılar çalışmaya katılmak

istememişlerdir. Araştırmaya katılan bireylerin ise samimi ve gerçek düşünce ve davranışlarını ifade etmelerini sağlayacak durumların oluşturulmasına özen gösterilmiştir. Anket uygulaması sonrası gerçekleşen görüşmelerin geri bildirimleri arasında en çok anket sorularının hayata dair, düşündürücü, sorgulayıcı olduğunu ve cevaplarken arada kaldıklarını belirtmişlerdir. Hatta bazı katılımcılar, kader inancıyla ilişkili yoruma dayalı sorulara verecekleri cevaplarda dini inancının zedeleneceğini düşünerek tereddütle yaklaşmışlardır.

Teistik kader algıları ile adil dünya inançları arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada katılımcılara demografik bilgi formu, teistik kader algısı ölçeği ve adil dünya inancı ölçeği uygulanmıştır. Bu araştırma, katılımcıların başına gelen işlerde insanın mı yoksa Allah'ın mı eseri olduğuna, irade ve sorumluluğun insanda mı yoksa Allah'ta mı olduğuna dair düşünceyi ölçmeyi ve insanların bireysel ve genel anlamda dünyayı ne kadar adil olarak değerlendirip değerlendirmediklerini ölçmeyi amaçlanmaktadır. Bu çalışmaya, Kayseri il merkezinden, zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen toplam 200 kişi katılmıştır.

Demografik değişkenlerle ilişkili olarak ortaya çıkan genel sonuca bakıldığında, katılımcıların çoğunluğu; kadın, 30-59 yaş aralığında, ilkokul mezunu, 4001-6000 ₺ aylık geliri olan, hayatında ciddi bir sağlık sorunu yaşamamış, ailesinde en az 1 ve hafif derecede zihinsel engelli birey bulunan, annelerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin 18 yaşın altında olmamalarına, hemen her yaş grubundan bireyin katılmasına, teistik bir inanca sahip olmalarına, zihinsel engelliyle aynı ortamda yaşamaları ve bakımına yardımcı olmalarına dikkat edilmiştir.

Betimleyici sorularla ilişkili olarak ortaya çıkan genel sonuca bakıldığında, zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerin bu zorlu süreçte dine daha çok yaklaştıkları görülmektedir. Ancak katılımcıların yarısına yakını da dini inancında bir değişme olmadığını belirtmişlerdir. Dini inanç değişimi ile demografik değişkenler arasında ise anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Hayat hikâyesi ne olursa olsun zihinsel engelli bir bireyin doğumunu, tıbbi ya da çevresel etkenlere rağmen Allah'ın takdiri ve imtihanı olarak değerlendirmektedirler. Kader ve imtihan oranlarının birbirine yakın çıkması bu kavramların birbirine yakın anlamda değerlendirilmiş olabileceğini göstermektedir. Zihinsel engelli doğumları ilişkilendirme ile cinsiyet, eğitim, gelir, sağlık, ailedeki bakımı

üstlenilen zihinsel engelli sayısı ve yakınlık derecesi değişkenleri arasında ise anlamlı bir farklılık bulunamazken yaş ve bakımı üstlenilen bireyin zihinsel engellilik derecesi değişkenleriyle anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Verilen senaryodaki mağduriyet olayında, Sinan Bey'in çocuğunun zihinsel engelli doğmasını 'Allah'ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir' cevabıyla ilişkilendirerek bu durumu Tanrı'ya yüklemekte ve kaderci bir yaklaşım sergilemektedirler. Çocuğun bu durumunu, katılımcıların %18'i tanrısal ceza- içkin adalet- mağduru kınama eğilimi; %15,5'i tanrısal ödül- nihai adalet- teselli ve teslimiyeti; %9'u ise tıbbi-çevresel etkenlerle ilişkilendirme eğilimi göstermeleri dikkat çekmektedir. Nitekim araştırmanın zihinsel engellilik ve kaderle ilişkili bulgularından hareketle hayat hikâyesi ne olursa olsun zihinsel engelli bir bireyin doğumunu, kader olarak algıladıkları görülmektedir. Masum bir çocuğun ölümüne sebep olan Sinan Bey'in günahından dolayı çocuğunun zihinsel engelli doğabileceğini belirten katılımcılar, geçmişe odaklı, mağduru kınamaya zorlayan, içkin adalet inancı sergilemektedirler. Eden bulur! düşüncesindeki bu bireyler, adaleti gerçekleştirecek olan Tanrısal cezayı hemen bu dünyada görmek istemektedirler. Dünyada çekmiş oldukları sıkıntılarına gösterdikleri sabra karşılık cennete girmelerine bir vesile olması açısından Sinan Bey'in çocuğunun zihinsel engelli doğabileceğini belirten katılımcılar, daha çok geleceğe odaklı, mağdura ödül vaad eden, nihai adalet inancı sergilemektedirler. Ya bu dünyada ya da ahirette hak eninde sonunda yerini bulur! düşüncesindeki bu bireyler, alacağı ödül ile birlikte ilahi adalet inancını koruduğu görülmektedir. Bu da bir tür teselli ve teslimiyet göstergesidir. İçkin ve nihai adalet düşüncelerinin her ikisi de adaletsizliğe tahammül etme konusunda bireye yardımcı olmaktadır. Mağdura karşı tutum ile cinsiyet, yaş, eğitim, gelir, sağlık, ailedeki bakımı üstlenilen zihinsel engelli sayısı ve yakınlık derecesi değişkenleri arasında ise anlamlı bir farklılık bulunamazken bakımı üstlenilen bireyin zihinsel engellilik derecesi değişkeni ile anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Zihinsel engelliliği hafif dereceli olan bireylerin bakımını üstlenen katılımcı grup ile Tanrısal ceza-içkin adalet-mağduru kınama grubu arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Teistik kader algısıyla ilişkili olarak ortaya çıkan genel sonuca bakıldığında, zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları olayların sorumluluğunu büyük ölçüde insana yükleyerek özgür iradeci bir yaklaşım sergilemişlerdir. Ayrıca demografik değişkenlerle teistik kader algısı arasında ise anlamlı

bir farklılık tespit edilememiştir. Bu durum, bir araştırmanın örneklem ve kullanılan ölçeklerin yapısal özellikleriyle sınırlı olmasını akla getirmektedir. Çünkü aynı ölçeğin kullanıldığı diğer araştırmalarda da (Andırın, 2020; Çalışkan, 2021) sosyo-demografik değişkenlerin çoğuyla teistik kader algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Adil dünya inancıyla ilişkili olarak ortaya çıkan genel sonuca bakıldığında, zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerin bu zorlu süreçte, adil dünya inancında çoğunlukla kararsız görüş sergilemişlerdir. Bireysel adil dünya inançları düşük, genel adil dünya inançları ise yüksektir. Yani kendi yaşadıkları olayların adaletine ilişkin inançları güçsüzken dünyada yaşanan olayların adaletine ilişkin inançları güçlüdür. Demografik değişkenlerle adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bireysel adil dünya inancı ile cinsiyet, yaş, sağlık, ailedeki bakımı üstlenen zihinsel engelli sayısı, yakınlık derecesi ve zihinsel engellilik derecesi değişkenleri arasında ise anlamlı bir farklılık bulunamazken, eğitim ve gelir değişkenleriyle anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Çalışmada bireysel adil dünya inancı puanı açısından ilkokul mezunları ile ortaokul ve lise veya dengi okul olan katılımcılar arasında fark yokken ilkokul mezunları ile örgün eğitim almayan ve üniversite mezunu olan katılımcılar arasında fark olduğu belirlenmiştir. İlkokul mezunlarının örgün eğitim almayanlara ve üniversite mezunlarına göre daha düşük bireysel adil dünya inancına sahiptirler. Ayrıca aylık geliri yüksek olanların aylık geliri düşük ve orta düzeyde olanlara göre daha yüksek bireysel adil dünya inancına sahip oldukları görülmektedir.

Teistik kader algısı ve adil dünya inancıyla ilişkili olarak ortaya çıkan genel sonuca bakıldığında, zihinsel engellinin bakımını üstlenen bireylerin örneklemine kader algısı ile adil dünya inancı, bireysel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı birbirinden tamamen bağımsızdır ve birbirini etkilememektedir. Yani aralarında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca, teistik kader algısında meydana gelen bir değişimin adil dünya inancı ve alt boyutları üzerinde herhangi bir yordayıcı etkisi bulunamamaktadır.

Teistik kader algısı ve adil dünya inancı ilişkisi, Türkiye’de ilk defa incelenmektedir. Bundan dolayı gelecekte yapılacak konu ile ilgili çalışmalar için araştırma bulgularından ve sınırlılıklarından hareketle araştırmacılara şu önerilerde bulunmak mümkündür:

Birincisi, teistik kader algısı ve adil dünya inancı arasındaki ilişki sosyal psikoloji ve din psikolojisinin bakış açılarıyla benzer çalışmalarla, farklı evren ve örneklemelerde (üstün yetenekli çocuğu olan veya engelli çocuğu olmayan ailelerle de) tekrar uygulanarak literatüre önemli katkılar sunulabilir.

İkincisi, toplumun zihinsel engellilikle ilgili kader algılarını mağduru kınama, ödül- ceza, içkin ve nihai adalet bağlamında daha fazla aydınlatan bilimsel araştırmalar yapılarak alana ilgili destek sağlanmalıdır.

Üçüncüsü, teistik kader algısı ve adil dünya inancı kuramlarıyla ilişkili müstakil çalışmalarda daha çok nicel araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda nitel araştırma yöntemi kullanılarak zihinsel engellilik gibi ağır deneyimler yaşamış dezavantajlı gruplar üzerinde daha derinlemesine ve detaylı çalışmalar yapılabilir.

Dördüncüsü, kader algısı ve adil dünya inancının çok boyutlu olduğu göz ardı edilmeden, ölçme araçlarının farklı boyutlarını da ölçecek şekilde geliştirilmesi gerekmektedir.

Beşincisi, geniş bir örneklem kitlesine ulaşabilmek adına bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği tercih edilmiştir. Gelecekte yapılacak konu ile ilgili çalışmalarda katılımcı sayısı artırılarak geniş bir çalışma yapılabilir. Ayrıca, daha detaylı veri elde edebilmek ve derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla görüşme tekniği de kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Adam, H. (2009). *İbn Arabi kaza ve kader*. Eser Kitapevi.
- Ağırman, F., & Özdemir, F. R. (2012). İslam düşüncesinde irade problemi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 17-26.
- Akbulut, A. (1992a). Allah'ın takdiri kulun tedbiri. *AÜİF Dergisi*, 33, 129-156.
- Akbulut, A. (1992b). *Sahabe devri siyasi hadiselerinin kelami problemlere etkileri*. Birleşik Yayınları.
- Akgemik, F. Z. (2019). *Zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinde dini başa çıkma* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgün, S. (2019). Adil dünya inancı ve toplumsal sonuçları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 2227-2247. <https://doi.org/10.26466/opus.610173>
- Akkaya, Ü. H. (2015). Din sosyolojisi perspektifinden sır dizileri. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(21), 39-61.
- Akkok, F., Aşkak, P., & Karancı, A. N. (1992). Özürlü bir çocuğa sahip anne-babalardaki stresin yordanması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 1(2), 8-12.
- Aksoy, A. (2017). *Boşanma sürecindeki kadın ve erkeklerin adil dünya inançlarının karşılaştırılması* [Yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Altuncu, T. (2012). *İnsan iradesi ve kader ilişkisi* [Yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alves, H., & Correia, I. (2010). Personal and general belief in a just world as judgement norms. *International Journal of Psychology*, 45(3), 221-231.
- Ambrosio, A. L., & Sheehan, E. P. (1990). Factor analysis of the just world scale. *The Journal of Social Psychology*, 130(3), 413-415.
- Anand, J. (2009). Psychological healing and faith in the doctrine of Karma. *Mental Health, Religion & Culture*, 12(8), 817-832.
- Andırın, U. (2020). *Üniversite sınav sürecinde kader algısı ve sınav anksiyetesi ilişkisi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Angın, Y., & Kızılgeçit, M. (2020). Obsesif kompulsif bozukluk tanılı hastalarda erken dönem uyumsuz şemalar ve kader algısı. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 73-105.
- APA Dictionary of Psychology. (2021). İçinde *American psychological association*. <https://dictionary.apa.org/just-world-hypothesis>
- Apaydın, H. (2016). *Din psikolojisi terimleri sözlüğü*. Bilimkent Yayınları.
- Aronson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2010). *Sosyal psikoloji* (O. Gündüz, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Arslan, A. D. (2019). *Ortaöğretim öğrencilerinin algıladıkları duygusal istismar ile adil dünya inançlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Atagün, M. İ., Balaban, Ö. D., Atagün, Z., Elagöz, M., & Özpolat, A. Y. (2011). Kronik hastalıklarda bakım veren yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3(3), 513-552.

- Aydin, C., & Genç, A. (2016). Sünnetullah ve insanın iradesi temelinde kader. *Jomelips*, 1(1), 74-103.
- Aydin, Z., & Esen, E. (1997). Türkiye’de deprem zararlarının çok olması ile kader inancı arasındaki ilişki. *Diyanet İlmî Dergi*, 33(3), 59-74.
- Bağcı, H. M. (2009). *İnsanın kaderi: Hadislerin telkin ettiği kader anlayışı*. Ankara Okulu Yayınları.
- Bahadır, A. (2002). *İnsanın anlam arayışı ve din: Logoterapik bir araştırma*. İnsan Yayınları.
- Balıca, N. (2017). *Adil dünya inancı ile kendini sabotaj arasındaki ilişkide umudun rolü* [Yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baş, M. (2022). *Kurum bakımından reşit olarak ayrılan bireylerin adil dünya inancı ve sosyal karşılaştırma düzeylerinin öznel iyi oluşları üzerindeki etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı.
- Başbüyük, A. (2004). Yetişkinlerde deprem bilgisi ve etkili faktörlerin incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 161. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/161/basibuyuk.htm
- Batson, C. D., Schoenrade, P., & Ventis, W. L. (2017). *Din ve birey: Sosyal psikolojik bir yaklaşım* (A. Kuşat & A. Taştan, Çev.). Kimlik Yayınları.
- Bayır, M. (2021). *Teistik kader algısının problemlerle başa çıkma tutumu üzerindeki etkisi: Bolu ili örneği* [Doktora tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Bègue, L., & Bastounis, M. (2003). Two spheres of belief in justice: Extensive support for the bidimensional model of belief in a just world. *Journal of Personality*, 71(3), 435-463.
- Behiy, M. (1992). *İslam düşüncesinin ilahî yönü* (S. Hizmetli, Çev.). Fecr Yayınevi.
- Bilal, E., & Dağ, İ. (2005). Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stres, stresle başa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(2), 56-68.
- Bolay, S. H. (1987). Fatalizm. *İçinde Felsefî doktrinler sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Braman, A. C., & Lambert, A. J. (2001). Punishing individuals for their infirmities: Effects of personal responsibility, just-world beliefs, and in-group/out-group status. *Journal of Applied Social Psychology*, 31(5), 1096-1109.
- Bulman, R., & Wortman, C. (1977). Attributions of blame and coping in the “real world”: Severe accident victims react to their lot. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(5), 351-363.
- Bulut, İ. (2015). Kader-engellilik ilişkisine kelami bir yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 20-51.
- Bulut, İ., & Büyük, C. (2016). *Kader ve kötülük problemi sarkacında engellilik*. 41-68.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.
- Callan, M. J., Dawtry, R. J., & Olson, J. M. (2012). Justice motive effects in ageism: The effects of a victim’s age on observer perceptions of injustice and punishment judgments. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(6), 1343-1349.

- Callan, M. J., Ellard, J. H., & Nicol, J. E. (2006). The belief in a just world and immanent justice reasoning in adults. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(12), 1646-1658.
- Caroli, M. D., & Sagone, E. (2014). Belief in a just world, prosocial behavior, and moral disengagement in adolescence. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116.
- Cengiz, L. (2001). Emeviler döneminde kader problemi. *Marife*, 1(2), 107-127.
- Cevahir, E. (2020). *SPSS ile nicel veri analizi rehberi*. Kibele Yayınları.
- Cevizci, A. (2015). *İçinde Felsefe sözlüğü* (5. bs). Say Yayınları.
- Connors, J., & Heaven, P. C. L. (1990). Belief in a just world and attitudes toward AIDS sufferers. *The Journal of Social Psychology*, 130(4), 559-560.
- Coşgun, E. (2010). *Suçta yönelen ergenlerde çocukluk döneminde örseleyici yaşantılara maruz kalma düzeyi ile adil dünya inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Coşgun, S. (2002). *Kader anlayışının 15-18 yaşlar arasındaki gençlerin tutum ve davranışlarına etkisi: Karabük örneği* [Yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, İ. (2016). *Engellilik-kader ilişkisi ve genom projesi ile bu ilişkinin geleceğine dair tartışmaların değerlendirilmesi*. 69-102.
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2015). *Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi* (Y. Dede & S. B. Demir, Çev.). Anı Yayıncılık.
- Crosby, F. (1984). The denial of personal discrimination. *American Behavioral Scientist*, 27(3), 371-386. <https://doi.org/10.1177/000276484027003008>
- Çalışkan, B. K. (2021). *Kader algısı ve otoriteryen kişilik arasındaki ilişki üzerine bir inceleme* [Yüksek lisans tezi]. İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çalışma Genel Müdürlüğü / Sendika Üyeliği ve İstatistik Daire Başkanlığı. (2021). *Asgari ücretin net hesabı ve işverene maliyeti*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. <https://www.csgb.gov.tr/media/87829/asgari-ucret-2021.pdf>
- Çapçioğlu, İ., & Yargı, A. (2018). “‘Nicel araştırmalarda kullanılan araştırma teknikleri’”, *Bilimsel araştırma süreçleri* (Ö. Güngör, Ed.). Grafiker Yayınları.
- Çayır, C. (2017). Şiddetin adil dünya inancı ile meşrulaştırılması. *International Journal of Theology & Social Sciences*, 1(1), 1-16.
- Çelik, C. (2006). Kentsel dindarlık. İçinde Ü. Günay & C. Çelik (Ed.), *Dindarlığın sosyopsikolojisi* (ss. 81-112). Karahan Kitabevi.
- Çelik, C. (2007). Teodisenin sosyolojisi: Toplumsal süreçlerle ilişkisi içinde teodise konusuna sosyolojik bir yaklaşım. *Bilimname*, XIII, 37-66.
- Çevikbaş, P. E. (2018). *Ortaokul ve lise öğrencilerinin adil dünya inançlarının denetim odağı ve anne baba tutumu açısından gelişimsel olarak incelenmesi* [Doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Dalal, A., & Pande, N. (1988). Psychological recovery of accident victims with temporary and permanent disability. *International Journal of Psychology*, 23, 25-40.
- Dalbert, C. (1999). The world is more just for me than generally: About the personal belief in a just world scale's validity. *Social Justice Research*, 12(2), 79-98.
- Dalbert, C. (2002). Beliefs in a just world as a buffer against anger. *Social Justice Research*, 15(2), 123-145.

- Dalbert, C. (2009). "Belief in a just world", *Handbook of individual differences in social behavior* (M. R. Leary & R. H. Hoyle, Ed.). The Guilford Press.
- Dalbert, C., Montada, L., & Schmitt, M. (1987). Glaube an die gerechte welt als motiv: Validierung zweier skalen (Belief in a just world as motive: Validation of two scales). *Psychologische Beiträge*, 29, 596-615.
- Dalbert, C., & Stoeber, J. (2006). The personal belief in a just world and domain-specific beliefs about justice at school and in the family: A longitudinal study with adolescents. *International journal of behavioral development*, 30(3), 200-207.
- Doğan, M. (2021). Üniversite öğrencilerinin kader algıları: Metaforik bir araştırma. *Kader*, 19(2), 645-677. <https://doi.org/DOI: 10.18317/kaderdergi.1010464>
- Doğanay, S. (2019). Arif Nihat Asya'nın Kişiliği ve Kader Algısı: Psikolojik Bir Yaklaşım. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, 5(10), 180-200.
- Donelan, K., Falik, M., & DesRoches, C. (2001). Caregiving: Challenges and implications for women's health. *Womens Health Issues*, 185-200.
- Dünya Engellilik Raporu. (2011). Dünya Sağlık Örgütü, DSÖ Kütüphanesi ve yayım kataloğu verileri. <https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1345/diwnu3i5.pdf>
- Düzgün, U. (2007). *Dünyayı adil algılama ve geleceğe dair umut/umutsuzluk: Depresyon tanısı alan ve almayan kişiler adil dünya inancı* [Yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dzuka, J., & Dalbert, C. (2006). The belief in a just world's impact on subjective well-being in old age. *Aging & Mental Health*, 10(5), 439-444.
- Ebu Hanife. (1984). *El-Fıkhu'l-Ekber*. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-İsfahani, R. (2010). *Müfredât-Kur'an kavramları sözlüğü* (A. Güneş & M. Yolcu, Çev.). Çıra Yayınları.
- Enç, M. (1980). Yazgıcılık. İçinde *Ruhbilim terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumları Yayınları.
- Eren, H., Gözaydın, N., Parlatır, İ., Tekin, T., & Zülfikar, H. (1992). İçinde *Türkçe sözlük* (C. 2, ss. 749-1679). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu.
- Evkuran, M. (2012). Çevre ahlakı ve ekoloji. İçinde *Kelam El Kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Farris, B. E., & Glenn, N. D. (1976). Fatalism and familism among Anglos and Mexican Americans in San Antonio. *Sociology and Social Research*, 60, 393-402.
- Feldman, K. A. (1970). Change and stability of religious orientations during College: Part II. Social-Structural Correlates. *Review of Religious Research*, 11(2), 103-128. <https://doi.org/10.2307/3510274>
- Fine, M., & Asch, A. (1988). Disability beyond stigma: Social interaction, discrimination, and activism. *J Soc Issues*, 1988(44), 3-21.
- Frankl, V. E. (1994). *Duyulmayan anlam çılgılığı: Psikoterapi ve hümanizm* (S. Budak, Çev.). Öteki Yayınları.
- Frankl, V. E. (2015). *İnsanın anlam arayışı* (S. Budak, Çev.; 22. bs). Okuyan Us Yayınları.
- Fromm, E. (1996). *Psikanaliz ve din* (A. Arıtan, Çev.). Arıtan Yayınevi.

- Furnham, A. (1993). Just world beliefs in twelve societies. *The Journal of Social Psychology*, 133(3), 317-329.
- Furnham, A. (1995). The just world, charitable giving, and attitudes to disability. *Personality and Individual Differences*, 19, 577-583.
- Furnham, A. (1998). Measuring the beliefs in a just world. İçinde L. Montada & M. J. Lerner (Ed.), *Responses to victimizations and belief in a just world* (ss. 141-162). Springer.
- Furnham, A. (2003). Belief in a just world: Research progress over the past decade. *Personality and Individual Differences*, 34, 795-817. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00072-7](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00072-7)
- Furnham, A., & Gunter, B. (1984). Just world beliefs and attitudes towards the poor. *British Journal of Social Psychology*, 23(3), 265-269.
- Furnham, A., & Procter, E. (1989). Belief in a just world: Review and critique of the individual difference literature. *British Journal of Social Psychology*, 28(4), 365-384.
- Geçtan, E. (1997). *Psikodinamik psikiyatri normaldışı davranışlar* (13. bs). Remzi Kitabevi.
- Gençtürk, N. (2016). *Multipl skleroz tanısı olan hastalarda adil dünya inancı, psikolojik sağlamlık ve yaşam doyumu* [Yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- George, D., & Mallery, P. (2020). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (Sixteenth edition).
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel-kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum* (Ü. Tatlıcan, Çev.; 1. bs). Say Yayınları.
- Gilligan, C. (1993). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
- Giray, F. S. (2009). *Suç işlemiş ve işlememiş ergenlerin adil dünya inancı ve bağışlayıcılık tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall.
- Göcen, G., & Genç, M. (2019). Ebeveyn kaybı yaşamış bireylerde otobiyografik bellek, Allah tasavvuru ve dini başa çıkma. *Bilimname*, 2019(40), 313-349. <https://doi.org/10.28949/bilimname.635965>
- Gölcük, Ş. (1979). *Kelam açısından insan ve fiilleri*. Kayıhan Yayınevi.
- Gölcük, Ş., & Toprak, S. (1996). *Kelam*. Tekin Kitabevi.
- Göregenli, M. (2004). *Şiddet, kötü muamele ve işkenceye ilişkin değerlendirmeler, tutumlar ve deneyimler*. İzmir Barosu Yayınları.
- Güler, İ. (2019). *Allah'ın ahlâkiliği sorunu, ehl-i sünnetin Allah tasavvuruna ahlâkî açıdan eleştirel bir yaklaşım* (11. bs). Ankara Okulu Yayınları.
- Gündüz, Ş. (1998). *Din ve inanç sözlüğü*. Vadi Yayınları.
- Hafer, C. L., & Be'gue, L. (2005). Experimental research on just-world theory: Problems, developments, and future challenges. *Psychological Bulletin*, 131, 128-167.

- Hafer, C. L., & Sutton, R. M. (2016). Belief in a just world. İçinde C. Sabbagh & M. Schmitt (Ed.), *Handbook of social justice theory and research* (ss. 145-160). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-3216-0_8
- Haçerlioğlu, O. (1996). *Felsefe sözlüğü* (10. bs). Remzi Kitabevi.
- Harper, D., Wagstaff, G., Newton, J., & Harrison, K. (1990). Lay causal perceptions of third world poverty and the just world theory. *Social Behavior and Personality*, 18(2), 235-238.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. John Wiley & Sons Inc.
- Holton, R. (2013). From determinism to resignation, and how to stop it. İçinde A. Clark, J. Kiverstein, & T. Vierkant, *Decomposing the will* (ss. 87-100). Oxford University Press.
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal*, 7(1), 209-240.
- Horozcu, Ü. (2018). Teistik kader algısı ölçeği'nin geliştirilmesi: Güvenirlilik ve geçerlik çalışması. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 29(1), 9-24.
- Hökelekli, H. (2001). *Din psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2017). *Din psikolojisi* (13. bs). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hunt, M. (2000). Status, religion and the "Belief in a just world": Comparising African Americans, Latinos and Whites. *Social Science Quarterly*, 81(1), 325-343.
- Işık, H. (2013). Engellilik sorununa kelami bir yaklaşım. *EKEV Akademi Dergisi*, 17(57).
- İbn Manzûr, E.-F. C. M. b. M. (1955). *Lisânü'l-Arab: C. V*.
- İmamoğlu, A., & Yavuz, A. (2011). Üniversite gençliğinde dini inanç ve umutsuzluk ilişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(23), 205-244.
- Johnson, D. K. (2006). *Divine omniscience and the fatalist dilemma* [Doktora tezi]. University Of Oklahoma Graduate College.
- Jost, J., & Kay, A. (2010). Social justice: History, theory, and research. İçinde S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Ed.), *Handbook of social psychology* (ss. 1122-1165). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9780470561119.socpsy002030>
- Jung, C. G. (1996). *Analitik psikolojinin temel ilkeleri* (K. Şipal, Çev.; 2. bs). Cem Yayınları.
- Kam, Ö. F. (1985). *Dini felsefi sohbetler* (5. bs). Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kandemir, Y. (2006). *Kader inancının psikoterapik açıdan fonksiyonu* [Yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, H. (2011). *İlahi adalet psikolojisi*. Express Basımevi.
- Kaplan, H. (2016). Engelli çocuk sahibi ebeveynlerde ilahi adalet inancı. *Engellilik Bağlamında Dini Yaklaşım, Dini Başa Çıkma ve Din Eğitimi*, 65-68. http://www.bagcilar.bel.tr/Files/eKitap/_2021/engellilikvedinsempozyumu/engellilikvedinsempozyumu.pdf
- Kaplan, H., Sevinç, K., & İşbilen, N. (2020). Doğal afetleri anlamlandırma ve başa çıkma: Covid-19 salgını üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(4), 579-598. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44477>
- Kara, E. (2008). Zihinsel engelli çocukları olan ailelerin çocuklarının durumunu dini açıdan değerlendirmeleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(26-27), 317-331.

- Kara, E. (2009). *Öğrenilmiş çaresizlik davranışının genellenme derecesi ile kader inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, F. (2006). Kader algısı-ruh sağlığı ilişkisi üzerine empirik bir araştırma (Farklı kader algılarının psikoterapik değeri üzerine). *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 479-489.
- Karaca, F., Kilit, N., & Çınar, M. (2018). *Kader algılar ölçeği* (S. Salman & Z. Gölen, Ed.). Gece Kitaplığı.
- Karagöz, S. (2010). *Otistik çocukların anne babalarında anlamlandırma ve dini başa çıkma* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakoyun, S. Y. (2014). *Kurum bakımı deneyimi olan yetişkinlerin adil dünya inançları ve bağlanma stillerinin bağzı değişkenler açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayınları.
- Kartopu, S. (2012). *Kaygının kader algıları ile ilişkisi* [Doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasapoğlu, A. (2008). (2008). Kur'an açısından fatalizm. *Hikmet Yurdu Dergisi*, 1(1), 87-107.
- Kaya, A., & Bozkur, B. (2015). Kadercilik eğilimi ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 935-946. <https://doi.org/10.17860/efd.55137>
- Kaya, B. (2020). *Aile, çalışma ve sosyal hizmetler bakanlığına bağlı kuruluşlarda çalışanlarda ikincil travmatik stres ve adil dünya inancının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Çag Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaygı, S. (2018). Ahlaki doğa algısı: Anaksimandros'un kozmolojisinde Moira-Physis-Nomos ilişkisi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 274-288.
- Kayıklık, H. (2003). İçerik ve kazanım açısından din psikolojisi. *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 83-102.
- Kılavuz, A. S. (2007). *Anahatlarıyla islam akaidi ve kelama giriş*. Ensar Neşriyat.
- Kılınç, S., & Torun, F. (2011). Adil dünya inancı/ Belief in a just world. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3(1), 1-14.
- Kıral, G. (2009). *Türkiye'de yaşayan kadınların göreceli yoksunluk ve adil dünya inancı ile siyasal katılım düzeyleri arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıral, K. (2011). *Demans hasta yakınlarında depresyon ve yaşam doyumu: Bilişsel duygu ayarlama, sosyal destek ve adil dünya inancı ilişkisi* [Yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kilit, N. N. (2019). *Kader algısı-psikolojik iyi oluş ilişkisi üzerine bir araştırma* [Yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocagazioğlu, S. Y. (2019). *Adli alanda çalışanlarda adil dünya inancı tükenmişlik iş doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.
- Kocaman, M. (2019). *Şiddete uğrayan kadınlarda dini başa çıkma: Erzincan örneği* [Yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Koç, M. (2005). Ruh sağlığı ile dini başa çıkma metodu olarak dua ve ibadet fenomeni arasındaki ilişki üzerine psikolojik bir yaklaşım. *Ekev Akademi Dergisi*, 9(24), 11-32.
- Kula, N. (2000). Bedeni özürlü gençlerin din eğitiminde dikkat edilmesi gereken psikolojik hususlar. İçinde *Gençlik dönemi ve eğitimi* (ss. 179-202). Ensar Neşriyat.
- Kula, N. (2003). Gençlerde ızdırap tecrübesine bağlı dini krizle başa çıkmaya yönelik öneriler. İçinde *Gençlik dönemi ve eğitimi II, Tartışmalı ilmi toplantı* (ss. 103-131). Ensar Neşriyat.
- Kula, N. (2005). *Bedensel engellilik ve dini başa çıkma*. Dem Yayınları.
- Kurtay, C. (2018). *Evlilikte kadına yönelik fiziksel şiddeti meşru görme ile cinsiyetçi tutumlar ve adil dünya inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuşat, A. (2000). Psikolojik bir olgu olarak kendini aldatma ve dini inançla ilişkisi. *Dini Araştırmalar*, 3(8), 97-116.
- Küçükcan, T., & Köse, A. (2000). *Doğal afetler ve din: Marmara depremi üzerine psiko-sosyolojik bir inceleme*. İSAM Yayınları.
- Leonardi, M., Bickenbach, J., Ustun, T. B., Kostanjsek, N., & Chatterji, S. (2006). The definition of disability: What is in a name? *Lancet*, 368(9543), 1219-1221. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(06\)69498-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(06)69498-1)
- Lerner, M. J. (1975). The justice motive in social behavior: Introduction. İçinde M. J. Lerner & S. C. Lerner (Ed.), *The justice motive in social behavior* (C. 31, ss. 1-19).
- Lerner, M. J. (1980). The belief in a just world. İçinde *The belief in a just world: A fundamental delusion*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0448-5_2
- Lerner, M. J. (1998). The two forms of belief in a just world: Some thoughts on why and how people care about justice. İçinde L. Montada & M. J. Lerner (Ed.), *Critical issues in social justice. Responses to victimizations and belief in a just world* (C. 247, ss. 247-269).
- Lerner, M. J., & Miller, D. T. (1978). Just world research and the attribution process looking back and ahead. *Psychological Bulletin*, 85(5), 1030-1051.
- Lerner, M. J., & Simmons, C. H. (1966). Observer's reaction to the "innocent victim": Compassion or rejection? *Journal of Personality and Social Psychology*, 4(2), 203-210.
- Lipkus, I., Dalbert, C., & Siegler, I. (1996). The importance of distinguishing the belief in a just world for self versus for others: Implications for psychological well-being. *Personality and social psychology bulletin*, 22(7), 666-677. <https://doi.org/10.1177/0146167296227002>
- Lipkus, I. M., & Siegler, I. C. (1993). The belief in a just world and perceptions of discrimination. *The journal of psychology: Interdisciplinary and applied*, 127(4), 465-474. <https://doi.org/10.1080/00223980.1993.9915583>
- Loewenthal, K. M. (2017). *Din psikolojisi -Kısa bir giriş-* (M. Ulu, Çev.). Kimlik Yayınları.
- Macdonald, M. J., Wong, P. T. P., & Gingras, D. T. (2012). Meaning-in-life measures and development of a brief version of the personal meaning profile. İçinde P. T. P. Wong (Ed.), *The human quest for meaning: Theories, research, and applications*

- (C. 17, ss. 357-381). Routledge. <https://www.researchgate.net/publication/259714449>
- Macit, M. (2010). *Sosyolojik açıdan kadercilik*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Macit, M. (2014). *Boyun eğme-başa çıkma sarkacında kadercilik*. Ötüken Neşriyat.
- Madsen, W. (1973). *The Mexican-Americans of south Texas (2nd ed.)*. Holt, Rinehart and Winston.
- Maes, J. (1998). Immanent justice and ultimate justice: Two way of beliving justice. İçinde L. Montada & M. J. Lerner (Ed.), *Critical issues in social justice. Responses to victimizations and belief in a just world* (ss. 9-40). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-6418-5_2
- Maes, J., & Schmitt, M. (1999). More on ultimate and immanent justice: Results from the research project "Justice as a problem within reunified Germany". *Social Justice Research*, 12(2), 65-78.
- Marshall, G. (2014). Kadercilik. İçinde O. Akınhay & D. Kömürcü (Çev.), *Sosyoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Messick, D. M., Bloom, S., Boldizar, J. P., & Samuelson, C. D. (1985). Why we are fairer than others. *Journal of Experimental Social Psychology*, 21(5), 480-500. [https://doi.org/10.1016/0022-1031\(85\)90031-9](https://doi.org/10.1016/0022-1031(85)90031-9)
- Metalsky, G. I., & Abramson, L. Y. (1980). Attributional styles: Toward a framework for conceptualization and assessment. İçinde P. C. Kendall & S. D. Hollon (Ed.), *Assessment strategies for cognitive-behavioral interventions* (ss. 13-58). Academic Press.
- Miller, D. T., & Ross, M. (1975). Self-serving biases in the attribution of causality: Fact or fiction. *Psychological Bulletin*, 82, 213-225.
- Moen, P., Robison, J., & Dempster-McClain, D. (1995). Caregiving and women's well-being: A life course approach. *J Health Soc Behav*, 36, 259-273.
- Montada, L. (1998). Belief in a just world: A hybrid of justice motive and self-interest? İçinde L. Montada & M. J. Lerner (Ed.), *Responses to victimizations and belief in a just world* (ss. 217-246). Plenum Press.
- Murat, A. (2018). *Yas ve dini başa çıkma: Bir klinik örneklem değerlendirmesi* [Yüksek lisans tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Mutahharî, M. (2005). *Adl-i ilâhî* (H. Hatemî, Çev.). Kevser Basın Yayın Eğt. Org. ve Kırt. Mlz. İth. İhr. San. ve Tic. AŞ.
- Myrdal, G. (1944). *An American dilemma: The Negro problem and modern democracy*. Harper.
- Namlı, A. (2017). *Kader inancının dini temelleri* [Doktora tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Neuman, W. L. (2009). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar* (S. Özge, Çev.; C. 1). Yayın Odası.
- Nursoy, G. (2019). *Otizimli bireylerin annelerinin adil dünya inancı ve algıladıkları aile yükü arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ohwovoriole, T. (2023). *Intellectual disability: Definition, symptoms, traits, causes, treatment*. Verywellmind. <https://www.verywellmind.com/intellectual-disability-definition-symptoms-traits-causes-treatment-5220629#citation-1>
- Ok, Y. (2019). *Adil dünya inancı, öz yeterlilik, işyeri saldırganlığı ve işyerinde engelliye yönelik tutumlar arasındaki ilişkiler* [Yüksek lisans tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okumuş, N. K. (2014). Ezelî yazgı algısının kadîm telakkîleri. *Marife*, 173-191.
- Oppenheimer, L. (2006). The belief in a just world and subjective perceptions of society a developmental perspective. *Journal of Adolescence*, 29(4), 655-669.
- Orhan, K. (2017). Kadercilik eğilimi ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 2, 2.
- Otto, K., Boos, A., Dalbert, C., Schöps, D., & Hoyer, J. (2006). Posttraumatic symptoms, depression, and anxiety of flood victims: The impact of the belief in a just world. *Personality and Individual Differences*, 40(5), 1075-1084.
- Otto, K., & Dalbert, C. (2005). Belief in a just world and its function for young Prisoners. *Journal of Research in Personality*, 39, 559-573.
- Ozorak, E. W. (1989). Social and cognitive influences on the development of religious beliefs and commitment in adolescence. *Journal for the scientific study of religion*, 28(4), 448-463.
- Öge, S. (2014). Arabesk kader algısı: Orhan Gencebay örneği. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 47-76.
- Özalp, A. (2015). *Sosyal psikoloji teorileri bağlamında inancın bireyler ve gruplar açısından incelenmesi* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbolat, A., & Kartopu, S. (2012). İsyân ile teslimiyet arasında: Ağıtlarda kader inancı. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 1959-1972.
- Özdemir, M. (2012). Kötülük problemi. *İçinde Kelam el kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Özgün, Ö., & Honig, A. S. (2005). Parental involvement and spousal satisfaction with division of early childcare in Turkish families with normal children and children with special needs. *Early Child Development and Care*, 175(3), 259-270.
- Özsoy, S., Özkahraman, Ş., & Çallı, F. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(9), 69-77.
- Öztürk, K. (2014). *Dezavantajlı gruplara yönelik ayrımcılık: Engellilerin çalışma hayatında karşılaştıkları ayrımcılık ve çözüm önerileri* [Uzmanlık tezi]. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi.
- Öztürk, R. (2011). İslâm düşüncesinde kadercî anlayışın sosyal ve kültürel temelleri. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 127-156.
- Pargament, K., & Hahn, J. (1986). God and the just world: Causal and coping attributions to God in health situations. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 25(2), 193-207.
- Piaget, J. (2015). *Çocuğun ahlaki yargısı* (İ. Dünder, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

- Priya, K. R. (2004). Survivor's suffering and healing amidst changing socio-economic forces in two years of post-earthquake Kachchh. *Psychology and Developing Societies*, 16, 41-60.
- Raman, L., & Winer, G. A. (2002). Children's and adults' understanding of illness: Evidence in support of a coexistence model. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 128(4), 325-355.
- Raman, L., & Winer, G. A. (2004). Evidence of more immanent justice responding in adults than children: A challenge to traditional developmental theories. *British Journal of Developmental Psychology*, 22(2), 255-274.
- Reichle, B., Schneider, A., & Montada, L. (1998). *How do observers of victimisation preserve their belief in a just world cognitively or actionally?* (L. Montada & M. J. Lerner, Ed.). Springer.
- Ritter, C., Benson, D. E., & Synder, C. (1990). Belief in a just world and depression. *Sociological Perspectives*, 33(2), 235-252.
- Rougier, C. (2011). *Cultural Values Religiosity and Spirituality as Predictors of Professional Psychological Help-Seeking Behavior of Black Adults in the United States* [Doktora tezi]. Columbia University School of Arts and Sciences.
- Rubin, Z., & Peplau, L. A. (1975). Who Believes in a Just World? *Journal of Social Issues*, 31(3), 65-90.
- Ruiu, G. (2013). The origin of fatalistic tendencies: An empirical investigation. *Economics & Sociology*, 6(2), 103-125. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2013/6-2/10>
- Sabûnî, N. (1995). *El-Bidâye fî Usûli'd-dîn, Mâturîdiyye akâidi* (B. Topaloğlu, Çev.).
- Sağlam, A. R. (2018). *Kur'an'da kader ve insan psikolojisine etkileri*. Ahir Zaman Yayınları.
- Sami, S. (2019). *Travmatik kayıp (ölümler) sonrasında dini inanç sahibi olan ve olmayan bireylerin ölüme, yasa ve sonrasında yaşanan sürece dair tutumlarının karşılaştırılması (Nitel bir çalışma)* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi SBE.
- Sarı, H. Y. (2007). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile yüklenmesi. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(2), 1-5.
- Sayar, K. (2006). *Ruh hali*. Timaş Yayınları.
- Seyhan, A. E. (2016). Trafik kazaları özelinde kader-ölüm ilişkisi. *Din ve Trafik (Trafik, Kader, Kaza, Tevekkül, İrade, Ahlak ve Kul Hakkı)*, 1, 229-262.
- Sinanoğlu, A. (2012). Zulüm ve kötülükler ilâhî mi, insani midir? Zulüm ve kötülüklerin kaynağı hakkında Müslüman kelimcilerin tartışmaları üzerine. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 1-40.
- Snyder, M. L., Stephan, W., & Rosenfield, D. (1978). Attributional egotism. İçinde J. H. Harvey, W. Ickes, & R. F. Kidd (Ed.), *New Directions in Attribution Research* (C. 2). Lawrence Erlbaum.
- Soykan, N. Y. (2023). Üniversite öğrencilerinde adil dünya inancı ve dindarlık ilişkisi: Çankırı örneği. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 185-210.
- Spilka, B., Shaver, P., & Kirkpatrick, L. A. (2001). Din psikolojisi açısından genel bir atıf teorisi (A. Kuşat, Çev.). *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 173-196.

- Şahbaz, M. (2022). *Ergenlik döneminde adil dünya inancı ve dindarlık* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarakçı, M. (2010). Kalvinizm’de kader anlayışı. *UÜİF Dergisi*, 19(2), 93-119.
- Tarhan, N. (2009). *İnanç psikolojisi*. Timaş Yayınları.
- Taslaman, C. (2008). *Kuantum teorisi felsefe ve Tanrı*. İstanbul Yayınevi.
- Taylor, R. (2015). Fate. İçinde *Freedom, fatalism, and foreknowledge* (ss. 41-54). Oxford University Press.
- Taylor, S. E., & Brown, J. D. (1988). Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin*, 103(2), 193-210.
- Tiftik, N. (2012). *Adam öldürme eylemi nedeniyle hüküm giymiş olan kadınlarda, çocukluk örselenme yaşantılarına maruz kalma düzeyi, adil dünya inancı ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topaloğlu, B. (1988). *Kelam ilmi*. Damla Yayınevi.
- Topaloğlu, B., Yavuz, Y. Ş., & Çelebi, İ. (2002). *İslam’da inanç esasları* (3. bs). Çamlıca Yayınları.
- Tunç, C. (1994). *Sistematik kelam*. Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Türkcan, A. (2019). *Tanrının önbilgisi ve özgür irade probleminde Harry Gordon Frankfurt yaklaşımı* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğur, D. (2007). *Dünyayı adil algılama ve geleceğe dair umut umutsuzluk depresyon tanısı alan ve almayan kişilerde adil dünya inancı* [Yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğur, D., & Akgün, S. (2015). Bireysel ve genel adil dünya inancının depresyon ile ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 103-116. https://doi.org/10.1501/sbder_00000000093
- Ulu, M. (2018). *Önyargı ve din*. Kimlik Yayınları.
- Ülgener, S. (1981). *Zihniyet ve din-İslam, tasavvuf ve çözülme devri iktisat ahlakı*. Der Yayınları.
- Watt, M. W. (1987). *İslâm düşüncesinin teşekkül devri (The formative period of İslâmic thought, Edinburg 1973)* (E. R. Fırlalı, Çev.).
- Wenzel, K., Schindler, S., & Reinhard, M.-A. (2017). General belief in a just world is positively associated with dishonest behavior. *Frontiers in Psychology*, 8.
- Whatley, M. (1993). Belief in a just world scale: Unidimensional or multidimensional? *The Journal of Social Psychology*, 133, 547-551.
- Woolley, J. D., Cornelius, C. A., & Lacy, W. (2011). Developmental changes in the use of supernatural explanations for unusual events. *Journal of Cognition and Culture*, 11(3), 311-337.
- Yalçın, M. A. (2016). *Cinsel saldırı suçu mağduru kadınlara karşı toplumsal tutumlar* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.
- Yalçın, Z. S. (2006). *Effects of ambivalent sexism, locus of control, empathy, and belief in a just world on attitudes toward rape victims* [Yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

- Yancı, F. (2019). *Tecavüze ilişkin tutumların tecavüz mitleri, adil dünya inancı, cinsiyet rolleri ve demografik değişkenler açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Yaparel, R. (1994). Depresyon ve dini inançlar ile tabiatüstü nedensel yüklemeler arasındaki ilişkiler. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII, 275-299.
- Yapıcı, A. (2003). Fiziksel ve sosyal hadiselerle sebep atfetmede dinin rolü. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 127-166.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2011). Ruh sağlığı ve din. İçinde H. Kayıklık, *Din psikolojisi: Bireysel dindarlık üzerine* (ss. 283-315). Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2013). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık* (2. bs). Karahan Yayınları.
- Yapıcı, A. (2020). Kovid-19 küresel salgınına dini ve din dışı yüklemeler, Tanrı'nın gazabı mı? İnsanın suçu mu? İçinde E. Okumuş (Ed.), *Küresel salgınlara farklı bakışlar*. Eski Yeni Yayınları.
- Yapıcı, A., & Kayıklık, H. (2005). Ruh sağlığı bağlamında dindarlığın öz saygı ve kaygı ile ilişkisi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 177-206.
- Yaran, C. S. (1997). *Kötülük ve teodise*. Vadi Yayınları.
- Yasa, M. (2003). *Tanrı ve kötülük*. Elis Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2001). Kader. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kader>
- Yavuz, Y. Ş. (2003). Levh-i Mahfûz. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/levh-i-mahfuz>
- Yavuz, Z. (2006). *İnsan hürriyeti açısından Tanrı'nın ön bilgisi* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yetim, A. A. (2014). *Engelliler sporuna sosyolojik yaklaşım*. 3-9.
- Yıldırım, A. (2013). Kişilerin empatik eğilimleri ile boşanma arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(22), 233-242.
- Yitik, A. I. (1996). *Hint kökenli dinlerde karma inancı ve tenâsüh inancıyla ilişkisi*. Ruh ve Madde Yayınları.
- Yurttaş, S. (2019). Sır dizilerinde yer alan adil dünya inancı. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(4), 71-87.
- Zehra, M. E. (2004). *İslamda siyasi ve itikadi mezhepler tarihi* (K. Sıbğatullah, Çev.). Harf Yayın İletişim.
- Zytoskee, A., Strickland, B., & Watson, J. (1971). Delay of gratification and internal versus external control among adolescents of low socioeconomic status. *Developmental Psychology*, 4, 93-98.

ETİK KURUL ONAYI

Bu çalışma için Etik Kurul onayı Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 28/09/2021 tarihli ve 380 numaralı kararı ile alınmıştır.

EKLER

EK 1. Anket Formu

Bu anket, insanların kader algıları ve adil dünya inançları konusunda bilimsel veri toplamayı amaçlamaktadır. Vereceğiniz yanıtlar bilimsel araştırma için kullanılacaktır ve başka hiç kimse ile paylaşılmayacaktır. Soruların doğru cevabı yoktur ve cevaplar kişiden kişiye değişebilmektedir. Araştırmacının sizden beklentisi, sorulara nasıl olması gerektiğini düşünerek değil, kendi düşünceleriniz doğrultusunda samimi yanıtlar vermenizdir. Bu nedenle aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuduktan sonra size en uygun seçeneği kutulara **(X)** koyarak işaretleyiniz. Her ifadeyi **sadece bir defa işaretleyiniz ve hiçbir ifadeyi boş** bırakmayınız. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

	Teistik Kader Algısı Ölçeği Yargılara en uygun cevabı, sağ taraftaki ilgili kutucuğa (X) koyarak işaretleyiniz.	Tamamen insan faktörüyle açıklarım	Büyük ölçüde insan faktörüyle açıklarım	Kısmen insan faktörüyle kısmen de Allah ile açıklarım	Büyük ölçüde Allah ile açıklarım	Tamamen Allah ile açıklarım
1	Bir işçi sağlıksız yaşam koşullarında çalışmış ve bu ortamdan hastalık kapıp yaşamını yitirmişse bu durumu					
2	Doktor hamileliğin anne için hayati risk taşıdığını söylediği halde çift, çocuk yapmaya kalkmış ve hamilelik nedeniyle anne hayatını kaybetmişse bu durumu					
3	Babasının baskısıyla istemediği biriyle evlenmek zorunda kalan bir kız, evliliğinde mutsuz ise bu durumu					
4	Kişi, ileride bakıma muhtaç hale getirme ihtimali yüksek ve kronik bir hastalık sahibi adayla bunu bilerek evlenmiş ve hastalık nedeniyle başına türlü sıkıntılar gelmişse bu durumu					
5	Bir ebeveyn kızını bile bile şizofreni hastası bir adamla evlendirmiş ve evlilikte şizofreniden kaynaklanan yıkıcı durumlar yaşanmışsa bu durumu					
6	Evli çift, maddi imkanları dar olduğu halde çok sayıda çocuk yapmış ve fakirliğin neden olduğu türlü imkansızlıklar ve sıkıntılar yaşıyorsa bu durumu					
7	Görevli yangın merdivenini kilitlediği için içeridekiler yangından kaçamamış ve birileri hayatını kaybetmişse bu durumu					
8	Bir genç, aile ve akrabalarından kopup uyuşturucu bağımlılığına yakalanmışsa bu durumu					
9	Anne baba, yüzmeye bilmeyen çocuğunun yüzmeye bilen büyükleriyle denize gitmesine izin vermiş ve çocuk boğularak ölmüşse bu durumu					
10	Çalışkan bir öğrenci sözlü sınavda aşırı heyecan ve strese kapılıp bildiği soruları bile cevaplayamamış ve bu nedenle başarısız olmuşsa bu durumu					
11	Hapisten yeni çıkmış biri, suçtan uzak durmak için çok çabaladığı halde bir şekilde yine suç işleyip hapse girmişse bu durumu					
12	Kız, babası uzun süre karşı çıktığı halde ısrar edip fakir bir gençle evlenmiş, evlilik sonrasında maddi imkanları iyi bir düzeye gelmişse bu durumu					

Kişisel ve Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği Yargılara en uygun cevabı, sağ taraftaki ilgili kutucuğa (X) koyarak işaretleyiniz.		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1	Eninde sonunda başıma gelen her şeyi hak ettiğime inanıyorum.					
2	Bana karşı genellikle adil davranılmıştır.					
3	Çoğunlukla ne hak ettiysem onu bulmuştumdur.					
4	Genel olarak baktığımda, yaşadığım olaylar adildir.					
5	Hayatımdaki adaletsizlikler istisnai durumlardır.					
6	Hayatta başıma gelen olayların çok büyük bir kısmının adil olduğuna inanıyorum.					
7	Benimle ilgili verilen önemli kararların çoğunlukla adil olduğunu düşünüyorum.					
8	Dünyanın aslında adil bir yer olduğunu düşünüyorum.					
9	İnsanların eninde sonunda ne hak ederlerse onu bulacaklarına inanıyorum.					
10	Adaletin her zaman adaletsizlikler karşısında galip geleceğinden eminim.					
11	Uzun vadede insanların adaletsizliklerin üstesinden geleceğine inanıyorum.					
12	Hayatın her alanındaki adaletsizliklerin (örneğin iş hayatında, aile hayatında, politik hayatta vs.) bir kural olmaktan ziyade birer istisna olduğuna inanıyorum.					
13	İnsanların önemli kararlar verirken adil olmaya gayret ettiklerine inanıyorum.					

EK 2.

1. **Cinsiyetiniz:** ☐ Kadın ☐ Erkek
2. **Yaşınız:** ☐ 18-29 Arası ☐ 30-59 Arası ☐ 60 ve üzeri

3. **Eğitim durumunuz:**

Okur-yazar değil	☐
Okur-yazar	☐
İlkokul	☐
Ortaokul	☐
Lise veya dengi okul	☐
Yüksek Okul	☐
Lisans	☐
Yüksek Lisans	☐
Doktora ve üzeri	☐

4. **Yaşadığınız şehir:**

5. **Ailenizin aylık geliri:**

- ☐ 2500 ₺ ve aşağısı ☐ 2501-4000 ₺ ☐ 4001-6000 ₺
☐ 6001-8000 ₺ ☐ 8001 ₺ ve yukarısı

6. **Hayatınızda (geçmiş ya da şimdi) ciddi bir sağlık sorunu yaşadınız mı?** ☐ Evet ☐ Hayır

7. **Ailenizde zihinsel engelli birey var mı?**

- ☐ Var ☐ Yok ☐ Varsa kaç kişi:

8. **Bakmakla yükümlü olduğunuz zihinsel engellinin yakınlık derecesini belirtiniz:**
.....

9. **Bakımını yaptığınız bireyin zihinsel engellilik derecesini belirtiniz. (Not: Aynı engellilik derecesinde olan bireyler birden fazlaysa bir tane işaretlemeniz yeterlidir)**

- ☐ Hafif ☐ Orta ☐ Ağır ☐ Çok ağır
☐ Engelli bir yakınım yok

10. **Zihinsel engelliye bakım sürecinde dini inancınızda nasıl bir değişiklik oldu?**

- ☐ Dine yaklaştım ☐ Dinden soğudum
☐ Değişmedi ☐ Engelli bir yakınım yok

11. **Bir insanın zihinsel engelli doğmasını daha çok neyle ilişkilendirirsiniz?**

- ☐ Tıbbi hatalarla ya da çevresel etkenlerle
☐ Anne-Baba'nın günahlarıyla ☐ Kaderle ☐ İmtihanla

12. **Aşağıda bir senaryo sunulmuştur. Olayda geçen kişi ismi gerçek isim değil, hayali isim olarak tasarlanmıştır. Lütfen bu örnek olaya ilişkin aktarılanları dikkatlice okuyup değerlendiriniz. Daha sonra bu anlatılanları düşünerek, size en uygun seçeneği işaretleyiniz.**

Mağduriyet Olayı

“Sinan Bey aşırı hız yaptığı için yolda topla oynayan bir çocuğa çarpmıştır. Çocuğun kanlar içinde yolda yatarken gördüğünde korkup kaçmıştır. Maalesef çocuk zamanında yardım gelmediği için vefat etmiştir. Sinan Bey ise bu olayı sır gibi herkesten saklamıştır. Bu olayın üzerinden yıllar geçmiştir. Sinan Bey evlenmiş ve bir çocuğunun olacağı haberini almıştır. Hamileyken eşinin alkol kullandığından habersiz olan Sinan Bey, çocuğunun zihinsel engelli olduğunu öğrendikten sonra, bu durumun nedenini öğrenmek için doktorlara gitse de bir neticeye ulaşamamış, çocuğuna bir tanı konulamamıştır. Bazen, geçmişte ne hata yaptığını, bir günahının bedeli olarak mı zihinsel engelli bir çocuk verildiğini düşünmektedir. Böyle olmuş olsa bile ufacak ve masum olan çocuğunun ne suçunun olabileceğini, neden bu kadar eziyet çekmesine izin verildiğini sorgulamaktadır. Adalet, merhamet sahibi bir Tanrı anlayışı ile bu durumu bir türlü bağdaştıramamış ve böylece Allah'ın varlığını sorgulamaya başlamıştır.”

Sinan Bey'in çocuğunun engelli doğmasının sebebini siz nasıl değerlendirirsiniz?

- ☐ Tamamen annesinin hatasının sonucudur. Hamileyken alkol kullanmasaydı çocuğu engelli doğmayabilirdi.
☐ Tamamen Allah'ın Sinan Bey'e verdiği bir cezadır. Eden bulur! Çünkü top oynayan masum bir çocuğun ölümüne sebep olmuştur.
☐ Tamamen Allah'ın Sinan Bey ve eşine verdiği bir lütuftur. Dünyada çektikleri bu sıkıntıya karşılık ahirette cennete girmelerine vesile olacak bir ödül olabilir.
☐ Tamamen Allah'ın takdiridir. Sebebini yalnızca Allah bilir.